

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

FEBRUARIE 2005

magazin istoric

Anul XXXIX – serie nouă – nr. 2 (455)

februarie 2005

<http://magazinistoric.itcnet.ro>

e-mail: mistoric@itcnet.ro

I Comori din Muzeul Luvru, ilustrare a mării admirații a francezilor față de ceea ce a însemnat Egiptul antic și civilizația Nilului; statuete din aur și lapislazuli, reprezentând figuri aparținând mitologiei egiptene: Osiris, flancat de soția Isis și fiul lor, Horus

2 Declarat oraș de la jumătatea secolului XIV, cu dreptul de a avea târguri anuale de vite, cereale și fructe, Mediașul s-a dezvoltat ca un centru comercial, meșteșugăresc și de artă. Zidurile cetății, distruse în mare parte în veacul XIX, s-au păstrat în câteva fragmente, cel mai bine fiind conservate însă turnurile, între care turnul de poartă al pietrarilor și zidarilor sau Steingässer, datând din 1507 și cu transformări în veacurile XVIII-XIX

3 Vestigii descoperite pe teritoriul orașului Alba Iulia: statueta din bronz, înfățișându-l pe Mercurius, zeul comerțului (stânga); reprezentare a zeului Pan (dreapta) și un tezaur monetar cunoscut sub numele de „Apulum VII”

4 Reședință favorită a regilor Prusiei, Potsdamul are un complex de palate renumite, cu grădini, terase, coloane și statui, precum celebrul Sans-Souci (în imagine, Oranjeria), loc mult îndrăgit de Friedrich cel Mare, care, în scrierile sale, își luase numele de *Filosoful de la Sans-Souci*

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

**Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)**

**Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA**

**Consiliul științific:
academician DAN BERINDEI,
academician VIRGIL CÂNDEA,
academician
DINU C. GIURESCU**

**Redactor-sef
Dorin Matei**

**Secretar general de redacție
Florentina Dolghin**

**Redactori:
Ioan Lăcustă,
Irina Sălăvăstru,
Theo Stănescu-Stanciu,
Marian Ștefan**

**Secretar de redacție
Theodor Lianos**

**Director economic
Doina Pascu**

**Documentare
Mădălina Geambașu
Corectura**

**Georgeta Apreotesei
Secretariat:**

**Constanța Avram,
Daniela Singuran**

**Difuzare
Constantin Mușat**

**Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,**

Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3,
sau strada Victor Efimiu (fostă Dr. Alexandru
Marcovici), nr. 2, etaj III, camerele 281, 283
(secretariat și difuzare), 285, 287. Sectorul 1,
Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 010155, Telefon, Fax: 315.09.91, 312.68.77

Tipărit la C.N.I. – „CORESI” S.A. București,
director general Dumitru Constantinescu;
director comercial M. Vlădeanu; director
M. Soare

SUMAR

februarie

2005

4 Lege și fărădelege

Pot fi hoții eroi?

A. RUSSO

INEDIT

5 Amintiri de la distanță despre 23 august 1944

I.I. LAPEDATU

9 Orașele dintr-un oraș

Alba Iulia

V. MOGA

16 Cristian Popișteanu

D. MATEI

17 Dosar de obiectiv: emigrația

Din arhiva D.I.E.

F. BANU

21 Din furtună s-a întrupat Lituania

Nașterea statului baltic

F. ANGHEL

SEMNAL

28 Revistă frumoasă, cinste cui te-a scris

*„Cugetul“, care apare
la Chișinău*

29 Nobilimea de tejghea

*Mari familii
de negustori:
Hagi-Tudorachi*

M.S. RĂDULESCU

EXCLUSIVITATE

33 De 70 ani în România

British Council

D. DELETANT

40 Student în Berlinul lui Hitler

P. PANDREA

CHIPURI UITATE

44 Georges Boulanger

V. COSMA

47 Catolicism de graniță

*Emisari papali în Țările
Române*

I. VASILOIU

TÂRGURI CARE
NU MAI SUNT

51 Târgu Trotuș

AL. ARTIMON

55 Stelele roșii împotriva acvilelor germane

V. VOINEA

59 Amintiri amare
O dramă din Basarabia
E. CHELE

EVENIMENT

63 Un liceu de patru
secole
*„Ștefan Ludwig Roth”,
din Mediaș*
C. SENCOVICI

65 Milenii, secole și o
lună într-o pagină

66 Să nu-ți faci ban
ciobit
*Rebuturi monetare din
1937*
B. COSTACHE

**PROFESORUL
DE ISTORIE
ÎN REVISTĂ**

68 Liceul din
Roșiorii de Vede
V. IANCULESCU

69 Neoameni...
N. BEYRAK

71 ...și oameni
*Rolul diplomatului
Florin Manoliu
în Holocaustul
din Ungaria*
D. KRANZLER

74 Pe vremuri
oamenii își trimiteau
scrisori
*Gheorghe Ghica către
mama, de pe malurile
Senei*
G. FILITTI

78 Fiecare pentru el
*Românii din Banatul
sârbesc în perioada
interbelică*
M. MĂRAN

81 Există mafia în
Balcani?
N. MAPPES-NIEDIEK

**AȘA VĂ PLACE
ISTORIA?**

85 Ba cu bere,
ba cu vin
În Egiptul antic
R. TATOMIR

**HOOVER
INSTITUTION**

89 Să nu te cerți cu
fratele cel mare
*Brutus Coste
avertizează*

RUBRICI

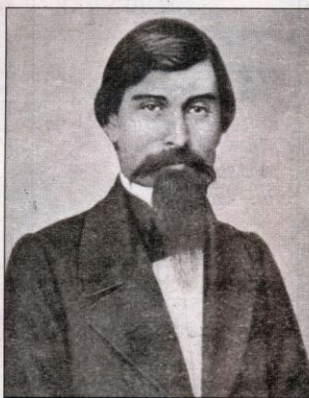
64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

90 În București,
acum 50 ani
I. LĂCUSTĂ

88; 94; 95
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

EROI DE DRUMUL MARE

Toate națiile în decădere sau în stare încă necultă au avut și au hoți, pre cari poezii și romanțarii îi idealizează. Spania, Sicilia, Italia, Calabria sunt chiar astăzi cutureierate de bande înarmate, ce se țin la drumuri, viețuiesc în codri și sunt groaza călătorilor. Grecia a avut clefții săi, carii, supt pretext de a se răzbuna asupra turcilor, trăiau mai mult din jacurile făcute asupra creștinilor, și însă numele de cleft este sinonim cu numele de brav!

ALECU RUSSO

De unde vine această influință magnetică, pre care o simțim când se pomenește de acei oameni ieșiți din calea dreptății? Pentru ce suntem dispuși a da simpatiile noastre acelor prizonieri de asprimea legilor? Ni place oare traiul lor zvânturat? Am vră, ca dânsii, să dormim prin păduri cu capul răzimat de rădăcina unui ștejar, cu mâna pe oțelele pistoalelor? Am vră să stăm de pândă pe vârful unei stânce, să ni expunem zilele necontentit la trude, la pericole, la lupte? Ne încântă ideea unui om ce are curagiul de a se revolta în contra societății întregi și a o combate cu singurele lui mijloace, sau în sfârșit există în sufletul nostru un glas tainic, care îndeamnă a lua partea celui mai slab în contra celui mai tare?

Oricum să fie, popoarele au o admirare plină de dragoste pentru unii hoți și chiar un cult pentru vitejiile lor, căci tot curagiul națiilor căzute se concentrază în acei oameni energici.

Unii din aceștia au fost împinși în calea hoției prin vreo nedreptate, de care ei au voit

să-și răzbune; alții au fost conduși de spiritul lor neastâmpărat, de natura lor activă, alții de farmecul codrului, care îl atrage pe român cu o putere neînvingă. Cine știe dacă născându-se în alte timpuri, în alte locuri și în alte condiții, ei nu ar fi ajuns oamehi înșămnați prin fapte mărețe!

Moldova are și ea analele sale, scrise pe frunzele codrilor; și ea are eroii săi de drumul mare, ale cărora balade sunt *cu drag* cântate de popor, căci poporul vede în ei pre niște apărători meniți a restabili

cumpăna dreptății.

Tara Muntenescă (*numită astfel în glumă, căci cea mai mare parte din ea nu este decât un șes*) a avut asemenea hoți înfrății cu poporul. La anul 1830 a fost prins și executat în București unul din ei. Lume multă asista la acel crunt spectacul, iar când drama fu săvârșită pentru satisfacerea soțietății, un țăran se puse în genunchi lângă trupul mortului și începu a plânge amar.

— Ce ai? Îl întrebară cei care-l încungiurară.
— Ce să am? Mă doare sufletul, căci acesta mi-a fost binefăcătorul meu.
— Cum?
— Acum o lună, îmi aram ogorul; unul din boi căzu mort de osteneală și de căldură!... începui a-mi smulge părul de deznădejduire, când omul ăsta, Dumnezeu să-i ierte păcatele, îmi zise: „Ține, sărmane, și nu te mai căina; cumpără-ți alt bou...” și îmi dete 12 galbeni, fără a aștepta măcar să-i mulțămesc!

(Cântarea României, Ed. Tineretului, 1962)

Inedit • Inedit • Inedit • Inedit

ULTIMELE ÎNSEMNĂRI

În 1998, la Editura Institutului European, am publicat volumul *Memorii și amintiri*, datorate lui Ion I. Lapedatu. Între timp, au ieșit la iveală noi texte memorialistice inedite ale aceluiași Ion Lapedatu, din anul 1931 și mai ales din perioada 1943-1945. Le-am reunit în volum sub titlul *Ultimele însemnări* și urmează să fie predate în curând la tipar.

Poziția ocupată în acei ani, relațiile sale nemijlocite cu personalități de prim rang din viața politică, atât din cercurile puterii, cât și din acelea ale opoziției, imprimă însemnărilor un grad sporit de interes și o mare valoare documentar-istorică. Spre a ilustra această apreciere, am selectat câteva pasaje din însemnările lunii august 1944, inclusiv despre lovitura de stat din ziua de 23 august, pe care revista *Magazin istoric* le găzduiește în aceste pagini, în avanpremieră.

Ca și fratele său geamăn, Alexandru (istoricul), economistul Ion I. Lapedatu (1876-1951) a fost una dintre figurile marcante de intelectuali ardeleni din generația Marii Uniri. S-a născut la Cernatul Săcelelor (județul Brașov) și a urmat primele clase primare și liceale la Brașov și Iași. Studiile universitare le-a făcut la Academia Comercială din Budapesta. A fost președinte al Societății studenților români „Petru Maior” din capitala ungară și s-a aflat printre inițiatorii revistei *Luceafărul*. După terminarea studiilor, a fost numit secretar doi și apoi secretar al ASTREI. În 1906 a devenit director al Băncii „Ardeleana” din Orăștie, ulterior al Băncii „Albina” din Sibiu. A înființat prima societate românească de asigurare și a fost redactor

responsabil al Revistei economice, în paginile căreia a publicat numeroase studii de pionierat pe probleme economico-financiare.

A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 și i s-a încredințat funcția de secretar al Resortului Financiar din cadrul Consiliului Dirigent al Transilvaniei. În ianuarie 1921 a fost numit președinte al Comisiei române din Budapesta, însărcinată cu rezolvarea problemelor economico-financiare dintre România și Ungaria, îndeplinind importante misiuni și pe lângă delegația română din cadrul Comisiunii de reparații de la Paris.

La 1 ianuarie 1922 a fost numit titular al Catedrei de finanțe publice și private de la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj. În perioada 30 martie 1926-19 martie 1927 a fost ministru de Finanțe. În martie 1928 a fost ales director al Băncii Naționale a României, apoi viceguvernator, până în 29 iunie 1944, când a fost îndepărtat din Banca Națională, moment neelucidat din biografia sa. În 30 septembrie 1944 a fost numit guvernator al Băncii Naționale a României, îndeplinind această funcție până în data de 14 martie 1945.

Pentru meritele sale pe tărâm științific, la 25 mai

1936, Academia Română l-a ales membru de onoare. S-a stins din viață la București, în ziua de 24 martie 1951.

Întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte între paranteze drepte, iar completările și explicațiile noastre au fost semnalate prin același gen de paranteze.

Dr. Ioan OPRÎȘ

Ion I. Lapedatu

În 21 august 1944, Maniu recomanda: „Ascultați radio București“

ION I. LAPEDATU

● Înaintea ultimei întrevederi cu Hitler, regele i-a cerut lui Antonescu să nu se mai angajeze față de Germania ● În ajunul plecării în Germania, Antonescu primise un memoriu prin care fruntașii politici filogermani îi cereau să rămână fidel alianței cu Germania

Sâmbătă, 12 august 1944. Alex. Ștefănescu [funcționar la Banca Națională a României] vine să mă vadă la Păltiniș. Vrea să mă pună la curent cu cele petrecute de la plecarea mea din București. Vizita mi-a făcut mare plăcere. Mi-a spus:

1. Vineri, săptămâna trecută (4 august), mareșalul, cu o suită mai mare, a fost la Hitler. Vizita era proiectată de mai înainte, dar atât mareșalul, cât și Mihai Antonescu o desmințeau. Totuși s-a dus. În prezvia plecării, regele, prinzând de veste, l-a invitat la Sinaia să se pună de acord cu cele ce va discuta cu Hitler. Mareșalul s-a eschivat. Atunci regele cu g-ralul [Constantin] Sănătescu [șeful Casei militare a regelui] au venit seara la București și s-au dus la Snagov, unde era

mareșalul. L-au sculat din pat. Regele i-a cerut: să nu se mai angajeze față de Hitler că-i mai dă armată și că România – de i s-ar cere – nu va declara război Turciei. Dimineața, mareșalul a plecat cu avionul. S-a întors, se spune – Ștefănescu știa de la unii însoțitori – foarte bine dispus, având asigurări că germanii vor începe o ofensivă contra sovieticilor și apoi [vor] propune pace anglo-americanilor.

2. În chestia armistițiului [cu Națiunile Unite] nu se poate face nimic. Mareșalul condiționează orice tratative de menținerea lui în fruntea statului. Aliații nu vor consimți. Ei îl vor pe Maniu. Maniu ar întreprinde o acțiune și mai riscantă, dar nu e lăsat de ai lui, îndeosebi de [Ion] Mihalache. Mihalache susține că omul cel

mai potrivit pentru tratative cu Aliații ar fi [industrișul] Nic. Malaxa [...]

Maniu a fost avertizat de cei de la guvern să nu mai stea la Snagov, căci s-ar fi pus la cale împotriva lui un complot din foști legionari. I s-a reținut automobilul și acum locuiește în București.

3. S-a dat mareșalului un memoriu, semnat numai de filogermani ([Ion] Gigurtu, [Mihail] Manoilescu, Valer Pop etc.) prin care se fac aspre imputări guvernului că nu a dat germanilor tot concursul spre a asigura victoria. Cer ca cel puțin de aici înainte să o facă. Țara să nu cruce nici o jertfă spre a ajuta pe germani. Cer măsuri împotriva anglofililor și îndeosebi împotriva lui Maniu. Se zice că memoriul ar fi semnat și de [Alexandru] Vaida [-Voevod]. Lumea nu crede aceasta.

4. B.N.R. ar fi pus la dispoziția lui [Vespasian V.] Pella în Elveția, pentru Mihai Antonescu și ai lui, 30 milioane franci elvețieni. Nu-mi vine să cred [Magazin istoric, nr. 8/2001]. Contravaloarea în lei s-ar plăti de Ministerul Finanțelor. [Constantin] Stoicescu [membru în Consiliul de Administrație al B.N.R.] s-a purtat în chestiunea aceasta ca un mameluc. Îl cred capabil de orice. Este fals și periculos. [Ștefănescu]

Praga, 1936. I. Lapedatu (primul din stânga) și Mitiță Constantinescu (al doilea din dreapta) împreună cu guvernatorul Băncii Naționale din Praga și locuitorii acestuia

mi-a istorisit că odată fiind în sala de așteptare de la Ministerul Economiei Naționale – împreună cu Stoicescu și alții –, s-au pomenit că ies de la g-ralul [indescifrabil], ing. C. Orghidan și Max Aușnit. Aceștia au salutat pe cunoscuți. Între ei și pe Ștefănescu și Stoicescu.

După ce cei doi au ieșit, Stoicescu a spus în auzul tuturor: „Uite cum se preumblă nestingherit de nime[ni] un excroc ca Aușnit.“ La câteva zile, Ștefănescu, având de lucru la Titan-Nădrag, a întâlnit pe Aușnit, de la care a aflat că în seara precedentă l-a vizitat Stoicescu și l-a asigurat de toată simpatia.

5. De [Barbu] Știrbey [emisar al opoziției române pentru tratative cu Aliații] mi-a spus că a fost în Siria, neputând suporta căldurile din Cairo. Mi-a mai spus că a fost arestat omul de încredere care îi mijlocea comunicările din străinătate. De la Palat a fost avertizat să fie mai prudent în folosirea oamenilor de legătură, deoarece va fi nevoite de el și mai târziu [...]

Duminecă, 20 august 1944. Spre seară văd, la Hotel Bulevard, pe Maniu, care venise la Sibiu. Erau acolo mai mulți. Era și Ionel Pop [fruntaș al P.N.T.]. El și ceilalți s-au retras. Am rămas numai cu Maniu.

Ce a fost la înțelegerea cu Hitler? Știe de la unii din anturajul mareșalului. Hitler îl chemase. L-a întrebat pe mareșal dacă este hotărât să meargă până la capăt cu Germania? Mareșalul răspunde evaziv. Dacă e vorba de victorie, merge până la capăt. Hitler i-a cerut să înceapă ofensiva împotriva rușilor care, ocupați fiind în Polonia, n-ar mai fi având multe forțe pe frontul românesc. „Dar cu ce încep ofensiva? – ar fi răspuns mareșalul –, căci nu am nici oameni, nici material.“ Germanii au retras [de

Printre consăteni

pe frontul românesc] 7 divizii [în realitate, efectivele retrase au depășit 11 divizii], dintre care 3 motorizate. Cu toate acestea, mareșalul cheamă oamenii sub arme și se întărește în liniile frontului. I-ar mai fi spus Hitler că-și va retrage armatele din Franța, Belgia, Olanda, Peninsula Balcanică etc. Ce privește România și Ungaria, [acestea] aparțin spațiului de apărare germană. Nu va admite ca aceste țări să se retragă din război. Ele trebuie să meargă cu Germania până la capăt. Știe că în România sunt curente ostile Germaniei. Sunt partidele politice. Amintește pe cel al lui Maniu. Știe că și în jurul Palatului sunt curente ostile Germaniei, și opinia publică este pentru Aliați.

Nu va admite nici o încercare ca România să se desfacă de Germania. Are mijloace și putere să reprime orice mișcare, orice încercare ca România să treacă de partea inamicilor lui.

Memoriul [filogermanilor] de care îmi vorbește Ștefănescu există. Vaida nu l-a semnat. Se cerea ca România să meargă cu toată puterea alături de Germania. Nu confirmă că se cer sancțiuni împotriva anglofililor și nici că ar fi vorba direct de el, de Maniu. A

părăsit Snagovul pentru că îi era greu să facă zilnic călătoria dus-întors la București. Nu confirmă nici afirmația unui complot [organizat] de foști legionari. Dimpotrivă, vorbește din nou de acordul dintre partide [încheiat la 20 iunie 1944 între P.N.L., P.N.T., P.S.D. și P.C.R.]. Spunea că a luat apărarea legionarilor de bună credință. Aceștia văd că poziția lor a fost greșită și că la lui Maniu este cea justă [...]

Luni, 21 august 1944. Iau parte, în biserica franciscanilor, la parastasul de un an pentru Cassiu Maniu [avocat, prof. la Facultatea de Drept din Cluj]. Este acolo și Maniu. La prânz sunt invitat cu el la familia Vilt. Sunt și alții: [funtașii național-tărâniști] dr. Ionel Pop, [Aurel] Leucutia, [Sabin] Manuilă etc. După prânz, înainte de a pleca la București, îi spun: „Nu-mi pot închipui cum o să-l puteți înălțura pe mareșal și face armistițiu.“ „O să-l înălțurăm – răspunde Maniu – și încă curând. În câteva zile. Ascultați Radio București.“ Cu acestea ne-am despărțit, el plecând la București [...]

Luni, 4 septembrie 1944. Împrejurimile Sibiului bombardate de câteva zile de germani, cari voiau să încurce scurgerea coloanelor rusești.

I. Lapedatu (în centrul imaginii), Mitiță Constantinescu (al doilea, din stânga, primul rând) și un oaspete elvețian, Bejin, director al Băncii reglementelor de la Basel (ultimul din dreapta, în primul rând)

Îngrozitor era îndeosebi mitralierea populației civile. Rușii au început să vină deja joi, coloane după coloane, nesfârșite. Lumea era cam îngrozită. Cu toate acestea nu s-au întâmplat lucruri grave. Mici incidente, fără importanță. În general, totul a mers destul de ușor. Populația n-a suferit. La urmă se împrietesc destul de bine, după ce s-a văzut că rușii sunt oameni cu inima bună.

Eri seara am primit un aviz telefonic de la B.N.R. prin care ministrul Economiei Naționale [și Finanțelor], g-ralul [Gheorghe] Potopeanu mă ruga sau să vin la București, sau să-l chem la telefon. Azi am vorbit la telefon. I-am mulțumit că înțelege să mă susțină în situația de la B.N.R., dar el mi-a răspuns că vrea să-mi vorbească, voind să-mi dea altă însărcinare la B.N.R. I-am spus că voi merge la București îndată ce voi avea legătură de tren.

Duminecă, 10 septembrie 1944. Joi seara Radio București comunică că Decretul de la 29 iunie a fost anulat și că sunt repus în funcțiunile avute la B.N.R. de administrator și viceguvernator [...]

Duminecă, 17 septembrie 1944. După o călătorie începută joi seara, revin la

București. Am făcut pe drum trei zile și trei nopți cu trenul cu valori al B.N.R.

Întârzierea din cauza trenurilor nesfârșite cu soldați ruși, care treceau spre Ardeal. Au venit cu mine și Pica și Maior cu fițița.

Vineri, 22 septembrie 1944. Luni am fost la B.N.R. – am vorbit cu colegii. Mihai Romniceanu, [Alexandru] Neagu, R. Râmnicăneanu, [Ștefan] Băbeanu și alții mă roagă să nu refuz a primi însărcinarea de guvernator. Nu mă angajez la nimic. Dimpotrivă, le spun că mai bucuros aș vrea să păstrez locul avut. Am o întrevvedere și cu [guvernatorul B.N.R. Constantin] Angelescu. Spun – de față [fiind] și [C.T.] Teodorescu – că mi-a făcut o nedreptate și procedura a fost inadmisibilă între oameni ce au lucrat împreună. Recunoaște că e greșit și îndeosebi spune că a făcut o greșală că nu s-a solidarizat cu noi. Miercuri văd pe Maniu și [C.I.C.] Brătianu. Maniu cam obosit (nu e mirare) și nervos, dar se stăpânește ca de obicei. Chestiunea financiară și monetară a băncii n-am discutat. M-a rugat să o discut cu ministrul de Finanțe. Stăruie însă să primesc însărcinarea de guvernator, având încrederea colegilor și a celor doi șefi de

partide burgheze. Încolo am discutat câte ceva din situația politică și greutățile zilelor prin care trecem. La plecare mi-a spus: „Situația la B.N.R. este și va continua a fi extrem de gravă“, dar „d-ta nu ești răspunzător de această situație“. D-nul Brătianu liniștit, cumpănit și înțelept la vorbă. Știe că nu vreau să primesc conducerea băncii ca guvernator. „Dar d-ta vei lucra cu Consiliul. Nu sunteți răspunzător de situație. Vei face ce veți putea. Tot mai bine dv., oameni cu experiență și probații, decât să lăsăm pe alții [...]“

În fiecare zi colegii sunt la mine, să mă convingă. Eu ezit și tergiversez. În fine, azi am cerut să văd pe g-ralul Potopeanu, ministrul Finanțelor.

Din conversațiile avute cu colegii, cea mai interesantă a fost cu Stoicescu. Ca să-mi dovedească că n-a avut nici un amestec în Decretul de la 29 iunie, îmi arată niște note zilnice și îmi cetește unele părți din ele. La întâi mai scria: „Guvernatorul mă roagă să vorbesc cu Lapedatu să-și dea demisia. El nu se angajează.“ După mine chiar această însemnare în notele lui confirmă că știa de ce se pregătește. Desigur a cunoscut toate fazele chestiunii. O dovadă că era pus în curent cu toate este împrejurarea că cu două zile înainte de apariția decretului, mi-a cerut actele confidentiale ce se găseau la mine să-și facă copii. Nu mi le-a mai dat sub pretext că i le-a cerut guvernatorul. Despre aceasta am mai notat în însemnările mele – la timpul său. Acum îl întreb „Unde sunt actele?“ „La mine“, mi-a răspuns. Iar când mi-am arătat nedumerirea, mi-a spus că guvernatorul n-a mai întrebat de ele și așa au rămas la el, la Stoicescu. Avea dreptate Al. Ștefănescu când spunea ce spunea de el. ■

ORAȘELE ALBA IULIA

Stâncă Piatra Craivii (imagine de ansamblu)

Castrul Apulum: turnul de vest al porții Principalis Dextra

Conf. univ. dr. VASILE MOGA

Când pronunțăm Alba Iulia gândul ne duce la 1 Decembrie 1918, la Mihai Viteazul sau la cei trei moți Horia, Cloșca și Crișan.

Dar orașul de pe malul drept al Mureșului are o istorie bimilenară; în timp, a purtat câteva toponime-simbol: Apulon-Apulum-Bălgrad-Alba Iulia (cu variantele Gyulafehérvár – în ungurește, Alba Carolina sau Weissemburg în nemțește), ce „ascund” destinul unui loc în care, ca să-l parafrazăm pe Nicolae Iorga, orice piatră, orice colț sunt „îmbibate de istorie”.

La aproximativ 20 km nord de actualul municipiu se înalță o impunătoare stâncă (altitudine maximă 1.083 m), ce străjuiește intrarea în regiunea auriferă a Munților Apuseni. Este Piatra Craivii (sat Craiva, com. Cricău), unde cercetări arheologice (pornite de la câteva descoperiri accidentale de ceramică și monede) desfășurate un deceniu (1960-1970) și sondaje de verificare în 1988 au pus în evidență un sit dacic ce a avut, în evoluția lui cronologică (sec. II î.Chr. – cucerirea romană) un triplu aspect: o așezare civilă, conturată pe 11 terase artificiale, săpate și nivelate la poalele și pe versanții stâncii; apoi un centru religios, cultic, ilustrat de trei sanctuare identice cu cele din zona capitalei regatului Daciei (Costești, Grădiștea de Munte și, recent, Blidaru); și, în fine, atunci când pericolul roman la fruntariile Daciei devenise iminent, o cetate din piatră ecarisată, inclusă în sistemul defensiv al regatului geto-dac.

Două versuri despre Craiva

Așezarea de pe terasele Craivei a oferit arheologilor șansa de a scoate la lumină un bogat și variat inventar, constând din ceramică

de toate formele și categoriile (cești, oale bitronconice cu decor constând din butoni și brăuri alveolare, fructiere cu picior și ceramică pictată cu decor geometric), unelte și ustensile din fier, executate în ateliere de făurărie locală: unelte agricole (coase, seceri, cosoare, fiare de plug), de dulgherie (topoare, barde, dornuri ș.a.), ciocane și nicovale de mici dimensiuni utilizate de meșterii locului, fie în ateliere de fierărie ce prelucrau piese de uz cotidian, fie în cele ce prelucrau bijuterii din bronz și argint, cu analogii în celelalte așezări și fortificații geto-dacice din interiorul și exteriorul arcului carpatic.

Că așezarea de aici nu a rămas izolată de altele similare ei și mai ales de lumea clasică înconjurătoare o dovedește mulțimea obiectelor de import (fragmente de cupe din Delos și artefacte (cuvintele tipărite cu cursive sunt explicate în glosar) din bronz: statueta fragmentară, palmetă imitând frunza de stejar și o piesă descoperită în 1969 de semnatul rândurilor de față – aplica din bronz cu reprezentarea Gorgonei-Medusa, înaltă de 8,9 cm, provenind de la un vas confecționat în atelierele din Campania, Italia).

Descoperirile selective menționate aici datează din veacurile II î.Chr.-I d.Chr., ana-

Castrul Apulum:
insigna Legiunii XIII Geminae

ea greacă, elenistică sau romană.

Din păcate, la Craiva dovezile de arhitectură civilă nu au apărut în mod concludent (poate și din cauză că în secolul XIII, peste situl dacic s-a înălțat un castru feudal menționat documentar sub denumirea de Castrul Caprei), mult mai cunoscute fiind edificiile de arhitectură sacră.

Pe terasa V, de pe versantul de est al stâncii, pe o suprafață de 31,5x11,5 m, s-au găsit 7 *tamburi* (plinte) reprezentând tot atâtea șiruri de aliniamente ale unui sanctuar în mare parte distrus. Între șirurile de care vorbeam au apărut gropi rituale cu resturi de oase de animale, piese de inventar (aici am găsit aplica cu Gorgona) și cereale carbonizate.

Un alt loc de cult, pe terasa-balcon (partea de sud-vest a masivului), mai păstra un singur aliniament de 10 plinte, ceea ce ne-a condus la concluzia că sanctuarul a avut, în timpul funcționării lui, 4 șiruri cu un total de 40 tamburi, peste care se înălțau coloane din lemn. În urma verificărilor din anul 1988 (investigații întreprinse într-o fructuoasă și repetată colaborare între Institutul de Arheologie din Cluj și Muzeul din Alba Iulia), pe o mică terasă de sub Vârful Bănuțului au apărut alte trei plinte-tamburi, indicând existența unei alte construcții cultice. Sanctuarele au fost contemporane cu așezarea de pe terasele din jurul stâncii, iar perioada lor de apogeu a coincis cu faza clasică a civilizației geto-dacice, adică intervalul veacurilor I î.Chr.-I d.Chr.

Incinta fortificată a fost identificată pe platoul de pe culmea masivului. A avut o formă patrulateră, cu dimensiunile de 67x36 m. În partea de sud, *curtina* dacică a fost suprapusă de incinta castrului feudal, în timp ce latura de est, datorită pantei naturale, abrupte, nu a mai avut nevoie de „o închidere”.

Zidul „crăivean” s-a dovedit a fi un unicat în arhitectura militară dacică. Din loc în loc, la distanța de 1,5 m urma un stâlp vertical din piatră, înfipt în „patul” săpat în stânca naturală. Acest sistem de construcție își găsește similitudini în lumea celtică a Europei celei de a doua vârste a fierului (în Germania, la Crilingen Finsterlohr, sau în Sicilia, la Entella, unde zidurile așezărilor erau întărite și consolidate cu stâlpi din lemn, înfipti, ca și la Craiva, la distanțe egale).

În mod fericit, în cazul Craivei datele arheologice sunt completate de două izvoare literare antice, care vorbesc despre uniunea tribală de aici. Într-un poem latin, *Consolatio ad Liviam* (sec. I. î.Chr.), apar următoarele versuri: „Dunărea cea violentă și îndepărtatul Appulus dacic,/ un dușman nu prea depărtat de Pontul Euxin.”

Versurile se referă la atacurile seminției apulilor (rădăcina „apol”, „apel” designează tăria, forța), alături de alte neamuri, în anul 15 sau 13 î.Chr., îndreptate asupra teritoriului, devenit roman, dintre Dunăre și Marea Neagră. În *Geographia* lui Claudius Ptolemeu, în lista orașelor (polis, davea) din Dacia preromană apare semnalată (cu coordonatele longitudinii și latitudinii) localitatea Apulon, în transcriere latină Apulum. Coordonatele geografului alexandrin corespund Craivei.

Epilogul centrului comercial, cultic și militar de la Craiva este legat de campaniile dintre daci și romani de la începutul secolului II d.Chr. În marșul către regiunea auriferă, romanii cuceresc, incendiază și distrug cetatea și așezarea de pe stânca Piatra Craivii, dar continuă să-i păstreze toponimul sub formă latină – Apulum – dat viitoareii „copii” a Romei ce va apărea pe locul de astăzi al orașului Alba Iulia.

Epigraafia și, ulterior, arheologia au meritul de a fi adus informații despre epoca romană

la Alba Iulia. Trei au fost și sunt, în opinia noastră, direcțiile investigațiilor de teren care au permis înțelegerea evoluției viitorului Apulum, devenit în cele 16 decenii de prezență efectivă romană la nordul Dunării, ca și alte centre urbane, mici efigii și copii ale poporului roman, după o metaforă plastică a retorului Aulus Gellius.

Ostașii-cărămidați

Debutul s-a făcut prin înălțarea pe cea de-a treia terasă a anticului Marisos (Mureș) a castrului Legiunii XIII Gemina, fortificație edificată din ordinul cuceritorului Daciei, M. Ulpius Traianus.

În 1897 Adalbert Cserni (intemeietorul muzeului orașului) a dezvelit lângă latura de est a cetății cu bastioane de tip Vauban (după numele mareșalului francez Sébastien Le Prestre de Vauban, 1633-1707, specialist în fortificații) mai multe blocuri fasonate din piatră ce făceau parte din incinta castrului și se găseau aproape de poarta cunoscută în Evul Mediu cu numele Sf. Gheorghe.

Mai târziu, cu prilejul construirii Catedralei Încoronării (1921/1922) au apărut porțiuni din zidul de vest al incintei ce avea în față (în exterior) un șanț defensiv surprins la cota -5,80 m. Să anticipăm, spunând că în toamna anului 2003, pe str. Nicolae Iorga, lucrări de canalizare au surprins mai multe *asize* din calcar ce făceau parte din turnul unei porți.

După anul 1980 și până în 2002, castrului i s-a acordat o atenție specială, cercetările noastre aducând detalii importante.

Castrul a avut forma patruleteră cu laturile de 440x430 m. Zidul de incintă, alcătuit din blocuri de calcar provenind din cariera de la Ighiu (la nord de Alba Iulia), a fost ridicat în tehnica *opus quadratum*. Porțile *praetoria* și *decumana* (în Evul Mediu numite Sf. Gheorghe, respectiv, Sf. Mihail) au fost plasate pe mijlocul laturilor de est și vest, în vreme ce porțile *principalis dextra* și *principalis sinistra* străpungeau incinta la 1/3 din lungimea laturilor curtinii.

Am surprins chiar cele două faze de construcție: din pământ (epoca Traian – Hadrian) și piatră (Hadrian-Antoninus Pius, cu refaceri masive în vremea Severilor, 193-222), șanțul exterior (la vest), valul interior, drumul de rond pe laturile de sud și nord, în fine, urme ale barăcilor dezvelite în 1992 paralel cu zidul de vest (în curtea Institutului Teologic Romano-Catolic).

Dar descoperirea de excepție pe care am înregistrat-o (inițial în 1986 și ulterior prin săpături sistematice, în 1994-2002) se dovedește a fi *porta principalis dextra* – păstrată și acum în picioare. Este, fără exagerare, singurul obiectiv antic de la Apulum care merită să fie restaurat, conservat și pus în circuit științific și turistic. (În momentul punerii în pagină a acestui articol, o echipă de la București, în frunte cu arh. Anișoara Sion și ing. Constantin Mehedinteanu, lucrează la proiectul de restaurare și sperăm ca Ministerul Culturii și Cultelor să finanțeze lucrările.)

Poarta face parte din categoria celor duble, cu pilon (pinten) median, străjuit de două turnuri rectangulare, cu dimensiunile sensibil

apropiate: 7,95x5,85 m exterior. Deschiderea intrării are 12,35 m. Pilonul din mijloc împărțea calea de acces în două părți identice; în prezent, pilonul se prezintă ca un segment de zid înalt de 1,55 m, lung de 5,65 m și lat de 1,80 m.

Legiunea XIII Gemina (participantă la războaiele dintre Traian și Decebal) a staționat permanent aici, lăsând ca mărturie a prezenței zeci de artefacte: inscripții, materiale de construcție (cărămizi, țigle, olane) cu însemne abreviate ale legiunii (LEG XIII G, GE, GEM), urmate de numele a peste 60 ostași-cărămidari, piesele fiind găsite în castru, în așezările urbane înfrigate în jurul fortificației, în mediul rural și în câteva localități din Dacia, unde unitatea și-a dislocat, temporar sau permanent, detașamente cu misiuni de supraveghere (valea Mureșului, regiunea auriferă a Munților Apuseni) sau edilitare (vezi cazul *thermelor* de la Micia sau Germisara; *Magazin istoric*, nr. 7/2003).

După cristalizarea Evului de Mijloc, castrul, readaptat la cerințele și condițiile militare ale timpurilor respective, a devenit (veacurile XII-începutul lui XVIII) cetatea medievală Alba Iulia, iar după edificarea cetății cu bastioane de tip Vauban, între anii 1714-1738, fortificația romană transformată în cetate medievală a fost încorporată în mijlocul fortificației construite din ordinul împăratului Carol VI (1685-1740).

Nu unul, ci două

Inscripțiile menționează în jurul castrului o așezare civilă – *cannabae Legionis XIII Geminae* –, care și-a întins existența până spre sfârșitul secolului II d.Chr., moment în care Septimius Severus și fiul său Caracalla au ridicat-o la rang de *Municipium* (Septimium Apulense).

La circa 2 km sud de castru, pe locul actualului cartier Partoș, în vecinătatea Mureșului, de-o parte și de alta a drumului imperial ce lega capitala provinciei Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa de alte centre urbane, a apărut și s-a dezvoltat, probabil dintr-un *vicus*, un alt centru urban, devenit *Municipium Aurelium* sub Marcus Aurelius și apoi Colonia Aurelia sub

Zeul Mithras (relief de la Apulum)

Commodus, oraș cu drept italic – *ius Italicum* – ce își va adăuga înainte de părăsirea romană a Daciei epitetul *Khrysopolis* („oraș al aurului“). Fără să intrăm în amănunte, să menționăm că aceste două orașe au fost cele mai importante centre urbane ale Daciei traiane, sedii ale unor *collegia* profesionale, centre meșteșugărești, comerciale (la Partoș existau un port și antrepozite) și spirituale ale coloniștilor, fie ei italici, greco-orientali, celto-germani, nord-africani ș.a., atrași, ca peste tot în Dacia, „ex toto Orbe romano“ (din toată lumea romană), după o bine cunoscută expresie a istoricului Eutropius (secolul IV d.Chr.).

La începutul secolului XX, amintitul A. Cserni punea în evidență un mare edificiu (12 încăperi) în colțul de nord-vest al orașului roman de la Partoș. Tot la Partoș, nu departe de săpăturile lui Cserni, au apărut urmele unui templu dedicat divinităților vindecătoare – *asklepeion* – cu dovezi ale practicării medicinei la Apulum.

Din 1988-1989 echipe de arheologi de la Alba Iulia (muzeu) și Universitatea din Cluj au cercetat întinse porțiuni din *Municipium Aurelium*. S-a dovedit că orașul înconjurat cu ziduri s-a dezvoltat în jurul a două axe. Prin săpături sistematice concentrate în zona intramurană estică am înregistrat valul și șanțul exterior, zidul de incintă (cu două faze de construcție), o serie de edificii pe care le-am pus în legătură cu activitatea economico-comercială și, în apropierea șoselei Alba Iulia-Sibiu, un impozant portic cu baze

de coloane, construcție aflată în apropiere de forul. Echipa de la Cluj și-a concentrat eforturile în vecinătatea colțului de nord-vest al centrului urban de la Partoș, într-o zonă sacră (un templu în aer liber dedicat lui *Liber-Pater*, cu o splendidă statuie din marmură a divinității) și una meșteșugărească, ilustrată de descoperirea unui grup de cuptoare de ars ceramica.

În paralel cu investigațiile sistematice, în ultimii ani s-au efectuat la Partoș zeci de cercetări de eliberare de sarcină arheologică, prilejuite de ridicarea unor construcții private (locuințe, sedii de firmă ș.a.), cercetări care au evidențiat noi urme de habitat, multe dintre edificii fiind prevăzute cu sisteme de încălzire.

Săpăturile s-au concentrat și asupra orașului din vecinătatea castrului. La începutul secolului XX, Cserni descoperise marile *thermae* din zona străzii Munteniei. Un punct de maxim interes științific îl reprezintă clădirea guvernatorilor Daciei (în aceeași zonă), unde pe lângă ziduri în elevație a apărut un sistem de canalizare ce a utilizat din plin materialele produse de meșterii Legiunii XIII Gemina și cei ai unității de gardă a guvernatorilor.

Nivelul de călcare din încăperile edificiului fusese decorat cu mozaicuri mono- și policrome păstrate *in situ*. Alte cercetări au fost întreprinse la sud de castru, în zona cunoscută generic ca Dealul Furcilor, unde au apărut felurite clădiri, una numită „a termelor mici” (în comparație cu cele dezvelite de Cserni), iar altele cu pereți ce mai păstrau urme de pictură murală. Și acest oraș roman era delimitat de o incintă din piatră, cu blocuri rectangulare, surprinsă atât pe str. Izvorului (Dealul Furcilor), cât și spre vest (str. Brândușei), pe șoseaua ce leagă Alba Iulia de localitatea suburbană Pâclișa.

Și aici, ca peste tot în Dacia și în restul provinciilor cucerite de limba și armatele Imperiului Caesarilor, ritul și ritualul funerar ies în evidență atât în mormintele de incinerare (cu arderea pe loc sau la *ustrinum*), cât și de înhumare (în sarcofage din lemn, cărămidă sau piatră).

Necropolele de la Apulum

Trei sunt zonele în care arheologia a pus în evidență „orașele morților” (necropolis): una situată în exteriorul limitei de est a Coloniei Aurelia de la Partoș, sugerată (dar necercetată) prin apariția a numeroase monumente funerare (stele cu simbolistică sepulcrală, medalioane lucrate aparte, *aedicule* ori trunchiuri de piramidă arcuită ș.a.); o alta pe Dealul Furcilor (la sud de castrul Legiunii XIII Gemina), investigată între 1956-1958 și 1970-1971; și o alta plasată în părțile de nord și nord-vest ale fortificației, intrată în literatura de specialitate sub denumirea de Stația de Salvare-Stadion (cercetări preliminare în 1957, apoi între 1980-1984 și 2002-2003). Au fost descoperite peste 600 morminte cu un bogat inventar constând din opaițe, vase-afumători, vase din sticlă, obiecte din metal (fier, bronz, argint) și os (ace de păr, aplici, statuete miniaturale) și monede depuse în gropile sepulcrale ca „obol al lui *Charon*”.

În necropola de la Stația de Salvare-Stadion au apărut, peste sau în vecinătatea mormintelor de epocă romană (secolele II-III), și morminte de înhumare cu schelete depuse direct în groapă sau în coșciuge de lemn, datate pe baza inventarului descoperit în epoca medievală timpurie, când la Bălgrad-Alba Iulia alte

Materiale din bronz descoperite la Piatra Craivii

Vas dacic (Piatra Craivii)

evenimente au marcat istoria centrului urban bimilenar.

Săpăturile arheologice din castrul roman, din cele două orașe sau din necropole au scos la iveală numeroase monede imperiale romane (din bronz și argint), care aduc infor-

mații asupra circulației monetare locale. Mai mult chiar, sunt cunoscute și câteva tezaure alcătuite din mii de piese numismatice, ascunse în pământ, din cauza unor momente de nesiguranță prin care au trecut orașul și locuitorii acestuia. Pe teritoriul Albei Iuliei au apărut în mod accidental, până în acest moment, șapte tezaure monetare. Cel din urmă a fost descoperit cu ocazia construirii unei locuințe plasate pe fostul areal al Municipiului Septimium, la sud-vest de castru. Tezaurul, introdus într-un vas din bronz cu capacitatea de 3,6 l, cuprinde un număr de 872 piese, eșalonate cronologic între domniile împăraților Commodus și Gallienus, fiind îngropat într-o epocă de instabilitate politică, resimțită de Dacia în general și orașul Apulum în special.

La săpăturile sistematice se adaugă, așa cum am amintit, zeci de intervenții solicitate de felurite firme sau persoane fizice pentru construirea de locuințe sau alte locații. Aprobate de comisia de specialitate din cadrul Ministerului Culturii și Cultelor, aceste intervenții urmăresc, în egală măsură, epocile străvechi și vechi din evoluția Municipiului Alba Iulia, cât și perioadele de început ale Evului Mediu, când orașul devenise capitala voievodatului transilvănean.

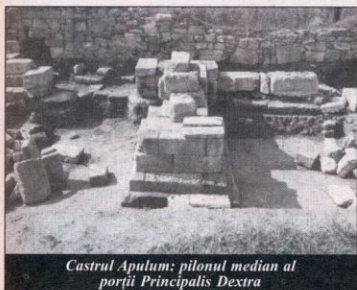
În acest mod s-au pus în evidență niveluri de locuire din epocile neoliticului, bronzului și primei vârste a fierului. Așa au apărut dovezile

de locuire postromană și prefeudală (secolele IV-X), astfel s-au conturat cu claritate etapele construcției Catedralei romano-catolice, monument de arhitectură gotică din cetate, locuirea de epocă feudală și nu în ultimul rând cimitirele de înhumare feudal-timpurii de la Alba Iulia și Păclișa.

Din toamna anului 2003 suntem angrenați într-un șantier arheologic de salvare în punctul Dealul Furcilor-„Monolit S.A.”, pe un teren situat la vest de întreprinderea de porțelan „Apulum S.A.” Rezultatele sunt elocvente. Pe harta arheologică a municipiului locul de care discutăm nu figura până în prezent. În secțiunile și casetele trasate pe axul nord-sud (ultima terasă a Dealului Furcilor cu prelungire spre râul Mureș) au fost descoperite pe o suprafață de aproximativ 8 ha urme de habitat din patru epoci istorice distincte: bordeie și locuințe de suprafață, cu stâlpi de susținere din lemn, gropi menajere cvasirotunde sau în formă de pâlnie ș.a., cu inventar tipic bronzului timpuriu (și dezvoltat) și primei vârste a fierului (ori-zonturile culturale Gava și Basarabi), în care predomină ceramica fragmentară (buză și profiluri de vase, cu colorit diferit datorat arderii în cuptoarele de olărie).

Firese, dată fiind vecinătatea cu cele două centre urbane apulense au ieșit la iveală și dovezi de locuire din secolele II-III, pe care le punem în legătură cu construcții și anexe ale unor *villae* suburbane, în care proprietarul se ocupa cu cultivarea pământului din mănoasa luncă a Mureșului. Urmele edificiorilor, mai mult intuite deocamdată, constau din fragmente de cărămizi, țigle și olane (de la acoperiș), alături de care s-au aflat vase de tip provincial, executate la roata olarului, multe fragmente de sticlărie, obiecte din metal (fibule din bronz și cuie din fier), un fragment dintr-o rășniță din tuf vulcanic etc.

Dintr-un asemenea complex am recuperat, în toamna anului 2003, inscripția închinată zeiței pământului, Terra Mater, al cărei titular și comandant a fost Septimius Aesclepius Hemus, membru al elitei urbane din Colonia Aurelia Apulensis și, probabil, proprietarul bănuitului edificiu surprins aici.

Castrul Apulum: pilonul median al porții Principalis Dextra

Descoperirile de până acum confirmă afirmațiile noastre că locuirea în acest spațiu a continuat și după părăsirea Daciei de către armata și autoritățile imperiale. Spunem acest lucru având în vedere urmele de locuire (bordeie și locuințe de suprafață de mici dimensiuni) cu materiale de construcție romană reutilizate, tipice prin inventar secolului IV, și atribuite, aici ca și în alte puncte de pe raza municipiului, populației latinofone rămasă pe loc în noile condiții istorice.

Glosar

Artefact: obiect realizat de mână omului; obiect arheologic de orice natură

Tambur (plintă): element cilindric al fusului unei coloane

Curtină: porțiunea din zidul unei fortificații aflată între două turnuri sau bastioane

Asiză: strat orizontal în elevația unui zid

Opus quadratum: zid construit din piatră fasonată, legată cu mortar sau pământ

Porta praetoria: poartă într-o fortificație antică plasată în fața clădirii comandamentului (*praetorium*)

Porta decumana: poarta din spatele clădirii comandamentului

Porta principalis dextra: poarta din dreapta comandamentului

Porta principalis sinistra: poarta din stânga clădirii comandamentului

Thermae: termen generic pentru băile publice din lumea romană

Vicus: așezare rurală în epoca antichității clasice

Collegium (collegia): asociație (corporație) de meșteșugari în epoca romană

Liber-Pater: zeul veseliei la greco-romani, asimilat cu Bachus-Dionisos

Ustrinum: loc special într-un spațiu sepulcral, unde se înălța rugul funerar

Aedicule: construcții având aspectul unui templu în miniatură, întâlnite în Antichitate, cu predilecție, printre categoriile de monumente funerare

Charon: divinitate (lunătrăș) ce transporta sufletul decedatului peste apele Styxului; în mod simbolic primea o monedă

Villa: edificiu particular construit dincolo de zidurile orașelor romane ■

Oferta Editurilor ALL

- HENRIC AL VII-LEA
- HENRIC AL VIII-LEA ȘI GUVERNAREA ANGLIEI
- HENRIC AL VIII-LEA ȘI REFORMA ÎN ANGLIA

~~312.830 lei~~

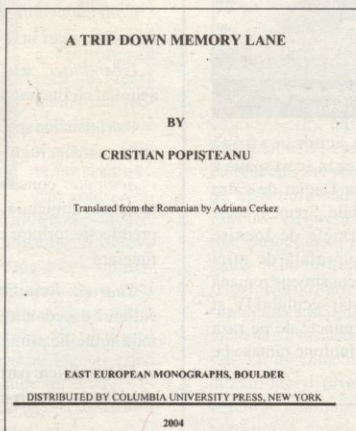
219.000 lei

021/402 26 30; 021/402 26 34; comenzi@all.ro

CRISTIAN POPIȘTEANU

Profesorul Stephen Fischer-Galați, creatorul seriei East European Monographs, distribuită de Columbia University Press, New York, ne oferă, în versiunea în limba engleză a Adrianei Cerkez, cartea lui Cristian Popișteanu (25 decembrie 1932-26 februarie 1999), Istoria clipei. Titlul versiunii engleze este A trip down memory lane (Călătorie pe alea memoriei). Cu discreție a vegheat la apariția acestei cărți doamna Lia Ciplea.

Gazetar și istoric, Cristian Popișteanu a avut mereu angoasa clipei și obsesia duratei lungi. Nu l-am întrebât niciodată, dar îmi închipui că aceasta era semnificația desenului de pe coperta ediției în limba română din 1998: o clepsidră înnodată în punctul îngust prin care se petrec firele de nisip din cupa de sus în cea întoarsă, de jos. Nu este posibil să oprești scurgerea timpului, o știa, dar visa, la fel ca noi toți.

Cristian Popișteanu avea luciditatea luptătorului care învinsese de nenumărate ori moartea, dar știa că victoria finală tot a ei va fi. Stau mărturie densele pagini cu care se deschide volumul, aceea confesiune de pe un pat de spital. Acolo, în încăperea „care te pune în stare de front și de temniță laolaltă”, a descoperit „jocul periculos cu eternitatea”.

Istoria clipei este o carte de graniță, a unui ziarist care face istorie. Tocmai din această îmbinare între gazetar și istoric a găsit Cristian Popișteanu cheia succesului operii vieții lui: Magazin istoric. Această artă de a prezenta istoria pe înțelesul tuturor, împăcând rigorile istoricului cu arta comunicării, pe care trebuie să o aibă orice gazetar, au făcut ca revista să fie iubită și să atingă tiraje incredibile. Îmi aduc aminte uimirea și neîncrederea cu care au primit cei aflați într-o sală a Congresului de Științe Istorice, desfășurat la Oslo, în anul 2000, informația că Magazin istoric a atins, în anii comunismului, tiraje de 220.000 exemplare.

Cristian Popișteanu a avut inteligența să strângă în redacție o mână de oameni devotați aceleiași idei căreia i se consacră și el. Și astfel, din Magazin istoric, vreme de 22 ani, sute de

mii de români au aflat despre voievozi altfel decât din manualele școlare, au citit despre un Brătianu sau Maniu, despre regii României sau despre Basarabia. Și revista, și Cristian Popișteanu au plătit un preț pentru aceasta.

Nu am preluat încă în paginile revistei declarația doamnei Doina Cornea, repetată, și pe care am auzit-o ultima oară la o reuniune a Institutului pentru memoria exilului românesc. Mi se pare potrivit să o facem acum.

Sunea doamna Doina Cornea că hotărârea de a face ceva contra regimului s-a născut pornind de la paginile revistei Magazin istoric. A privit imagini ale unor români normali, fericiti, din perioada interbelică, publicate în revistă, și le-a comparat cu chipurile din jurul ei. Și a decis că nu mai poate continua să tacă. A luat o revistă și le-a arătat-o și studenților, la cursuri. Spre ciuda unor moralști fără morală ai istoriografiei române, colecția Magazin istoric s-a aflat și se află în sute de mii de case.

Va fi greu de scris o istorie a revistei Magazin istoric. Dincolo de paginile revistei se află o istorie pentru care nu prea există documente scrise. Iar valoarea de document a unor mărturii personale o cunosc toți istoricii serioși. Este un mare păcat. La fel de greu este și să faci o monografie Cristian Popișteanu. Ai acces la paginile scrise de el, dar la aproape nimic din ceea ce s-a aflat în spatele lor.

Magazin istoric nu a fost istoria unei clipe. Și sper că nici în viitor nu va fi. Spre bucuria lui Cristian Popișteanu, oriunde s-ar afla. ■

Dorin MATEI

Șefii DIE în perioada 1951-1978 (de la stânga la dreapta): Serghei Nicolau, Vasile Vălcu, Mihai Gavriluc și Nicolae Doicaru

DIRECȚIA DE INFORMAȚII EXTERNE ȘI EMIGRAȚIA ROMÂNEASCĂ

Imagine din Cleveland; în anii '50 aici exista o puternică colonie românească

FLORIAN BANU

Serviciile secrete și activitatea de spionaj nu sunt, evident, o inovație a regimurilor comuniste. În cazul regimului comunist din România, interferența ideologiei în sfera activităților de informații a condus la deformarea acestora și deturnarea rostului lor prin acțiuni specifice polițiilor politice. Acest fapt rezultă limpede din analiza atribuțiilor fixate de regimul comunist Direcției de Informații Externe.

În 1948, Direcția Generală a Siguranței Statului s-a transformat în Direcția Generală a Securității Poporului (D.G.S.P.). Noua instituție nu cuprindea și o componentă de informații externe. Până în 1951, aceste sarcini au revenit Serviciului Special de Informații (S.S.I.), lucru firesc, dacă ne gândim că spionajul presupunea abilități

pe care „oamenii noi” ai Securității nu le aveau.

În 1951, prin Decretul nr. 50 din 30 martie 1951, D.G.S.P. a devenit Direcția Generală a Securității Statului (D.G.S.S.), în structura sa organizatorică apărând și Direcția A – Informații Externe. Noua direcție a absorbit, practic, structurile specializate ale S.S.I., acesta fiind trecut în

cadrul D.G.S.S. prin Decretul nr. 264 din 2 apr. 1951.

**Întâlniri
conspirative...
anunțate
prin telefon**

Nou creată Direcție trebuia să urmărească o serie de obiective, precum: „planurile politice și intențiile țărilor capitaliste împotriva Repu-

blicii Populare Române și a altor țări de democrație populară; situația politică și economică în țările capitaliste și contradicțiile din lagărul imperialistilor; activitatea practică dusă de organele de informații ale acestor țări împotriva R.P.R. și a țărilor de democrație populară, stabilirea schemelor de organizare a cadrelor și metodelor de lucru; date despre invențiile secrete științifico-tehnice din țările capitaliste și realizările în acest domeniu; acțiunea informativă asupra emigrației românești reacționare și asupra emigrației românești în general, pentru: (1) a lua măsuri pentru descompunerea organizațiilor politice, grupurilor sau mișcărilor în cadrul emigrației românești reacționare; (2) a compromite conducătorii emigrației românești reacționare față de stăpânii lor și opinia publică, precum și crearea unei situații de neîncredere generală și suspiciuni în interiorul emigrației; (3) a pătrunde în organizațiile și grupările emigrației românești reacționare pentru a stabili planurile lor, canalele de activitate și intențiile împotriva R.P.R.; (4) a organiza munca printre emigrația evreiască de proveniență română care domiciliază în momentul de față în Israel în scopul de a slăbi activitatea organizațiilor sioniste în rândurile populației evreiești din R.P.R., precum și pentru a folosi posibilitățile de informare în Israel pentru a duce acți-

vitate împotriva altor țări capitaliste; apărarea coloniei românești și reprezentanților R.P.R. în străinătate pentru: (1) a duce munca informativă în reprezentanțele R.P.R. din țările imperialiste și pentru a preveni pătrunderea serviciilor de informații și contra-informații ale acestor țări în rândurile coloniei românești și reprezentanților R.P.R.; (2) descoperirea și prevenirea cazurilor de trădare a patriei și neîntoarcerea în patrie din rândurile cetățenilor români și funcționari ai reprezentanților R.P.R. în străinătate“.

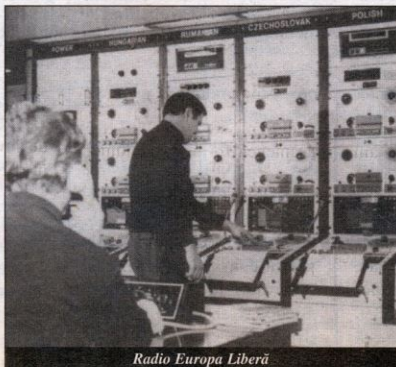
Pentru a submina migrația, în 1955 a fost elaborat chiar un decret prin care celor ce se întorceau în țară le erau amnistiate pedepsele, cu excepția celor condamnați pentru omucideri. Era prevăzută, de asemenea, „infiltrarea în cadrul bisericilor ortodoxe din străinătate în scopul formării în grupurile din jurul acestora a unui curent de opinie favorabil regimului comunist“.

Dificultatea de a lucra într-un mediu ostil era sporită, în afară de adversitatea

manifestă a diasporei românești, și de maniera în care mulți dintre proaspeții ofițeri de informații au înțeles să acționeze „peste hotare“. Maiorul Firu Sorin, fost rezident timp de cinci ani la Paris, nu a reușit să facă nici o recrutare, iar comportamentul cu agentura pe care o preluase era inadecvat, ofițerul chemând agenții la întâlnire prin telefon și folosind față de aceștia amenințări și presiuni care au dus la destrămarea unei bune părți din agentură.

Cadoul: o motocicletă

Căpitanul Holter Ervin, ajutor de rezident în Italia, era semnalat în 1955 Centralei de la București pentru incapacitatea manifestată prin pierderea unor materiale informative obținute de la un agent și recrutarea unor persoane care s-au dovedit a fi „agenți provocatori“. Un caz asemănător de incompetență profesională era acela al lt.maj. Scornea Constantin, lucrător operativ în rezidența Istanbul. Acesta a fost rechemat în țară după numai trei luni de la ajungerea la post, deoarece fusese contactat de serviciul turc de contra-informații, agenți ai acestui serviciu oferindu-i lui Scornea mai multe cadouri, printre care și o motocicletă. Astfel de cazuri erau destul de frecvente de vreme ce numai în 1955 au fost

Radio Europa Liberă

îndepărtați 84 de ofițeri (30% din efectiv) din cadrul Centralei.

Relevante pentru concepția și modul de lucru al D.I.E. sunt documentele prin care se decidea deschiderea unui dosar de urmărire. Practic, orice formă de organizare a românilor din exil constituia, în viziunea Securității, o amenințare și trebuia atent monitorizată. Ca atare: „[Azi], 15.10.1955, subsemnatul lucr[ător] operativ prim lt. Prisecaru Ștefan, analizând materialul existent asupra «Căminului Românesc din Salzburg», Austria, am găsit că fiind o asociație care desfășoară o activitate dușmănoasă susținută împotriva R.P.R. este necesar de a-i urmări activitatea. Pe baza celor de mai sus am hotărât să deschid dosarul de obiectiv pentru «Căminul Românesc din Salzburg», Austria, numele conspirativ «Făgăraș».”

Un alt exemplu este acela al „Misiunii Catolice Române”. În acest caz, deschiderea dosarului de obiectiv avea următoarea motivație: „Azi, 3 februarie 1956, subsemnatul lucr[ător] operativ prim lt. Rădulescu Ion, analizând materialul existent asupra «Misiunii Catolice» din Germania Occidentală, am găsit că «Misiunea Catolică Română», organizație cu caracter aparent religios și caritativ, a fost transformată de la început într-o organizație care duce o activitate dușmănoasă regimului nostru. În această activitate [Misiunea] este dirijată și

sprijinită de statul Vatican, care pregătește și numește preoți la conducerea acestei misiuni. Pe baza celor de mai sus am hotărât să deschid dosarul de obiectiv pentru «Misiunea Catolică Română» din Germ. Occ., numele conspirativ «Innsburg».”

La 28 ianuarie 1958 se deschidea un dosar de obiectiv pentru „Fundatia Carol I” din Paris. În „hotărârea de deschidere a dosarului de obiectiv” se preciza că „acest institut funcționează de prin anii 1949-1950, aprobat de autoritățile franceze. Este creat de Comitetul Național Român (C.N.R.), iar fondurile sunt acordate de S.U.A. [...] Activitatea Fundației este îndreptată împotriva țării noastre prin desfășurarea propagandei organizată în presă, conferințe și alte asemenea forme și acțiuni”. Numele conspirativ de obiectiv era „Destrămarea”.

În 20 martie 1961 s-a deschis un dosar de obiectiv pentru emigrația română din America de Nord. Argumentarea ofițerului suna în felul următor: „În ultimul timp, din partea fugarilor

politici români se fac tot mai multe încercări pentru a subordona colonia română intereselor lor dușmănoase îndreptate împotriva statului nostru. Pentru noi este foarte necesar a se transforma colonia într-o colonie română progresistă, în care scop urmează a fi luate măsuri corespunzătoare pentru realizarea celor ce ne propunem. Pe baza celor de mai sus am hotărât să deschid dosarul de obiectiv pentru colonia română din America de Nord, numele conspirativ «Cleveland».”

**Se pare că...
„Europa liberă”
emite!**

În cadrul celei de-a doua mari categorii de atribuții, aceea de supraveghere a canalelor de obținere de informații și de propagandă ale „imperialismului”, D.I.E. a demarat o serie de acțiuni în limitele permise de încadrarea sa cu personal și de situația operativă din teren. De cele mai multe ori, ofițerii se mulțumeau să culeagă diverse știri și informații din surse publice, expedind apoi la București rapoarte pompoase drept rod al unor abile eforturi de investigare. În Occident, multe informații, pe care regimul comunist le socotea strict secrete, erau date publicității (bugetele alocate unor instituții, adresa lor, numărul angajaților etc.), ceea ce ușura ofițerilor munca de redactare a rapoartelor expediate la București. Acestea

abundau însă în generalități și inexactități.

Astfel, la 9 decembrie 1953, într-o „Notă privind unele informații despre B.B.C.” se menționa: „Rezidența Londra ne semnalează că B.B.C.-ul este împărțit în trei secții distincte și anume: Secția programelor pentru Anglia (Home Service), Televiziune și Secția programelor pentru străinătate. Fiecare dintre aceste trei secții are bugetul său separat, pentru Home Service și Televiziune fondurile provin din taxele de radio și vânzarea diferitelor publicații ale B.B.C. Pentru Secția externă fondurile provin în întregime din alocații de stat. Din unele informații reiese că în unele clădiri în care se găseau birourile sau studiourile care tratează programele pentru Home Service se poate intra foarte ușor, pe când în cele de unde se transmit programele externe se intră mai greu. Fiecare persoană care intră acolo este controlată și urmărită unde se duce și cu cine vorbește (în clădirea respectivă).” Restul notei continua în aceeași manieră, valoarea relativă a informațiilor fiind marcată prin expresii precum „din unele informații”, „se pare că” etc.

La 5 noiembrie 1953 era întocmit un „Referat privind posturile de radio Vocea Americii, Europa Liberă și B.B.C.”. Potrivit autorului (autorilor?), „Pos-

tul de radio «Vocea Americii» a funcționat până în aprilie 1953 sub egida Departamentului de Stat al S.U.A. Înființat în timpul celui de-al doilea război mondial, acest post transmitea diferite știri pentru țările aflate sub ocupația fascistă. După cel de-al doilea război mondial însă, sub influența orientării cercurilor guvernamentale din S.U.A., acest post se transformă într-un focar de transmisiuni pline de minciuni și calomnii la adresa Uniunii Sovietice și a țărilor de democrație populară. În general, acest post de radio este un instrument de care se folosește Departamentul de Stat în vederea atingerii mașinațiunilor sale murdare. Sediul său se află în New York – 57-a stradă, colț cu al 8-lea bulevard.”

Cât despre postul de radio Europa Liberă se preciza că „a început să funcționeze în martie 1951. Este o organizație americană, creată pentru a desfășura activitatea informativă și subversivă împotriva U.R.S.S. și a țărilor de democrație populară.

Spre deosebire de «Vocea Americii», așa-numitul post «Europa Liberă» este socotit a nu fi o organizație guvernamentală, ci chipurile un post al organizației «Europa Liberă». De fapt, este o sucursală a «Vocii Americii» și între aceste două posturi există o legătură foarte strânsă. Astfel, se fac sedințe comune, se schimbă material pentru emisiuni și din când în când simbriații trec de la un post la altul.”

În ce privește postul B.B.C. se menționa: „postul de radio englez B.B.C., care este un post destul de vechi, în ultimul timp și-a redus numărul posturilor mai ales la secțiile de limbi străine. Această reducere a activității B.B.C.-ului se pare că a fost făcută pentru ca «Europa Liberă» să-și poată desfășura nestingherit programul, extinderea succursalelor lui «Europa Liberă» făcându-se deci în detrimentul postului de radio englez B.B.C. Odată cu desființarea unor posturi o parte din personalul lui B.B.C. a fost concediat, iar cel care a rămas a fost foarte serios verificat. Șefii secției române de la

B.B.C. sunt Ioan Podea și Cristea. Aceștia aranjează programele în limba română și primesc un salariu de 1.200 lire pe an. Afară de ei mai lucrează la secția românească: Cîrciog, Galea, Campus, Cleo Flora, Sepianu și d-na Grindea.” ■

(Va urma)

Imagine din expoziția organizată la sediul central CIA, la împlinirea a 50 ani de la izbucnirea războiului rece

NAȘTEREA UNUI STAT BALTIC LITUANIA

La 16 februarie 1918, câteva zile înainte de reunirea delegaților desemnați să încheie Tratatul de pace de la Brest-Litovsk, dintre Puterile Centrale și Rusia Sovietică, Taryba (Adunarea Națională) a proclamat independența Lituaniei.

Germania imperială, care redactase prima declarație de independență a Lituaniei, la 11 decembrie 1917, a recunoscut documentul votat de Taryba abia la 23 martie 1918. Teama Berlinului – speriat de o posibilă pierdere a influenței – nu s-a confirmat, deoarece, până la prăbușirea Reichului, în noiembrie 1918, Lituania a funcționat ca o simplă provincie

administrativă. La 18 octombrie 1918, odată Puterile Centrale înfrânte, cancelarul Max von Baden a permis Tarybei să adopte o Constituție provizorie, iar la 11 noiembrie, la Vilnius, s-a constituit primul guvern lituanian, condus de istoricul Augustinas Voldemaras.

La prima vedere, nimic altceva decât un banal scenariu deja văzut al apariției unui nou stat. Totuși, între 1918-1922, puține locuri din Europa au cunoscut atâtea schimbări, războaie, rivalități și incertitudini. La începutul anului 1918, puțini erau aceia

care puteau răspunde la întrebările: ce este Lituania? Care este teritoriul ei? Cine sunt lituanienii?

FLORIN ANGHEL

La mijlocul secolului XIX încă, *lituanian* era mai mult o desemnare teritorială: nu erau rare cazurile când un polon din Vilnius (Vilna, Wilno) se declara *lituanian* doar pentru a se deosebi de consăngeanul din Regatul propriu-zis. Sătenii de etnie lituaniană, în procente covârșitoare analfabeți, acceptau mai degrabă situația de *tutajszy* (adică oameni de-ai locului, diferiți de cei care veniseră după ei, și anume poloni, evrei,

germani etc.), fără să aibă conștiința unei identități etnice. Clasele educate vorbeau polona sau germana; țăranii, cei mai mulți, în funcție de religie (catolici sau protestanți), utilizau același procedeu de conviețuire lingvistică. Abia emanciparea șerbilor din Rusia (1861) și, mai ales, reprimarea brutală a revoluției polone din 1861-1863 (cu centru de desfășurare în Lituania) au marcat debutul mișcării de renaștere națională.

Liderul acesteia, Jonas Basanavičius (1851-1927), pornind de la strigătul de început al epopeii naționale polone *Pan Tadeusz* a lui Adam Mickiewicz („Lituania, patria mea!“), a găsit cea mai fericită formulă pentru a circumscrie istoria comună polono-lituaniană: „sum gente Lithuanus, natione Polonus“.

La 29 septembrie 1917, prințul von Isenburg-Biberstein, guvernatorul civil al teritoriilor din Răsărit ocupate de germani, cu con-

simțământul conducătorului militar, prințul Leopold de Bavaria, a solicitat convocarea de urgență a unei Adunări Naționale lituaniene (Taryba). Vreme de aproape un an, această instituție și autoritățile germane au menținut independența noului stat, în condițiile unei situații haotice (din vara-toamna lui 1918) în Europa Centrală și de Nord-Est, determinată în special de evoluțiile imprevizibile din spațiul fostului Imperiu rus.

Alcătuirea primului guvern, condus de Augustinas Voldemaras, la 11 noiembrie 1918, a coincis cu începutul retragerii trupelor germane și, mai ales, cu reapariția Poloniei independente. Dacă Germania, chiar și după prăbușirea Imperiului, a continuat să sprijine guvernul lituanian, Polonia a revendicat, prin programul politic al mareșalului Józef Piłsudski, întregul teritoriu al noii Republici pentru reconstituirea frontierei din 1772 (ceea ce, la vremea aceea, elita politică de la Varșovia desemna drept *dezaneksja*). Între liderii poloni ai perioadei 1918-1921 percepția față de vecinul independent ținea, mai degrabă, de nuanțe: mareșalul Piłsudski, născut în Lituania, lângă Vilnius, dorea o integrare în cadrul unei federații, în vreme ce rivalul său, Roman Dmowski, solicita o anexare propriu-zisă și transformarea

Coperta unei lucrări din secolul XVII despre Lituania

ei într-o provincie. Mai grav, după retragerea germanilor, și Rusia Sovietică a emis pretenții teritoriale asupra Lituaniei, sprijinind militar, financiar și propagandistic elementele comuniste locale, în paralel cu înaintarea armatei roșii în teritoriile evacuate de soldații Reichului.

Cade Vilnius, rămâne Kaunas

Cum Republica lituaniană, impusă de idealismul unei elite naționale restrânse și de pragmatismul geopolitic german, nu deținea nici un fel de pârghii de apărare în fața armatei roșii, orașul Vilnius a fost evacuat la 1-2 ianuarie 1919 și guvernul s-a retras la Kaunas. În noaptea de 5 spre 6 ianuarie, capitala istorică a fost ocupată de către sovietici și s-a proclamat R.S.S. Lituaniană. Victoria

bolșevicilor și, mai ales, retragerea fără luptă a lituanienilor au deschis apetitul polonilor pentru ocuparea regiunii Vilnius, declanșând rivalitatea polono-sovietică pentru dobândirea teritoriului.

Într-un document programatic elaborat de către Ministerul de Externe de la Varșovia, în primele luni ale anului 1919, referitor la relațiile cu Lituania și la oportunitatea unei federații, se exprima opinia potrivit căreia „naționaliștii lituanieni sunt puțini, iar polonii rămân elementul cultural de referință. Limba lituaniană nu este încă foarte dezvoltată [...] Este de crezut că lituanienii se vor dezvolta în viitor ca o națiune independentă, dar acum acest lucru nu este încă împlinit. Statul independent lituanian înseamnă fie anarhie, fie control german“. Soluția diplomației polone era una fără compromisuri cu realitățile etnice și statale: acceptarea frontierelor de la sfârșitul secolului XVIII, iar ceea ce rămânea la Răsărit de această linie să revină Rusiei Sovietice. În aceste condiții, la 4 aprilie 1919, Seimul a cerut încorporarea Vilniusului în granițele statului polon. Drept urmare, la 19 aprilie, trupele polone au ocupat orașul și a fost instituită o administrație provizorie, direct răspunzătoare doar în fața mareșalului Piłsudski. Astfel, prima

etapă a planului federalist polon era îndeplinită: insuficienta structurare a instituțiilor Republicii polone (în condițiile unei evidente crize în relațiile cu vecini precum Germania și Cehoslovacia) și decizia lui Piłsudski de a integra prioritar doar Vilniusul au putut salva Lituania independentă de la Kaunas.

Piłsudski lovește cu bastonul

Guvernul lituanian, datorită sprijinului pe care îl primise din partea germanilor, se afla complet izolat pe plan internațional și, la mai bine de un an de la proclamarea independenței, nu reușise să obțină recunoașterea din partea nici unui stat european. Îi fusese refuzată și intrarea în Societatea Națiunilor. Presiunile și influența Poloniei au convins capitalele Aliate și ale noilor state central-europene să marginalizeze Kaunasul. Astfel, deși nu a existat vreodată vreun litigiu în relațiile bilaterale, România a fost

ultimul stat european (cu excepția Poloniei, bineînțeles) care a stabilit relații diplomatice cu Lituania (1924).

Între 13-23 mai 1919, la Varșovia s-a aflat o misiune oficială condusă de către Jurgis Saulys, care a avut întrevederi cu șeful statului, mareșalul Piłsudski, și cu primul ministru Ignacy Paderewski. În decursul discuției extrem de tensionate, din seara de 22 mai, de la palatul Belvedere, mareșalul Piłsudski a primit textul declarației oficiale a guvernului de la Kaunas, în care se solicita, imperativ, retrocedarea necondiționată a regiunii Vilnius. Fire impulsivă și extrem de atașată de orașul natal, șeful statului a răbufnit aplicând o pedeapsă corporală, cu bastonul, diplomatului lituanian „insolent“, acuzându-l că ar fi un „hoț“ și o „marionetă a germanilor“. Fără să-și piardă firea, din pragul ușii salonului, Jurgis Saulys i-a reproșat șefului statului polon „miopia“ politică și l-a asigurat că nimeni, în Lituania, nu dorește construirea unei federații.

Extrem de supărat, Piłsudski a ordonat pregătirea militară a unei lovituri de stat la Kaunas, în vara anului 1919. El a obținut chiar colaborarea a trei importanți membri ai guvernului – Jonas Vileisis, ministru de Finanțe, Steponas Kavijs, ministru al Informațiilor, și Juozas Tubelis, ministru al Educației, alături de unul dintre liderii militari de marcă, colonelul Vincas Grigaliunas. La rândul lor, lituanienii au ripostat energic, în noaptea de 28 spre 29 august 1919 fiind arestați aproape toți locuitorii de etnie polonă din Kaunas.

Și în rândul clasei politice lituaniene căutările privind stabilirea identității statale erau tot mai febrile, pe măsură ce amenințările venite dinspre Polonia sau Rusia Sovietică erau tot mai mari. Naționaliștii, în frunte cu Antanas Smetona și Augustinas Voldemaras, au avut curajul de a deschide o dezbatere principală, fără precedent în Europa interbelică: care este teritoriul Lituaniei? Până unde s-ar putea întinde suveranitatea

Imagini din Vilnius (stânga) și Kaunas

Max von Baden

gubernului? Din start, opțiunea unei extensii spre Marea Neagră a fost exclusă, istoria Marelui Ducat medieval neputând fi repetată. Apoi, în ceea ce privește spațiul nord-est european, o parte a ideologilor apărau soluția unei frontiere care să cuprindă Letonia (până la Liepaja), Prusia Orientală (cu orașul port Königsberg) și Bielorussia (cu Minsk). O altă direcție, mai pragmatică, motiva că „matca” lituaniană, adaptată principiului revoluționar al autodeterminării naționale, trebuia limitată la fostele provincii rusești Vilna (Vilnius), Kovno (Kaunas) și Suwalki. Din nefericire, continuau acești naționaliști realiști, două dintre provincii – Vilna și Suwalki – fuseseră deja ocupate de către poloni, iar a treia – capitala Kaunas – era complet izolată. Au existat, în vara anului 1919, opinii potrivit cărora Lituania ar fi

devenit invulnerabilă dacă ar fi acceptat unirea cu Rusia Sovietică, fără să accepte regimul comunist.

Jonas Sliupas, ministru la Riga al Lituaniei, acționa pentru definjivarea unui plan politic, menit să reunească într-o republică federativă cele trei state baltice (Lituania, Letonia, Estonia). O posibilă colaborare cu Polonia – indiferent în ce formulă – ar fi anulat identitatea și independența. Această opinie cvasigenerală a fost, de altfel, rezumată de către primul ministru Mykolas Sleževičius: „dacă Vilnius nu va fi recunoscut ca oraș lituanian, aceasta înseamnă moartea Lituaniei”. Pentru evitarea unui astfel de scenariu, clasa politică de la Kaunas elaborase și un proiect de urgență, privind crearea unei uniuni personale germano-lituanice, scenariu care viza instalarea pe tronul Lituaniei a prințului Urach von Württemberg, sub numele de Mindigas II.

Revenirea la Vilnius

În condițiile retragerii totale a trupelor germane din Lituania, în decembrie 1919, disputa de interese și influență în spațiul baltic între Franța, Marea Britanie și Rusia Sovietică a căpătat noi dimensiuni. Parisul a ales să sprijine total și necondiționat Varșovia în acțiunea acesteia de a controla Riga și Tallinnul. În replică, primul ministru britanic David Lloyd George

Prințul Leopold de Bavaria

a decis încetarea ajutorului pentru armatele albgardiste ale lui Denikin și Kolceak și o reorientare în ceea ce privește relațiile cu Lituania. În ultima lună a anului 1919, în condițiile unei paralizii economice generalizate și ale unei izolări aproape desăvârșite (președintele Antanas Smetona lansa ironia amară că Lituania, la fel ca și Marea Britanie, a ales calea „splendidei izolări”), Londra debloca un credit nerambursabil în valoare de 100.000 lire sterline pentru guvernul de la Kaunas. Rusia Sovietică, la rândul ei, oferea celor trei guverne baltice recunoașterea oficială a independenței și reparații pentru distrugerile cauzate de bolșevici. În același discurs din 18 noiembrie 1919, Maksim Litvinov, adjunctul comisarului poporului pentru Afaceri Externe al R.S.F.S. Ruse, solicita statelor baltice ca, la rândul lor, să recunoască Sovietele, promițând că toate acordurile vor include o de-

clară din partea guvernului sovietic potrivit căreia se angaja să nu răspândească propaganda comunistă în timp de pace. Nu mai puțin, Polonia negocia – în februarie 1920 – o convenție militară cu Letonia prin care ambele state se angajau să acționeze militar împotriva Rusiei Sovietice și să declanșeze o ofensivă comună în Lituania.

Guvernul de la Kaunas a considerat, în aceste condiții, că singura variantă de colaborare care ar fi salvat independența Lituaniei era alianța cu Sovietele. Paralel cu desfășurarea războiului polono-sovietic (ofensiva armatei roșii spre Varșovia fusese declanșată în primăvara lui 1920), la 12 iulie 1920 s-a încheiat Tratatul sovieto-lituanian de alianță, Vilniusul fiind recunoscut drept capitală.

Armata roșie a înaintat până în fața Varșoviei; la mijlocul lunii august însă, geniul militar al mareșalului Piłsudski a făcut ca trupele sovietice să sufere înfrângerea decisivă. Chiar în aceste împrejurări, la 25 august 1920, Lituania își muta oficial capitala la Vilnius, anunțând guvernul polon, la 27 august, că își va păstra neutralitatea în conflict. Elita politică lituaniană a înțeles, în aceste condiții imposibile pentru supraviețuirea statului, că Lituania trebuia să-și joace ultimele două șanse: tratatul cu Rusia și prezența activă

la Vilnius. Ministrul de Externe, Juozas Purickys, declara – într-o scrisoare din 6 septembrie 1920 trimisă omologului său polon, prințul Eustachy Sapieha – că „orice cedare *voluntară* a unui teritoriu lituanian care este deja sub puterea statului lituanian [referire explicită la Vilnius – *n.n.*] ar fi o violare a neutralității față de Rusia”. În paralel, la 29 septembrie 1920, guvernul se reunea pentru prima dată în noua capitală.

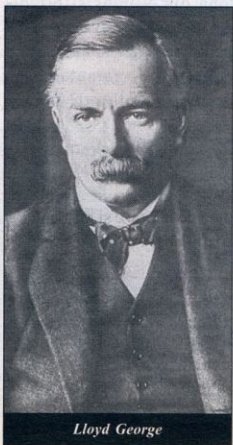
„Bătrânul” recunoaște

Presiunile – dar mai ales interesele divergente dintre capitalele Aliate – au convins Lituania să accepte negocieri cu Polonia privind stabilirea unei linii de demarcație. Cine putea bănuî, la Kaunas, că mareșalul Piłsudski plănuise deja cel mai

năstrușnic proiect statal din întreaga perioadă interbelică și, sigur, unul dintre cele mai ciudate pe care le-a cunoscut Europa?

La 7 octombrie 1920, sub supravegherea meticuloasă a fostului ministru belgian de Externe, Paul Hymans, se semnau acordurile polono-lituaniene de la Suwalki, prin care se stipula încetarea focului și stabilirea unei linii de demarcație care lăsa Vilniusul la Lituania. Întrebat ironic, de către unul dintre delegații poloni, ce însemna teritoriul lituanian – ce stăpâna armata lituaniană sau ceea ce garanta tratatul cu Rusia Sovietică, din iulie 1920 – primul ministru Mykolas Sleževičius nu a bănuît nici o clipă capcana. „Până când problema Vilniusului nu va fi rezolvată pe calea justiției și dreptului – răspundea demnitarul de la Kaunas –, nu va exista nici o posibilitate pentru relații normale între Lituania și Polonia, nici o pace veritabilă în această parte a Europei.”

Piesa de teatru regizată de mareșalul de la Piłsudski debutează la câteva ore după semnarea acordurilor de la Suwalki. În aceeași noapte, garnizoane polone de lângă noua linie de demarcație s-au revoltat „spontan” și i-au cerut comandantului lor, generalul Lucjan Żeligowski, să înceapă ofensiva pentru „eliberarea” Vilniusului. În dimineața următoare, trupele polone se găseau deja la

Lloyd George

Generalii albagardiști Denikin...

poștile orașului: guvernul lituanian și instituțiile statului s-au retras în derută, din nou, la Kaunas. La 9 octombrie 1920, generalul Zeligowski a intrat în Vilnius, a proclamat statul *Lituania Centrală*, s-a autoproclamat șef al statului și a denunțat unilateral tratatul cu Rusia Sovietică, din iulie. *Zeligiada* a creat, astfel, un stat care a funcționat 18 luni, pe un teritoriu de 13.500 km² și cu o populație de aproximativ 500.000 locuitori. Evident, nici o diplomatie, cu excepția celei polone, nu a recunoscut administrația generalului Zeligowski. Când, în 1923, într-o discuție personală cu nuntial apostolic și cu ministrul Italiei la Varșovia, mareșalul Piłsudski a fost pus să povestească despre acest eveniment, „Bătrânul” a recunoscut, zâmbind, că „generalul Zeligowski a acționat sub conducerea mea și la ordinele mele exprese”.

Simultan cu Basarabia

Lituania, înfrântă și conștientă de slăbiciunea militară a Rusiei Sovietice, a acceptat deschiderea de noi negocieri, la Varșovia, pentru clarificarea relațiilor cu Polonia. Prințul Eustachy Sapieha, ministrul de Externe, cu o zi înainte de a se deplasa la București pentru a semna cu Take Ionescu Convenția de alianță bilaterală (3 martie 1921), a remis delegației de la Kaunas propriul proiect de rezolvare a diferendului, atrăgând atenția însă, că era nevoie și de acceptul Lituaniei Centrale. Planul Sapieha menționa împărțirea Lituaniei în două *cantoane* (după model elvețian), Kaunas și Vilnius, cu o largă autonomie, dar conduse, în cadrul unei federații, de la Varșovia. În contrapartidă, lituanienii propuneau retragerea polonă din Vilnius și promiteau liberul acces pentru Polonia la mare, autonomia Vilniusului, garantarea libertăților culturale pentru toate minoritățile. Aflând de proiectul lituanian, mareșalul Piłsudski a obținut recunoașterea *de jure*, din partea Antantei, a Letoniei și Estoniei, subliniind o dată în plus izolarea totală a Kaunasului.

Pentru a forța intrarea în legalitate internațională a statului său, generalul Zeligowski a decis să predea puterea, să se retragă la Varșovia și să organizeze

... și Kolveak

alegeri parlamentare în Lituania Centrală. La 21 noiembrie 1921, un apropiat al lui Piłsudski, Aleksander Meystowicz, a devenit președinte al exoticii stat, iar la 8 ianuarie 1922 s-au desfășurat alegerile pentru Seim, soldate cu victoria covârșitoare a anexioniștilor (cei care susțineau anexarea Lituaniei Centrale de către Polonia). În condițiile în care populația de etnie evreiască și lituaniană a refuzat să-și exercite drepturile electorale, toți deputații Seimului erau de etnie polonă, partizani ai ideilor politice ale lui Piłsudski.

Răspunzând „farsei” electorale de la Vilnius, tânărul teolog Vladas Jurgutis (n. 1885), ministru de Externe al Lituaniei, a somat Polonia să-și revizuiască atitudinea, considerând că Vilniusul „nu poate fi uitat și eludat în ansamblul relațiilor generale dintre statele noastre”.

În replică, Seimul Lituaniei Centrale, reunit în plen la 20 februarie 1922, la Vilnius, a votat în unanimitate *Declarația de Unire* prin care statul apărut în octombrie 1920 se considera „parte inseparabilă a Republicii Polone”. La 24 martie 1922, Seimul de la Varșovia a luat act de „voința populației din Lituania” și a ratificat actul Unirii: Lituania Centrală devenea provincie a Poloniei. Interesant este că acest mecanism politic-decisional era justificat de mareșalul Piłsudski printr-o „paralelă istorică”, atunci când era solicitat să explice cum a renunțat un stat suveran, de bunăvoie, la independența obținută pe calea armelor. El a răspuns că s-a inspirat din modelul oferit de unirea Republicii Moldovenesti (Basarabia) cu România, prin Declarația Sfatului Țării din 27 martie 1918.

Înfrângerea dezastruoasă a politicii lituaniene – și pierderea oricărui sprijin internațional pentru revendicarea Vilniusului – l-au împins pe energicul ministru de Externe,

Vladas Jurgutis

Vladas Jurgutis, să-l convingă pe președintele Republicii, Alexandras Stulginkis, să semneze, la 29 martie 1922, *Decretul privind reforma agrară* (care a afectat, în totalitate, proprietarii de etnie polonă). Tot la insistențele lui Jurgutis – care dorea delimitarea clară și definitivă de „trecutul comun” cu Polonia – a fost promulgată noua Constituție, la 4 august 1922, care instituia sistemul politic al republicii parlamentare și stabilea Vilnius drept capitală; la fel, la 1 octombrie 1922 a

fost introdusă moneda națională, *litas*, și inaugurată instituția Băncii Naționale.

Eforturile clasei politice lituaniene de a construi o identitate statală și etnică aparte de tradiția Uniunii de la Lublin, din secolul XVI, refuzând sistematic ofertele Varșoviei de a participa la o federație ponto-baltică, s-au concretizat în Republica interbelică lituaniană, incompletă teritorial prin faptul că aproape jumătate din teritoriu nu-i aparținea și zguduită de crize politice de sistem (o lovitură de stat, în 1926, a anulat regimul parlamentar constituțional clasic). Cu toate acestea, dispariția statului – în iunie 1940, simultană cu cedările teritoriale din partea României – s-a datorat, în exclusivitate, factorilor externi: U.R.S.S. și Germania. Lituania a supraviețuit câteva luni statului polon rival și a stăpânit Vilniusul tot atâtea vreme cât Polonia, după dezmembrarea Cehoslovaciei, a administrat provincia pe care cele două state și-o disputaseră până atunci: Teschen. ■

Președintele Antanas Smetona la inaugurarea unei școli

Semnal

CUGETUL

● Sovietizarea Basarabiei ● Din istoria târgului Orhei ● Cronica documentară a Sorocăi ● Octavian Goga în Basarabia ● Turnul dezrobirii de la Ghidigeni ● Cine și cum a închis mănăstirile din Basarabia ● Din istoria Facultății de Teologie din Chișinău ● O cronică inedită din timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt...

Sunt doar câteva titluri întâlnite în cele peste 20 numere apărute până în prezent ale revistei de istorie și cultură *Cugetul*, din Chișinău. O publicație care atrage, de la o primă privire, prin aleasa ținută grafică, cu reproduceri de monumente istorice, fotomontaje documentare, picturi de inspirație istorică ș.a.

Apărută în anul 1990, revista și-a propus să se adreseze publicului iubitor de istorie din gimnazii, licee și instituții de învățământ superior, cadrelor didactice, precum și altor iubitori de istorie. La mijlocul anilor '90, revista a trecut printr-o perioadă mai dificilă, fiind pe punctul de a-și înceta apariția. Din 1999, apare sub egida Editurii „Prut Internațional”, cu o periodicitate trimestrială și un conținut adecvat realităților din Basarabia de astăzi.

Revista este structurată – din necesități didactice, în primul rând – pe o mare varietate de rubrici: Studii și materiale; În ajutorul liceenilor; În ajutorul studenților sau al profesorilor; Restituție; Arhivă istorică; Aniversări; Clio divertisment ș.a. O bogată ilustrație alb-negru și color însoțește expunerile, diversificând informația. Periodic, sunt alcătuite numere tematice, în jurul unor subiecte precum: Limba română (nr. 2/2001), Tezaurul României evacuat la Moscova (nr. 3-4/2001), Leonardo da Vinci (nr. 1/2001), Istoricul diferendului transnistrean și

lumea politică contemporană (nr. 3,4/2002), Unirea Basarabiei cu România (nr. 1/2003).

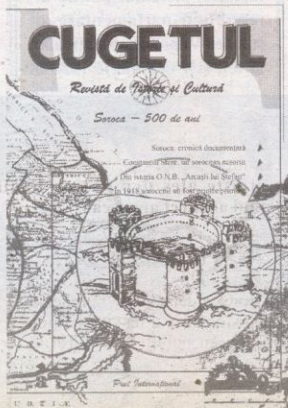
Revista publică, în mod constant, articole, știri, comentarii privind activitatea Asociației Istoricilor din Basarabia, metodică predării istoriei în învățământul gimnazial sau liceal, planuri tematice pentru studenți, dezbateri privind manualele de istorie ș.a. O substanțială rubrică de noutăți editoriale prezintă recente apariții istoriografice, titluri incitante și, din păcate, greu de găsit în librăriile bucureștene (și nu numai). Cu acordul redacției *Magazin istoric*, revista *Cugetul* a preluat o serie de articole din paginile noastre.

Colegiul redacțional reunește cadre didactice, doctori în istorie, filosofie, pedagogie: Gheorghe Bobană, Anatol Petrencu, Ion Negrei (redactor șef), Pavel

Parasca, Ion Șisănu, Demir Dragnev, Pavel Cerbușcă, Anton Moraru, Gheorghe Postică, Boris Volosatii.

Într-o vizită la redacția noastră, domnul Ion Negrei ne-a împărtășit din preocupările și proiectele revistei *Cugetul*. În acest spirit de solidaritate profesională, adresăm colegiale felicitări celor ce trudesă la apariția *Cugetului*, cu speranța că istoricii români de o parte și de alta a Prutului se vor apropia și mai mult, prin paginile revistelor noastre. ■

Ioan LĂCUSTĂ

Negustori

de altădată

Tudor Hagi-Tudorachi (în centru);
Gheorghe, fiul (în stânga), și
Luxița Dancovici, fiica

Mihai Zamfir sin
Constantin...

...fiul său,
Ilie Zamfirescu...

...și Catrinița (Ecaterina)
Zamfirescu, mama
lui Ilie

Una dintre cele mai bogate și mai reprezentative familii de mari comercianți bucureșteni din secolul XIX este legată de mahalaua Oțetari unde și-a avut casele și a cărei biserică a refăcut-o, în colaborare cu alți enoriași. Evocând această familie cu un imens succes economic, aducem în actualitate existența – din păcate uitată astăzi – a relativ numeroasei burghezii bucureștene, care își are rădăcinile în veacul XVIII și chiar mai înainte. Nume ca Hagi-Panteli, Hagi-Stoica, Zamfirescu, Kirilof, Dancovici, Athanasiu și multe altele trimit cu gândul la marele negof de lipsănie ce a înflorit în Capitală, în special în prima jumătate a veacului XIX.

DINASTIA HAGI-TUDORACHI

MIHAI SORIN RĂDULESCU

• În hagealăc, cu soția • 40 ani de căsătorie și 9 copii • Nicolae Voicu, cetățean de onoare al Vienei, nepotul său secretar particular al arhiducelui Franz Ferdinand • Ministru al Controlului în vremea cămăcămiei lui Alexandru Ghika • „Costumul nemțesc” la locul giubelei • Vasile Boerescu studiază la Paris și este ales deputat cu banii familiei Hagi-Tudorachi • Conac ridicat după planurile unui arhitect american

Se va obiecta, poate, că termenul de „burghezie” este nepotrivit pentru acest grup social bucureștean. Totuși, nivelul de cultură al ăcelor familii, mecenatul exercitat, conștiința de sine în raport cu boierimea, către care au tins prin căsătorie,

ca și prin cinuri, ne îndrituiesc să vorbim deja despre burghezie. Spre deosebire de Occident, unde burghezia s-a definit adesea în opoziție cu nobilimea, în Țările Române a existat deopotrivă o barieră de clasă, dar și o osmoză între orășenimea

bogată și boierime, cele mai însemnate familii de negustori fiind, de fapt, asimilate boierimii. Ceea ce a dat naștere unei particularități a societății românești din secolul XVIII și din prima jumătate a veacului XIX.

Ucenic plecat în hagiălăc

Această relație complexă este ilustrată de trecutul familiei Hagi-Tudorachi, al cărei întemeietor, Tudor Hagi-Tudorachi, era originar din Drugești-Curtea de Argeș și se numea la origine Tudoran, după cum aflăm din monografia ce i-a fost consacrată de istoricul comerțului Nicolae I. Angelescu. S-a născut în anul 1768 și, venind la București, a intrat ca ucenic la negustorul Tudorache hagiul, a cărui pravălie funcționa la Hanul Sf. Gheorghe. Hanul – care astăzi nu mai există – se afla împrejurul bisericii Sf. Gheorghe Nou, în plin centrul orașului. Tânărul argeșean s-a distins prin calitățile sale, astfel că stăpânul, neavând copii, l-a desemnat drept moștenitor, lăsându-i și numele. Tudor Tudoran a devenit Tudor Hagi-Tudorachi, calitatea de „hagi” având să fie întărită mai târziu și de o călătorie întreprinsă la Ierusalim, împreună cu soția. Patronimicul era scris în mai multe feluri: Hagi-Tudorache, Hagi-Tudoraki, Hagi-Theodoraky ș.a. Calitatea de „hagi” constituia un semn al distincției sociale în întregul sud-est european și echivala aproape cu un titlu de noblete. Voiajul cu scop religios și, într-un fel, inițialic avea această vocație a îmbogățirii spiri-

tuale și a promovării sociale.

În anul 1805, el s-a căsătorit cu Elena, fiica logofătului Fiera, cum ne spune inscripția de pe frumoasa ei piatră de mormânt aflată în pridvorul bisericii Oțetari: „Aici să odihnește [sic!] oasele răposatilor roabii lui Dumnezeu Elena, închinată fiica logofătului Fiera ce au ținut în căsătorie pã Hagi-Tudorake Teodoru 40 ani, nãscând și 9 copii, iar acum în leat 1845 februarie 20 s-au săvârșit în vârstă de ani 56, însă să scrie aci și cei mai înainte răposati prin osibite locuri, părinți, frați, rude: Teodor, Stana, Sava închinatu, Ana, Gherasim monahu, Radu, Costandin, Teodor, Chera, Ana, Stana, Anghel, Grigorie, Ioan, Păuna, Panait, Costandin, Safta, Voicu, Marin, Teodor, Sima.” Cuvântul „închinat” înseamnă, în acest context, faptul că persoana respectivă a fost în hagealăc, *s-a închinat* la Locurile Sfinte.

Inscripția este revelatoare pentru deslușirea istoriei familiei. Întemeietorul ci s-a căsătorit așadar cu o fiică de boier, ceea ce cu siguranță l-a ajutat – alături de calitățile sale

native deosebite – în ascensiunea socială și economică.

După cum scria Nicolae I. Angelescu, Tudor Hagi-Tudorachi „și-a ajutat rudele punând pe nepotul lui, [Ilie] Zamfirescu, la parte în comerțul lui, iar lui Woikovitz [Nicolae Voicu], înlesnindu-i mijloacele de a se stabili comisionar la Viena. De la el au ieșit mulți negustori, dintre care Ion Eliad Românul, Bănică Ioan, Costache Paulescu, Ghiță Georgescu, V. Nicolici etc.”.

Din mahalaua Oțetari în Viena imperială

Ilie Zamfirescu (mort la 23 iunie 1862) era fiul Catrinei – sora lui Tudor Hagi-Tudorachi – și al lui Zamfir sin Constandin, „cojocar de subțire”. Ilie Zamfirescu, care s-a numărat și el printre marii comercianți ai Bucureștilor din perioada regulamentară, s-a căsătorit în 1848 cu Maria, fiica pitarului Gheorghe Iconomu și a Smarandei născută Solaco[g]lu. Catrinea, care a fost portretizată de pictorul austriac Frankenberger, pre-

cum majoritatea membrilor familiei Hagi-Tudorachi și a rudelor lor, fusese prima dată soția lui Voicu sin Constandin, „cojocar de subțire”, cu care a avut un fiu, pe Nicolae Voicu (1803-1868), și el portretizat de Frankenberger.

Acest Nicolae Voicu avea să facă o strălucită carieră

Casa Hagi-Tudorachi din comuna Grădiștea, jud. Ilfov

comercială la Viena, sub numele de Nicolae von Woikovitz. Deși stabilit definitiv în Austria, el a întreținut relații cu țara de obârșie: era bun prieten cu domnitorul Alexandru Ghica, iar în 1858 a dăruit un potir de argint bisericii Oțetari, biserica copilăriei sale, la a cărei refacere a contribuit bănește, alături de Ilie Zamfirescu și de verii săi, frații Hagi-Tudorachi. De asemenea, Nicolae von Woikovitz și Ilie Zamfirescu s-au numărat printre finanțatorii construcției capelei românești de la Leipzig, iar primul a contribuit și la construirea celei din Viena. Nicolae von Woikovitz, cetățean de onoare al capitalei habsburgice, a fost căsătorit cu Josephina Nikitsch, originară din Boemia. Nu au avut copii. Nepoata ei, Maria Nikitsch, s-a căsătorit cu Gheorghe Hagi-Tudorachi (1828-1901). Au avut numeroși urmași, care se odihnesc la Bellu într-un cavou impunător, din figura 4. Fratele Mariei Nikitsch, Nikolaus, a moștenit întreaga avere a lui Nicolae von Woikovitz. Fiul lui Nikolaus Nikitsch, Paul, ofițer de dragoni în armata habsburgică, a fost secretar particular al arhiducelui Franz Ferdinand.

Legăturile comerciale atât de bogate ale firmei Hagi-Tudorachi cu spațiul austro-german s-au reflectat, într-o anumită măsură, și în căsătoriile unor membri ai familiei. Astfel, una dintre fiicele lui Gheorghe Hagi-Tudorachi, Eliza, a fost căsătorită cu nobilul Ludovic von Fest. În generația următoare, Maria Hagi-Tudorachi (1898-1945) s-a căsătorit cu fruntașul ardelean național-țărănist Aurel

Dobrescu (1885-1963), amândoi înmormântați în același cavou de la Bellu, mai sus amintit.

Revenind la istoria casei de comerț Hagi-Tudorachi, fondatorul ei s-a retras în 1846, lăsând la conducerea afacerilor pe fiul mai mare Costache (mort în 1855) și pe nepotul Ilie Zamfirescu. Tudor Hagi-Tudorachi avea ca proprietăți casele din mahalaua Oțetari, unde a locuit până la moarte, întâmplată la 5 mai 1848, o prăvălie în Hanul cu Tei, mai multe prăvălii în Ulița Lipscanilor și două prăvălii în Ulița Cavafilor. Despre casa lui vorbește colonelul Grigore Lăcusteanu în *Amintiri*, în legătură cu evenimentele de după revoluția de la 1848, calificând-o drept o construcție „nouă, spațioasă și bine mobilată și altă casă nu am mai bună în acea circumscripție”. Marele comerciant Tudor Hagi-Tudorachi era patentar de clasa I, din anul 1832, având drept „de a se neguțări înăuntru, în principat sau afară, cu amănuntul sau cu ridicata”. În anul 1847 primise diplomă

de boier de neam. Cunoștea bine limba greacă, precum și alte limbi necesare în vasta sa activitate comercială. Nu și-a uitat localitatea de obârșie, făcând danii la biserica de la Drugești.

Fiul său Costache Hagi-Tudorachi a ieșit din firma părintească, întemeind una nouă, în cadrul căreia s-a întovărășit cu Leon Manoaach și, din 1849, cu Gheorghe San Marin. Locul lui Costache a fost luat de către fratele său Gheorghe (zis Ghiță), care avea să îndeplinească funcția de ministru al Controlului în vremea căimăcămiei lui Alexandru Ghica.

Costum „nemțesc” și lecturi din Goethe

Fiii lui Tudor Hagi-Tudorachi au studiat la Leipzig. Portretele realizate de Frankenberger îi înfățișează perfect occidentalizați și intrați în elita societății românești. Giubeaua părintelui lor fusese înlocuită de costumul „nemțesc”, iar aerul oriental a dispărut. Legăturile cu credința ortodoxă au rămas însă puternice. De aici daniile financiare și în obiecte, la biserici. Vărul lor Ilie Zamfirescu tipărea în 1851, pe cheltuiala sa, cartea paharnicului Alexandru Lesviodax, *Rugăciuni de umilință și datoriiile creștinului când intră în biserică*. Un alt act de binefacere a constat în faptul că copiii lui Tudor Hagi-Tudorachi l-au ajutat financiar pe viitorul unionist și ministru de Externe Vasile Boerescu, pentru a-și face studiile la Paris și, de asemenea, i-au asigurat

censul necesar pentru a putea fi ales deputat.

Membrii familiei au achiziționat moșii, mai ales în împrejurimile Bucureștilor. Astfel, Iancu Hagi-Tudorachi, unul dintre fiii întemeietorului familiei, a stăpânit, împreună cu fratele său Gheorghe, o proprietate la Mihăilești (Ilfov), unde au construit un conac după planurile arhitectului Weltz. Tot împreună cu Gheorghe a clădit o biserică la Buda-Prisiceni, în care frații sunt zugrăviți în tabloul votiv. Iancu Hagi-Tudorachi și-a construit o casă în cartierul părintesc, pe strada Italiană, în apropierea bisericii Oțetari. Gheorghe Hagi-Tudorachi a cumpărat moșii la Chirculești (Vlașca), Budeasa (Argeș), Schiopoia (lângă Mizil) și Măxineni (Grădiștea, Ilfov), unde a construit un nou conac în 1896, după planurile arhitectului american Ruher.

Osmoza dintre burghezie și boierime pe care o aminteam mai sus se vede, de pildă, în alianțele matrimoniale. Astfel, Eliza, fiica lui Costache Hagi-Tudorachi și a unei domnișoare născute Hagi-Panteli, a fost căsătorită cu Alexandru Plagino, nepot de fiică al domnitorului Barbu Știrbei. Iancu Hagi-Tudorachi a fost căsătorit prima dată cu Paulina Braboveanu, dintr-un neam de boieri olteni. Ecaterina Hagi-Tudorachi, una dintre fiicele lui Gheorghe Hagi-Tudorachi, a fost soția generalului Alexandru Caracalețeanu, fiul serdarului Dobre Caracalețeanu și al Anei născută Urianu, dintr-o familie boierească din județul Olt.

Descendența lui Alexandru Caracalețeanu și a Ecaterinei Hagi-Tudorachi este inte-

resantă din punct de vedere istorico-genealogic, pentru că întâlnim o serie de familii cunoscute: Gherassi, Brătianu, Eliade, Năsturel și Lamotescu.

Dimitrie Hagi-Tudorachi, un alt copil al lui Gheorghe Hagi-Tudorachi și al Mariei Nikitsch, a fost președintele Camerei de Comerț din București. O soră a lui Dimitrie, Josefina (1853-1920), s-a căsătorit cu faimosul vizitor primar al Bucureștilor Emanoil Protopopescu-Pake (1845-1893), având o descendență bogată, printre urmașii lor numărându-se artistul plastic Simion Luca, profesor la Școala de Arte Frumoase din capitala României. Constantin Hagi-Tudorachi, un alt copil al lui Gheorghe Hagi-Tudorachi, a fost căsătorit cu o Capșa, din familia proprietară a celebrei cafenele de pe Calea Victoriei.

Marele comerciant Ilie Zamfirescu a avut și el urmași: Nicolae, consilier la Curtea de Casație, Teodor, contabil, Elena, căsătorită cu inginerul Manega, Elisabeta, necăsătorită, și Constantin, a cărui soție provenea și ea din familia

Capșa, fiind fiica doctorului Ștefan Capșa și a Mariei născută Mummial. Din Constantin Zamfirescu descindea direct Constantin Bălescu, căsătorit cu doamna Flavia Coposu, una dintre surorile lui Corneliu Coposu.

Sunt interesante, de asemenea, înrudirile soției lui Ilie Zamfirescu, Efimița, născută Economu, al cărei frate, Eleferie Economu, a fost consilier la Curtea de Casație și a stăpânit o frumoasă casă, existentă și astăzi pe strada Negustori. O soră a Efimiței Economu-Zamfirescu a fost căsătorită cu bancherul Nicolae Nicolescu, cu care a avut doi copii, pe Oscar Nicolescu, președinte la Curtea de Casație, și pe Paulina Nicolescu, soția magistratului Toma Stelian, cunoscutul colecționar de artă care a fondat muzeul ce i-a purtat numele, aflat pe Șoseaua Kisseleff.

Este fascinant de urmărit cum, într-un timp relativ scurt, într-o singură familie influența occidentală a coabitat cu cea orientală, limbile greacă și turcă cu germana și franceza, pentru ca apoi Occidentul să învingă în această competiție. În bibliotecile familiei stăteau alături cărțile religioase ortodoxe cu operele lui Goethe și Schiller. Călătoriile membrilor familiei, intensele relații comerciale și-au spus cuvântul în acest proces de reorientare culturală, care a cuprins o bună parte din societatea românească. De la cafane și giubele la ritmurile și mentalitățile Occidentului – un destin emblematic pentru istoria modernă a acestor meleaguri definește evoluția unei ilustre familii din marea burghezie bucureșteană. ■

Cavoul Hagi-Tudorachi[®]
din cimitirul Bellu

ALBUM ISTORIC

Domnul Cezar Săvulescu, colaboratorul nostru care adesea a pus la dispoziția redacției imagini cu valoare istorică și pe care le colecționează moștenind o pasiune mai veche a tatălui său, ne invită, de data aceasta, într-o călătorie pe malurile Dunării:

la Orșova...

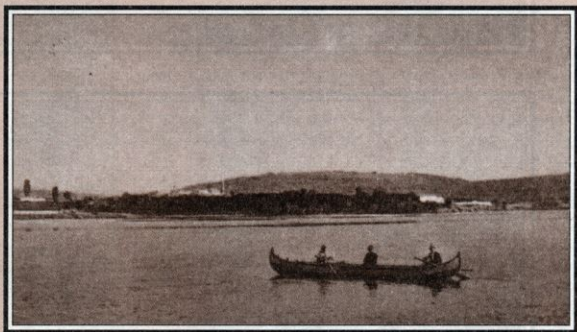
*...Turnu
Măgurele...*

...Giurgiu...

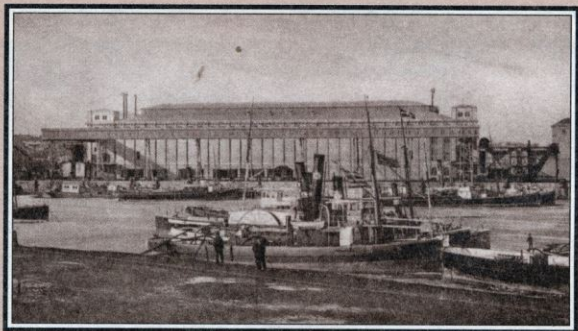
...Oltenița...

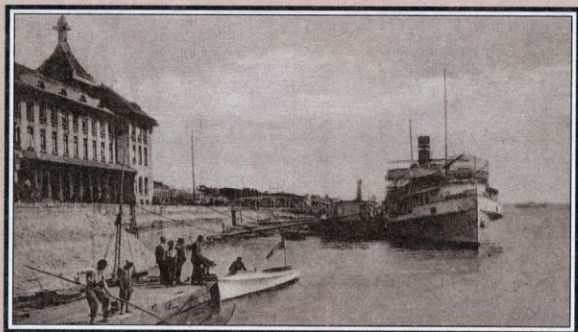
...Siliștea, vedere generală (1923)...

...Cernavodă...

...Brăila...

...Galați și vaporul care asigură legătura Galați-Brăila...

...vedere din portul Galați...

...Tulcea (Palatul Administrativ și grădina)...

...Sulina (debarcaderul și strada Carol)...

...Reni

BRITISH COUNCIL ÎN ROMÂNIA, LA BINE ȘI LA RĂU

DENNIS DELETANT

Continuăm cu partea a doua a articolului pe care profesorul britanic Dennis Deletant l-a încredințat revistei noastre: istoria prezentei lui British Council la București, din anii imediat următori celui de al doilea război mondial.

Fără să realizeze gradul de neîncredere al sovieticilor față de britanici, Foreign Office a manifestat interes pentru reluarea activităților British Council în România și pentru situația lui Anglo-Romanian Society imediat după semnarea Acordului de Armistițiu al Aliatilor cu România, la Moscova, la 12 septembrie 1944. Britanicii au sugerat crearea unei Comisii Aliate de Control, ca parte a Armistițiului, care să supravegheze implementarea condițiilor acestuia. Dar sovieticii erau hotărâți să aibă cuvântul decisiv și au impus în proiectul de Armistițiu, din 31 august, prevederea că implementarea urma să se facă „sub controlul înaltului Comandament Sovietic, numit de aici înainte înaltul Comandament Aliat

(Sovietic), acționând în numele puterilor aliate”. Pentru a sublinia acest lucru, Molotov, comisarul poporului pentru Afaceri Externe, într-o discuție cu ambasadorul american la Moscova, Averell Harriman, a dat de înțeles că puterile occidentale puteau avea contacte politice cu guvernul român doar prin ruși. Același lucru avea să fie valabil și pentru contactele culturale. Din moment ce Uniunea Sovietică avea monopolul interpretării Acordului de Armistițiu, acesta a devenit mecanismul prin care sovieticii au preluat puterea în România. Britanicii și americanii, care trimisese misiuni militare, au fost reduși la rolul de spectatori.

La 14 noiembrie 1944, H.J. Seymour, din cadrul Foreign Office, i-a scris lui Ian Le

Rougetel, reprezentantul politic britanic pe lângă Comisia Aliată de Control, despre punctul său de vedere în privința lui Anglo-Romanian Society și perspectivele reluării activităților British Council la București. Le Rougetel, care a primit scrisoarea abia la 26 ianuarie 1945, a expediat un răspuns amplu la 28 februarie, care ilustrează constrângerile impuse de controlul sovietic. „În ceea ce privește Societatea, nu s-au ținut adunări până acum și se consideră că cel mai bun mod prin care obiectivele Societății pot fi, în prezent, realizate este împrumutarea cărților sale unei Biblioteci Engleze sub controlul acestei Misiuni[...]”

Potrivit Convenției de Armistițiu, diseminarea oricărui material de

propagandă este condiționată de aprobarea «Înaltului Comandament Aliat (Sovietic)». De aceea, am considerat că, mai curând decât să ridicăm întreaga problemă a propagandei britanice în această țară, primul nostru pas ar trebui să fie anunțarea întemeierii unei Biblioteci și să-i invităm și pe români și pe ruși să profite de avantajele ei[...] Sperăm astfel să putem acoperi o nevoie stringentă printre români și să potolim orice suspiciune pe care rușii ar putea să o întrețină în privința activităților noastre de propagandă. Suntem încrezători că Biblioteca, atunci când va fi inaugurată luna viitoare, va atrage un public numeros și la câteva săptămâni după deschidere, vom fi capabili să judecăm mai bine oportunitatea extinderii activităților și poate chiar reluarea întâlnirilor Societății Anglo-Române[...] Singura activitate pe care o mai desfășurăm în prezent sunt filmele. Am primit mai multe jurnale de actualități cu comentarii în limba română și care au fost prezentate cu mult succes, cu subtitrare adițională în limba rusă, în București și în orașele de provincie[...] Întreaga noastră abordare a problemei propagandei britanice în această țară trebuie, desigur, să fie una radical diferită acum, când România se află în sfera rusă de operații. Românii manifestă o atitudine anglofilă stânjenitoare în prezent și avem dificultăți în a-i

descuraja să-și închipuie că noi ne aflăm aici ca protectori și insistăm mereu că viitorul țării depinde de cooperarea deschisă și practică cu Rusia. Este evident deci că munca noastră de propagandă aici nu poate fi ținută exclusiv către progresul relațiilor culturale anglo-române.”

Prin impunerea stăpânirii comuniste în 1945, România a fost obligată să întoarcă spatele Occidentului și să privească spre Răsărit. În termeni culturali, aceasta însemna că datoria românilor față de Occident nu mai putea fi mărturisită, nici legăturile lor menținute, în vreme ce conexiunile românilor cu Rusia din trecut erau amplificate în mod fals, pentru a justifica noua schemă ideologică imprimată de Uniunea Sovietică.

Limba rusă a fost introdusă ca obiect obligatoriu de învățământ în clasa a patra,

înlocuind limba franceză drept principala limbă străină studiată în ciclul primar și secundar. Studiul limbii franceze a fost suspendat în ciclul primar și a devenit obiect opțional – alături de germană și engleză – în ciclul secundar, elevilor acordându-li-se dreptul să aleagă doar una dintre aceste limbi. Numărul de ore acordat studierii acestor limbi a fost redus. În vara anului 1948 s-au retras toate manualele școlare pentru studierea limbilor străine și altele noi, autorizate de Ministerul Educației, au fost introduse în anul viitor.

Pe acest fond care era puțin promițător, Foreign Office și British Council au socotit să reînvie activitățile Consiliului în România. În vara anului 1947, Tom Morray a fost numit reprezentantul Consiliului și a sosit la București în octombrie. A fost angajat personal dintre localnici, dar

s-a dovedit imposibil să achiziționeze o clădire. Ministrul Marii Britanii la București a abordat-o pe nou instalata ministă de Externe Ana Pauker și a întrebat-o dacă guvernul român ar fi de acord cu deschiderea unui Centru al Consiliului. Potrivit lui Morray, răspunsul ei a fost „evaziv și neangajant”. După mai multe scrisori trimise de către ministru, prin care întreba dacă guvernul a examinat cererea, în decembrie ea a fost refuzată.

Câteva dintre sarcinile lui British Council au fost preluate de către Biroul de informații al Legației britanice,

În Marea Britanie propaganda culturală revine în primul rând British Council, și nu Foreign Office (în imagine)

Trei personaje implicate (pe coperta revistei Time): Averell Harriman (stânga), V.M. Molotov, Ana Pauker

despre care Morray avea cele mai calde cuvinte: „Nu aş putea aprecia suficient munca desfăşurată de către Biroul de informaţii de aici pe linia lui British Council, mai ales de către personalul local. Biblioteca este bine condusă şi, ţinând cont de circumstanţe, bine utilizată.”

Aprecierile lui par zguduitoare, ţinând cont de soarta personalului local care, 18 luni mai târziu, a fost arestat de către autorităţile române sub acuzaţia de „spionaj pentru britanici”. O minută a Consiliului pe marginea raportului Morray, scrisă la 19 ianuarie 1948 cu un scris greu de descifrat, recomanda ca „Morray să rămână atâtă vreme cât i se permite, desfăşurând orice activitate folositoare poate în linişte, şi dacă devine necesar, sub presiunea guvernului român, să fie retras, deci vom pleca cu totul, la fel ca în Rusia.” În mai puţin de o lună, la 10 februarie, s-a luat decizia să fie retras Morray, după discuţii la Londra cu ministrul britanic în România. El recomandase deja ca planul de a numi un al doilea funcţionar al Consiliului (de rang mai mic) să fie abandonat, căci în

mod sigur va fi refuzată acordarea unei vize. Morray a părăsit Bucureştiul la 23 februarie. După aceea dată, la Bucureşti nu a mai existat un reprezentant al Consiliului şi s-a convenit ca materialul care aparţinea Consiliului să fie lăsat în grija lui John Bennett, primul secretar pentru informaţii în cadrul Legaţiei, care să îl folosească după cum ar fi apărut ocaziile favorabile.

In martie, Ana Pauker a afirmat într-un interviu că „nu este exclusă definitiv posibilitatea înfiinţării unui Centru al lui British Council”. Întrebată dacă s-ar putea acorda permisiunea pentru numirea unui lector britanic la Universitatea Bucureşti, ea a afirmat că guvernul român dorea profesori din domeniul tehnic sau lectori în probleme de agricultură, medicină şi inginerie, nu „experţi în filosofie”. Răspunsul ei era o reamintire directă a priorităţilor guvernului comunist. În timpul verii, guvernul român a refuzat oferta Consiliului pentru o vizită a unui expert britanic în probleme de malarie, ca şi pe cea de a suporta cheltuielile vizitei unui membru al

Institutului Cantacuzino în Marea Britanie pentru a studia bacteriofagele tifoide. Bennett scria pe marginea acestor decizii: „Acest refuz [...] a închis în final uşa pentru orice fel de schimburi culturale, ştiinţifice sau vizite între Marea Britanie şi România.”

Bennett s-a gândit că interesele Consiliului să fie reprezentate prin intermediul Biroului informaţiilor din cadrul Legaţiei britanice din Bucureşti. Prilejul pe care aceasta îl oferea românilor să intre în contact cu diplomaţi britanici pentru a le oferi veşti despre progresul comunizării vieţii româneşti primejduia capacitatea regimului de a împiedica scurgerea către Occident a unor informaţii despre politica de represiune. În iulie 1949, toţi membrii personalului local, a căror muncă o aprecia cu atâtă căldură Morray, au fost arestaţi sub acuzaţia de „spionaj” şi condamnaţi la ani grei de puşcărie. Între ei se afla Maria Golescu, condamnată la 20 ani de puşcărie, acuzată că ar fi transmis două scrisori semnate de Ştefan Nenitescu, fostul secretar al ministrului de Externe Nicolae Titulescu, unui membru al Legaţiei

britanice, și prietena ei Annie Samuelli. Hotărârea guvernului de a interzice cetățenilor contactul cu instituții occidentale a fost subliniată de decizia de a acționa contra elevilor și studenților care încercau să-și suplinească rația subțire de cultură frecventând bibliotecile de la Institutele franceze din București, Iași, Cluj, Timișoara și Craiova, biblioteca Institutului italian, biblioteca de la Biroul de informații britanic și cea de la Biroul de informații american. Arestarea, în martie 1950, a românilor care vizitau aceste institute a arătat că culturile prețuite de atâtea vreme de către români nu mai erau apreciate de noul regim.

La o reuniune a Secretariatului Central al P.M.R. din 1 martie 1950, condusă de secretarul partidului Gheorghe Gheorghiu-Dej, s-a luat decizia să se închidă institutele culturale străine din România pe motiv că erau „oficii de spionaj”, care răspândeau propagandă prin intermediul cărților și filmelor, din moment ce erau vizitate de mulți români, în special de către profesori, studenți și elevi. Pentru ca măsura să aibă efectul dorit, conducerea comunistă a hotărât ca, după ce respectivele guverne străine erau informate, ministrul de Externe, Ana Pauker, și ministrul

de Interne, Teohari Georgescu, să ordone arestarea tuturor celor care frecventau aceste instituții și să fie trimiși în lagărele de muncă (*Magazin istoric*, nr. 1/1998). Această a fost soarta celor care – cei mai mulți dintre ei sub vârsta de 25 ani – au fost arestați când părăseau aceste instituții în seara zilei de 2 martie. Credița pe care angajați locali ai Biroului de informații britanic o puneau în stăpânii lor și riscurile pe care le înfruntau zilnic, ignorând amenințările din partea Securității, prezentându-se la muncă, nu au fost răsplătite după arestarea lor. Documentele disponibile la Public Record Office arată că atitudinea Foreign Office-ului față de arestarea funcționarilor locali ai Legației sub acuzația de spionaj a fost prea slabă și există puține dovezi care să arate că soarta funcționarilor a constituit o prioritate în urmărirea intereselor britanice în România.

Cu ușa ferm închisă în fața britanicilor, secțiunea cancelariei din Legația a

sugerat departamentului de relații culturale din Foreign Office, la 21 mai 1952, trimiterea cărților din biblioteca Biroului de informații britanic la Londra. Foreign Office a fost de acord, dar a decis ca transferul cărților de la București să se facă la noua bibliotecă British Council din Zagreb.

Britanicii au adoptat punctul de vedere că din moment ce comuniștii au respins cu dispreț încercările Consiliului de a menține relațiile culturale cu România, orice inițiativă de a restaura poziția Consiliului trebuia să vină din partea română. Vreme de câțiva ani nu s-a făcut nici o mișcare în acest sens. În septembrie 1956, ministrul român la Londra, Corchinschi, l-a întrebat pe ministrul de stat din Foreign Office dacă Consiliul ar putea să îl ajute în cazul în care ar dori să aranjeze vizita unui teatru britanic în România, fără cheltuieli, sau o vizită românească similară în aceleași condiții. Ministrul a transmis întrebarea Consiliului și Kenneth Johnstone a răspuns. El a lărgit problema pentru a include poziția Consiliului față de România, argumentând că Consiliul nu ar trebui să examineze re-luarea muncii sale în țările satelit decât

Coriolan, jucat de Royal Shakespeare Company

dacă mai întâi guvernele lor l-ar aborda cu o cerere și, în consecință, doar dacă conveneau asupra termenilor pe baza cărora era gata să opereze. Până acum, a subliniat Johnstone, România și Ungaria erau singurele țări ale căror guverne manifestaseră interes. Dacă se considera dezirabil pentru Consiliu să lucreze în vreuna dintre ele sau în amândouă și se asigurau banii necesari, atunci Consiliul va face tot ce-i stă în putință, deși, din rațiuni financiare și de resurse umane, prezența putea fi doar pe o scară modestă.

Paul Grey, de la Foreign Office, i-a explicat lui Corchinschi că lipseau banii pentru un proiect de amploarea celui propus și a explicat procedurile adoptate de către Consiliu când i s-a cerut să construiască relații culturale cu o țară. Potrivit acestora, Consiliul ceruse permisiunea să deschidă un birou și ceva similar unui institut, unde publicațiile britanice să fie accesibile publicului și unde să se poată intermediar contacte culturale și prezenta conferințe la anumite ocazii. Grey a insistat asupra acestui aspect pentru că bănuia că nu acest lucru îl dorea guvernul român. Ministrul român a părut să accepte toate acestea. Totuși, nu a fost înaintată nici o cerere către Consiliu pentru reluarea relațiilor.

Corchinschi a revenit asupra subiectului la o

Sediul British Council din Calea Dorobanți, București

întâlnire cu Grey, în februarie 1957. Sir Paul Sinker, director general al Consiliului, a participat la întrevedere, la cererea lui Grey.

In raportul despre întâlnire Sinker afirma că ministrul român a făcut „cererile uzuale despre manifestări culturale majore, schimburi de delegații etc.“. Sinker a răspuns spunând că dacă se puteau găsi fondurile necesare, Consiliul ar fi preferat să le cheltuiască pentru deschiderea unui birou, a unei biblioteci și poate a unui Institut în România. Sinker a continuat: „Aceasta a creat un zid și conversația a devenit un conflict steril despre dansatoare și delegații, pe de o parte, și un birou British Council, bibliotecă și clase de engleză, pe de altă parte.“ Și Grey și Sinker au fost impresionați de faptul că Corchinschi „a adoptat o atitudine perfect asemănătoare cu cea a lui Molotov din clipa în care am menționat ideea unui birou al lui British Council“. Sinker a tras

concluzia: „Nu există nici un motiv, din punctul meu de vedere, pentru care noi ar trebui să-i lăsăm pe români să obțină ceea ce doresc, pe baza condițiilor lor.“

Sondajele făcute de ministrul român la Londra erau simptomatice pentru mișcarea diplomatică a regimului român, care încerca să iasă din izolarea față de Vest. În 1957 s-a semnat primul dintr-o serie de acorduri culturale

româno-franceze. Se stabilea acordarea de către ambele țări a unor burse pentru studenți și un schimb de lectori de limbă franceză și română. Dar abia în 1961 Marea Britanie și România au schimbat *notes verbales* propunând un program de contacte culturale în anii 1961-1962, care să fie implementate în România de către Legația britanică. Un schimb similar s-a desfășurat în anul viitor și în 1963 s-a convenit asupra unui Program de schimburi culturale anglo-române. În 1964, Foreign Office a cerut lui British Council să acopere postul de atașat cultural în cadrul Legației de la București; în septembrie a fost numit David Williams.

Semnificația politică a apropierei a fost subliniată de un turneu al lui Royal Shakespeare Company din același an, care a lăsat o impresie de neșters publicului, căruia i se interzisese, de două decenii, accesul la teatrul jucat în limba engleză.

Apropierea venea din dorința lui Gheorghiu-Dej de

a reduce dependența sa de Uniunea Sovietică și de a imprima un curs autonom țării în domeniul economic și al politicii externe. Institutul sovietic din București a fost închis, iar numele rusești date multor străzi ale Capitalei au fost schimbate cu denumiri românești. Limba rusă și-a pierdut statutul de obiect obligatoriu de învățământ în ciclul secundar. Aceste măsuri semnalau un proces de destalinizare a politicii culturale românești și începutul unei perioade de contacte mai strânse cu Occidentul. Un alt semn al acestei noi orientări în politica românească l-a constituit semnarea unor acorduri comerciale și culturale cu Marea Britanie și S.U.A.

Odată cu renunțarea la caracterul obligatoriu al limbii ruse în învățământ, se putea acorda mai mult spațiu în programă limbilor franceză și engleză. La moartea lui Gheorghiu-Dej, în martie 1965, franceza avea un rival ca principală limbă străină studiată în România. Popularitatea englezei printre copii și părinții lor era dovedită de competiția pe locurile de admitere la engleză în Universități, mult mai acerbă la sfârșitul anilor '60 decât la limba franceză. Pen-

tru a face față acestei cereri, Consiliul a sporit numărul de lectori de limba engleză; s-a creat încă un post de lector de engleză la Universitatea din Cluj, pe lângă cel stabilit în anul 1964 la București. În anii '70 s-au creat noi posturi și au fost numiți noi lectori, cu acordul Ministerului Învățământului, la Facultatea de engleză de la Universitatea din Iași, la Politehnica din Bacău și la Liceul de engleză din Cluj. S-au făcut donații de cărți pentru aceste instituții, în mod regulat, de către atașatul cultural, cât și abonamente la periodice și reviste academice.

La nivel social – spre deosebire de cel oficial – legăturile românilor cu ambasadere străine, personalul lor și vizitatorii străini erau mai delicate. Ele erau reglementate de prevederi legale, din partea română. Cetățenilor români – în funcție de statutul lor – li se permitea să se întâlnească cu străini în baza unei aprobări prealabile și/sau cu o monitorizare

ulterioară. Mai clar, se permiteau contactele care puteau oferi „ceva”, un profit pentru Securitate din cultivarea unei anumite relații. Un român putea încerca să justifice un contact autorităților drept unul care favoriza, de exemplu, continuarea aprovizionării cu cărți, periodice sau alte materiale.

Principalul canal de care dispunea un atașat cultural pentru a iniția și menține relații erau recepțiile. Dar invitații români erau obligați să obțină aprobarea pentru a putea participa la o întâlnire cu străinii, deși nu chiar toți procedau așa; cum autoritățile examinau invitațiile scrise, trebuia să existe un motiv limpede pentru acea invitație. Recepțiile deci erau prilejuate mai ales de invitarea unui oaspete britanic.

O altă cale de a păstra contactul cu românii erau spectacolele de teatru, premierele filmelor, concertele și vernisajele expozițiilor. Un număr mic de români nu

au urmat regulile: pensionarii, cei ce ocupau posturi mărunte sau cei cărora pur și simplu nu le păsa de reacția autorităților. Atașatii culturali îi considerau o companie foarte plăcută.

Pe parcursul unei decade, Ceaușescu a întors din nou

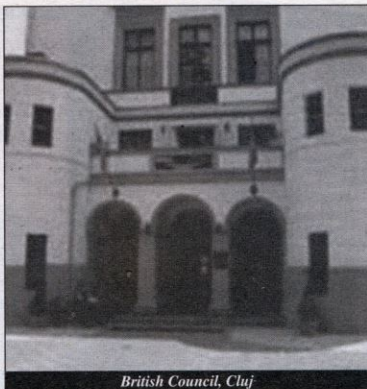
Interior din sediul British Council din Iași

spatele culturii occidentale. Cea franceză și cea engleză au fost victimele principale. Regimul lui Ceaușescu s-a lansat într-o ofensivă culturală care proclama valorile numite de Gabriel Liiceanu „răsăritene și autohtone”, respingându-le pe cele europene. S-a plafonat numărul de locuri la admiterea la Facultățile de limbi străine pentru studierea celor occidentale, la începutul anilor '80 neputând depăși 25 locuri la Engleză.

Xenofobia crescând s-a întors împotriva regimului. Programele tehnologice și științifice au avut de suferit la fel de mult ca și domeniul cultural prin izolarea de ideile occidentale.

În ciuda noilor realități, Consiliul, prin reprezentanții săi din București, a reușit să mențină numărul de vizitatori sosiți, în cadrul programului de schimburi culturale, până în anul 1988. Trebuie menționate numele lui Kevin McGuinness, atașat cultural între anii 1984-1987, asistenta sa Christine Melia și Alec Pattison, atașat cultural din 1987 până în 1991.

La fel ca și în perioada de dinainte de al doilea război mondial, biblioteca a fost cea care a desfășurat cea mai intensă activitate. Atrăgea un număr sporit de cititori în fiecare an. Aproximativ 115 români îi trecea pragul zilnic în 1987, în ciuda condițiilor improprii.

British Council, Cluj

După înlăturarea lui Ceaușescu în decembrie 1989, România s-a îndreptat către Vest din nou, iar cultura occidentală a fost repusă la locul de onoare pe care îl ocupase înainte de al doilea război mondial. Claus Henning, care i-a urmat lui Alec Pattison, a construit cu multă îndemânare pe baza relațiilor predecesorului său, utilizând mai ales pregătirea sa în domeniul artelor pentru a stabili contacte între România și Marea Britanie. Încurajat și ajutat de mulți români, Claus a cumpărat actualul sediu al lui British Council din România de pe Calea Dorobanți. Nu s-a mulțumit doar cu prezența la București, deschizând biblioteci în alte orașe, în colaborare cu autoritățile locale și cu universitățile. Consiliul constituie azi o prezență apreciată la Brașov, Cluj, Constanța, Iași, Sibiu și Timișoara. El a inițiat activitatea Consiliului în alte domenii precum administrație publică, guvernare și

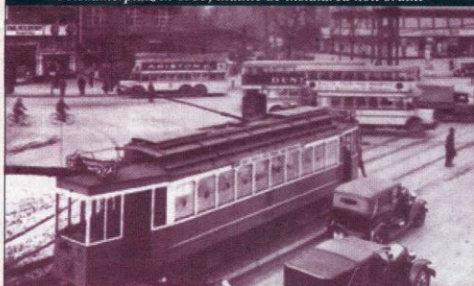
drepturile omului, în strânsă colaborare cu Know-How Fund al lui British Foreign and Commonwealth Office și al Departamentului pentru Dezvoltare Internațională, Banca Mondială și Uniunea Europeană.

Dar imediat după revoluție, solicitarea cea mai insistentă din partea românilor – ca și din partea celorlalți locuitori din Europa Centrală – a fost pentru reformarea predării limbii engleze, privită

drept mijlocul prin care se putea obține accesul la instituțiile și *know-how*-ul occidental. Activitatea desfășurată în ultimii 15 ani face ca puținii profesori de limba engleză să nu fi auzit de Adrian Odell, Roy Cross, Jeremy Jacobson, Donard Britten, Lesley Hayman și mulți alții. Colegii lor români Ruxandra Popovici, Mirela Bardi și Gabriela Chefneux și-au construit o reputație internațională. Un element important l-a constituit crearea unor Centre de studii britanice în cadrul Universităților din Cluj și București. De curând, sub conducerea lui Helen Meixner – apoi a lui Stephan Roman – Consiliul și-a deschis larg ușile, oferind o bibliotecă mai mare și un centru de informare, o mult-dorită școală unde românii pot învăța engleza și o cafenea pentru relaxare.

Scopul este să asigure tinerilor români care aspiră să contribuie la viitorul țării lor acces la educația britanică și modul de a gândi al britanicilor; exact obiectivele întemeietorilor lui British Council. ■

Potsdamerplatz, în 1933, înainte de instalarea noii ordini

Nadia Pandrea, fiica filosofului Petre Pandrea (1904-1968), pregătește o nouă carte de însemnări a tatălui ei cu titlul *Soarele melancoliei*. În fragmentul pe care îl publicăm, vom reîntâlni în persoana filosofului (*Magazin istoric*, nr.4-6, 8-10/2002, 3,6/2003) același personaj crud în luciditatea lui, cu un acut simț al politicului și un remarcabil spirit vizionar.

Întreruperile le-am marcat prin puncte în paranteze drepte.

Hitler primește salutul adeptilor

MĂRTURII DIN BERLINUL TINEREȚII

PETRE PANDREA

Paul Loeb, președintele Reichstagului, era social-democrat, iar în epoca 1928-1931 fracțiunea parlamentară cea mai puternică o dădea acest partid. În această calitate, Loeb fusese ales președintele Parlamentului german. Nemții n-aveau Senat și Cameră a deputaților, două adunări legislative, ca Anglia și Franța, ci o mare adunare obștească denumită *Reichstag*, cunoscută, ca atare, pe plan internațional.

Social-democrații dețineau de multă vreme întâietatea. Chiar pe vremea lui Wilhelm II deveniseră un foarte puternic partid, grație sindicatelor excelent organizate și care-i formau osatura; dădeau subvențiile pentru alegeri și abonamentele pentru gazetele și revistele cu tiraje de milioane de exemplare [...]

Sindicatele și social-democrația datorează mult lui Bismarck, care a stimulat organizarea muncitorimii și a realizat, împreună cu Ferdinand Lassalle, în

întrevederi secrete, devenite curând celebre, asigurările pentru bătrânețe, boală, invaliditate și șomaj. Primele măsuri eficiente statale de ameliorare a vieții materiale a proletariatului industrial au fost luate de Bismarck, cu gândul de a tăia aripile socialismului, de a-l jumuli și a băga găscă grasă în cotețul său patriotic german și conservator. Socoteala de-acasă nu se potrivește cu cea din târg, în special cu nota birtășului. Social-democrația germană a crescut la proporții

impozante. Este drept că, în 1914, a votat, în unanimitate, creditele de război. Un singur deputat a zis „nu”, iar acela a fost Karl Liebknecht. În acel moment s-a fundat partidul comunist german (KPD), condus de Liebknecht și Rosa Luxemburg [...]

În iarna 1926-1927, când am sosit la Berlin, cu o înzăpezire de trei zile în Polonia, placatele metropolei vesteau, pe ziduri și vespasene: *nie wieder Krieg* (nu mai vrem război). Erau placate marxiste și democratice. Uniforma militară devenise invizibilă. Reichul nu avea dreptul decât la 100.000 (una sută de mii) de ostași la o populație de 66 de milioane de locuitori. Prin Polonia mareșalului Iosif Pitsudski, pe unde trecusem cu greu, îi scoteai sufletul din pricina uniformelor și a ofițerilor înzorțonați cu cizme, săbii, pene colorate și ceaprazuri. Numai Carol II a mai avut o asemenea armată cu aspect și efecte teatrale. Penajele lui Carol II rivalizau cu ale lui Iosif Pitsudski.

Este, iarăși, drept, că în Germania, în fruntea Statului se afla un bătrân mareșal: Hindenburg [...]

În acea epocă se sărbătorea prietenia dintre Aristide Briand și Gustav Stresemann, miniștri de Externe permanentizați la Paris și în Reich. Efectul prieteniei se citea în bugetele cu reduceri substanțiale la capitolul armament, ca și la spectacolul pe stradă. Bugetele se votau de parlamente. Bugetele militare nu se puteau camufla.

Pacea este un bun prețios și o floare a concordiei. Floarea gingașă se cere cultivată cu grijă. Pacea se câștigă în fiecare zi. Pacea este o stare sufletească de fiecare moment.

În Berlinul monumental din iarna 1926-1927 se placarda *nie wieder Krieg*.

În același Berlin din primăvara 1933, la 1 mai, au defilat în fața noastră, în fața ochilor mei uluiți, de martor ocular cu memorie, un milion de berlinezi, din totalul de cinci milioane. Milionul defila și alerga pe străzile largi, în alt spirit și în altă costumație. Un sfert de milion erau cămăși brune, în cizme, pantaloni bufanți negri, centiron și diagonală, cu pistoale și cu capul gol, la propriu și figurat. Un milion de berlinezi cereau reîncarnarea Germaniei, un loc sub soare, spațiu vital, expansiune la răsărit. Am tresărit. Wilhelm II vorbise de trei B: Berlin, Bukarest, Bagdad. Țara mea urma a fi cotropită. M-am despărțit de cei cinci ani petrecuți ca oaspete în Germania și-am dat semnalul pericolului cotropirii patriei mele de hitlerism, într-o carte întreagă, apărută în 1933, sub formă de reportaje în presa democrată de tiraj și volum separat (*Germania hitleristă*, Editura Adevărul, 1933) [...]

S-a luat obiceiul de a se arunca fie cu piatra, fie cu denigrarea în Aristide Briand, în Gustav Stresemann sau social-democrați, de tipul

Loebe sau scandinavul Branting, care după 18 ani de guvernare în Suedia, în plină guvernare, a murit în... tramvai de bătrânețe. Nu umbla cu cinci mașini blindate înainte și cu cinci mașini înapoi și cu lateralele în preajmă, așa cum se plimbă popularii dictatori. Social-democrații, de tip Branting și Loeb, parcurg distanțele între parlamente și locuințe cu tramvaiele, cu trăsuri banale și autobuzele populare. Camerele dictatoriale nu mai dau cotul cu poporul. Se mută în cartiere separate. Nu mai ies la cafea. Așa ceva se desființează, fiindcă o cafea este salonul democrației. Dr. Joseph Goebbels avea o furie oarbă pe cafea, pe bărfeala de cafea (*Kaffeklasch*) și pe cumetrii și cumetrele de cafea (*Kaffetanten*). A pronunțat discursuri furibunde și a ordonat articole fulminante despre mătuși care-și luau cafeaua veritabilă la cinci și poșteau ceva unt. În loc de cafea arabă, braziliană sau argentiniană, s-a dat cicoare cu mult orz prăjit (pentru economii de devize). În loc de s-au recomandat tunurile (*Statt Butter, Kanonen*). În loc de cultură s-au scos pistoalele și a spus-o cu claritate în

Regimul hitlerist avea frică de cărți; erau periculoase, de aceea a ordonat arderea lor

Contele Albert Apponyi, cel invitat să conferențeze în Reichstag

discursul din fața universității, unde eram de față, când s-au ars opere complete de Darwin, Marx, Sigm. Freud și alți pacifiști:

– Când aud cuvântul cultură, scot pistolul și trag!

Mascaraua devine bărbat de Stat, când nu se luptă împotriva ei și se lasă să-și facă de cap. Controlul cetățenesc nu-i o poveste roză dacă lipsește, ci o poveste cu sfârșit sângeros. Paiațele au lichidat social-democrația, au vârat pe comuniști în lagăre, au persecutat catolici și au arestat pe cardinalul Dr. Faulhaber de la München și pe Dr. Konrad Adenauer (fost primar de Köln al partidului de centru catolic), au ucis pe Dr. Goerdeler (primar de Leipzig), au ucis pe Röhm, căpitanul trupelor de asalt. Lanțul de crime a culminat cu incendiul mondial.

Social-democrația nu a putut să țină piept hitlerismului din pricina dihoniei din rândurile proletariatului. Vina o purta Stalin, care conducea, mecanic, la Berlin, din Kremlin. Ura pe social-

democrați. Secretarii generali comuniști (KPD) se delegau, se improvizau, se schimbau și veneau cu cafetane de Sublimă Poartă. Cățiva s-au sinucis, ca marele avocat Paul Levi, care nu era în concordanță cu Kremlinul.

Primele aranjamente, pe plan economic, cu Mussolini le-a făcut Stalin. Politica merge mână în mână cu economia. Stalin a dat comenzi uriașe lui Hitler din februarie

1933 și mașina de război germană a fost pusă în picioare de aceste comenzi. În războiul abisinian Italia a fost pusă la index și sabotată. Se cunosc cifrele statistice ale schimburilor dintre Stalin și Hitler din 1933 până în 1940. Aceste cifre sunt uriașe. Cele două economii au fost complementare. Consemnăm faptul istoric straniu al acestei alianțe economice care a durat 7 ani [...]

Aici sunt testimonii ale unui străin care depune mărturie exactă despre ceea ce s-a întâmplat în epoca 1926 până în august 1939. Sunt martor ocular. Sunt martor *de visu* et *de auditu*.

Voi relata o chestie mărunță, deși statisticile economice și voturile în Reichstag au o stranie elocvență de colaborare „nazi-kozi”. Ce cuprinde această formulă prescurtată? „Nazi” sunt naștiții, iar „kozi” sunt comuniștii.

„Nazi” vine de la prescurtarea NSDAP, titlul oficial al partidului hitlerist: National-Sozialistische

Deutsche Arbeiterpartei, adică partidul național-socialist al muncitorilor germani. „Kozi” vine de la „kotzen”, care înseamnă a vărsa, a vomita. Vine și de la Kommunistische Partei Deutschlands (KPD), adică partidul comunist al Germaniei.

Această formulă era zilnic utilizată de amicul meu Albert Voss din Antwerpenerstrasse 6, Berlin 65. Albert Voss era restauratorul blocului unde stăteam și unde mâncam din când în când. Era vechi social-democrat din vremea lui Wilhelm II. Era autodidact. Cunoștea pe Marx și Engels în mod exhaustiv. Am citit de la el pe Sombart, pe Rosa Luxemburg, pe August Bebel, pe Wilhelm Liebknecht (tatăl lui Karl, fondator KPD).

Albert Voss era un om în vârstă, serios, mâncam împreună cu soția lui, social-democrată, bucătăreasă perfectă. Veniseră la putere, dar nu s-au gândit să ceară ciolan. Au rămas birtași în continuare. Erau oameni de conștiință intelectuală, și anume de conștiință proletară. În cârciuma lor nu călcau hitleriștii. Fraternizau la altă dugheană. Uneori se băteau cu scaunele în cap și cu halbele de bere. Pe urmă turnau „ex” (adică halba întreagă, arozată cu snaps de secară), ținându-se de braț.

Colaborarea nazi-kozi se vedea la crăsmă, pe stradă, în tramvaie, autobuze și metrou. La Berlin toți purtau insigne. Fiecare arbora insigna de *Verein* (asociație) și de partid. Priveai pieptul și cheutorile de la haină și te lămurai rapid despre partid, sport, orientare ideologică. Aveam și eu insigne: 1) una de student berlinez, 2) una de student străin, 3) una de jucător *kegle* (*Kegebahn*), 4) una de jurist, 5) una de la CVYM (YMCA), 6) una de canotaj și natație (premiul III

Controlul cetățenesc nu-i o poveste roză dacă lipsește, ci o poveste cu sfârșit sângeros

fondist la înot 1928, dintre studenții juriști), etc. Nu le arboram decât cu rândul. Pe toate mi-ar fi fost rușine. Am purtat doi ani, regulat, CVYM, când am dezertat, și mă interesam de nazi-kozi. Zăzania lor mă bucura. Zadarnic se lansase lozinka antifascismului. Zadarnic se întvedeau efectele pernicioase ale colaborării nazi-kozi [...]

Paul Loebe a organizat în acest Reichstag istoric și incendiat un ciclu de conferințe de drept internațional, de probleme externe și problemele păcii europene.

În acest ciclu săptămânal de conferințe (sâmbăta după-amiază, la ora 5) au vorbit personalitățile vremii din Europa. Dintre reprezentanți ai țărilor mici a fost invitat contele Albert Apponyi, iar din partea României a vorbit Nicolae Titulescu, ministru plenipotențiar la Londra și delegat permanent al țării la Societatea Națiunilor de la Geneva.

Conferința, intitulată *La dynamique de la paix*, s-a ținut în franțuzește. O versiune germană am confecționat și eu. Conferința s-a tipărit în mai multe limbi. Textul fusese trimis, de mult, de la Londra, și l-am prelucrat, cu plăcere, fiind jurist, în text german, pe care l-am bătut la mașină și l-am împărțit din vreme cu note biografice despre cariera și personalitatea delegatului român. S-a publicat mult despre N. Titulescu cu acest prilej. Problemele externe interesau pe cititori. Delegatul român se bucura de faimă

internațională. Textul conferinței și notițele mele au intrat, buluc și compact, în presa de stânga pe unde mă-nvârteam. Aveam amic și la *Landbundpartei* (partidul țărănesc). Redactorul șef, Ernst Schubert, era un bun și un scump prieten din primul meu semestru la Smend. Schubert, ceva mai în vârstă, a parcurs rapid, publicistic, treptele și conducea oficiosul agra-rienilor. *La valeur n'attend pas le nombre des années*. Valoarea individuală nu așteaptă număratoarea anilor. Nu l-o fi prăjit Hitler și pe Schubert? Nu-l vor fi nimicit bombardamentele sau frontul? (În compania lui și a altor amici juriști germani am asistat la *Dinamica păcii* a lui N. Titulescu, rostită cu gesturi largi, calme, armonioase, de actor clasic, de la tribuna parlamentului german, de unde vorbiseră, cândva, Bismarck, Windhorst, Bebel și Liebknecht, strănepotul lui Martin Luther.)

Nicolae Titulescu își învățase *Dinamica* pe dinafară, ca un școlar. Așa-i metoda clasică. Nu-ți bați joc de ascultător. Compui textul, îl buchisești și pe urmă îl pronunți armonios ca pe un rol, ca un actor. Compoziția devine delectare. Totul e muncă pe această lume. Așa

făcea Demostene. Compunea discursurile mărețe într-un bordei, la lumina chioară și fumegândă a unui felinar cu oloi grecesc. Se și cam spunea de adversari că discursurile lui Demosthenes ar fi retorică goală care miroase a ulei și de bordei. Când începe *ex abrupto* cu valurile, și se taie respirația. Oratoria e artă ca și lirica, tragedia și epopeea. Titu Maiorescu învăța prelecțiunile la universitate în fața oglinzilor. Pentru un discurs „mare” și de „senzație” în Camera franceză, deputatul Jean Jaurès (fiindcă n-a ajuns ministru ca țâst-băst afon de la Chitila) avea nevoie de opt zile pregătire la Passy. Aici, Jean Jaurès poseda o vilină, un *pied-à-terre*, [locuință provizorie] cu trandafiri și glicine. Acolo medita, scria, refăcea, recita, cu înverșunare, la un discurs de două ceasuri. Textul integral apărea în *L'Humanité*, care avea ca secretar de redacție pe un *oarecare* Aristide Briand și foiletonist pe academicianul Anatole France. Discursurile lui Jaurès sunt până azi pagini îndrumătoare ale socialismului umanist.

Dinamica Păcii a lui N. Titulescu conține pagini de antologie pacifistă și umanistă. Formula despre nevoia de „spiritualizare a granițelor” va rămâne. ■

Defilare cu svastica pe braț și pe stindard

Chipuri uitate

10 septembrie 1933, Berlin

• Vitregă a fost soarta unor lăutari români de odinioară! Marile nume – Barbu Lăutarul, Dumitrache Ochialbi, Năstase, Angheluță, Ioan Nedelcu – ori s-au pierdut în negura vremurilor, ori au intrat în legendă, biografia lor reală topindu-se sub nimbul ficțiunii. Și mai trist este că unii – precum Georges Boulanger – au trecut în istoria muzicii altor popoare, din pricina neglijenței noastre.

Despre autorul serenadei *Avant de mourir* (Înainte de a muri) s-a scris în literatura noastră încă dinaintea celui de-al doilea război mondial. Dar, atât S. Semilian (în lucrarea *Contribuția Brăilei în cultura românească și străină*, 1933), cât mai ales George Sbârcea (în revista *Magazin*, 1968) și L. Sărățeanu (în revista *Discul*, 1972) l-au „botezat” – după ureche – „Ghiță Bulencea de la Brăila”. Și astfel, a început fabulația în jurul acestui talentat lăutar de pe malurile Dunării. Dar să încercăm, pe baza unor documente puse la dispoziție de familiile Popp și Dingu, să refacem existența acestui trubadur rătăcitor pe meleagurile europene și, mai ales, să fixăm locul lăutarului-compozitor în istoria muzicii noastre.

GEORGES BOULANGER O VIOARĂ SUSPINÂNDĂ

VIOREL COSMA

„Georges Boulanger” sună franțuzește, dar acesta nu este decât pseudonimul artistic al lăutarului Gheorghe Pantazi din Tulcea! „Numele de Boulanger – ne scria în vara anului 1974 ing. Nicolae E. Popp, fiul farmacistului Popp din Tulcea, prieten al muzicantului nostru – a fost atribuit tatălui său, care a ajuns în peregrinări cu mica trupă la Sulina și a fost asemuit de către un ofițer de marină cu generalul francez Boulanger, așa cum rezultă de altfel și din romanul lui Jean Bart *Europolis*. Fiind un nume de rezonanță, tânărul violonist Gheorghe Pantazi și l-a

însușit, apărând în toate actele ulterioare sub numele de Georges Boulanger.”

Dobrogeanul care făcea onoare țării

De altfel, la sfârșitul secolului XIX și în pragul veacului XX, adoptarea unui nume de scenă cu rezonanță străină devenise un fapt curent (vezi *Nuovina*, *Darclée*, *Zâna de Nori*, *Gitana d'Olmar*, *Litta* etc.).

Gheorghe Pantazi s-a născut la Tulcea, la 15 aprilie 1893, și a încetat din viață la 3 iunie

1958, la Buenos Aires (Argentina).

Asupra *locului și datei* nașterii lui Georges Boulanger dispunem de un document autograf, care nu mai lasă nici o urmă de îndoială: scrisoarea din 25 septembrie 1933 adresată primarului orașului Tulcea, prin care lăutarul solicita o copie oficială după extrasul său de naștere. Muzicantul se afla atunci în Germania, iar documentul este interesant și pentru că lasă să răzbată ecoul teroarei rasiste din Germania hitleristă a acelor ani. Autorul scrisorii se referă la situația grea a evreilor, dar nu-i exclus ca și

Vasile Boulanger,
tatăl vestitului muzicant

el să fi trăit momente de spaimă, pentru că, bănuind țigan, putea avea aceeași soartă crudă. Iată ce scria:

„Berlin, 25 septembrie 1933

Stimate Domnule Primar, subsemnatul viu cu o mare rugămintă, care numai bunăvoința a D-voastră o va putea aranja. Cazul este următorul: eu sunt domiciliat în Berlin și profesiunea mea este muzicant; eu sunt fiul lui Vasile Boulanger (care sunt convins că l-ați cunoscut și care a murit la Londra acum 3 ani, când eu cântam la Hotel Savoy). Acuma în Germania este legea unde este absolută nevoie, ca eu să arăt că părinții mamei mele au fost creștini, ca și mine. În actul meu de naștere scrie că eu sunt ortodox, dar mai cere și documentele bunicilor mei (din partea tatălui meu care este născut în Călărași, jud. Ialomița, am documentele părinților lui), acum este nevoie și din partea mamei mele, care a murit în anul 1920, 25 februarie, și nr. recipisei de mormânt cls. II este nr. 700 și al Jurnalului este nr. 1.215 din anul 1926, 7 iunie. Eu sunt convins că în actul mamei de moarte este scris numele părinților dâșșii și ce religie (pe tatăl ei l-a

numit Ciobanu și pe mama dâșșii a numit-o Stanca și actul de deces al mamei are nr. 146/920, eliberat de Primăria Orașului Tulcea). Actul meu de naștere este din registrul actelor de nașcuți pe anul 1893, nr. 216.

Stimate Domnule Primar, ca să am documentele bunicilor mei din partea mamei mele depinde de bunăvoința a D-voastră și inteligența și stăruința D-lui Oficier al stării civile. Cred că ați înțeles, Domnule Primar, că este vorba de documentele (adică o adeverință din partea Primăriei) că părinții mamei mele au fost creștini (ceea ce nu mă îndoiesc)... Deci, încă o dată, Stimate Domnule Primar, vă rog să aranjați chestia de mai sus și voi rămâne al D-voastră Georges Pantazi-Boulanger, dobrogean care face onoare țării românești în străinătate...

Toate costurile acestui document vor fi plătite de Ambasadă (unde am și lăsat bani pentru a se plăti).

Cu respect al D-voastră,
G. Boulanger

Vă rog transmiteți complimente D-lui Emmil Popp (Drogerist).“

Prin precizia amănuntelor biografice documentul este edificator, atât pentru originea lăutarului, cât mai ales pentru atitudinea sa patriotică. „Dobrogeanul care făcea

onoare țării românești în străinătate” se născuse în 1893, la Tulcea, dintr-o familie de lăutari din Călărași, fiind fiul lui Vasile Pantazi și al Dumitrei Ciobanu.

Ar merita un CD

Studiile muzicale le-a început sub îndrumarea tatălui (școala primară a urmat-o la Tulcea), continuându-le apoi cu profesorul Fritz Prohaska. Anii care au premers primului război mondial l-au aflat pe Georges Boulanger în Rusia – ca pianist și violonist –, probabil alături de formația în care cânta și tatăl. Se pare că perioada cât a stat la Odessa și Petersburg a coincis și cu o completare a studiilor muzicale la conservatoarele din aceste orașe.

Izbucnirea războiului mondial și a revoluției bolșevice în Rusia l-au readus pe Georges Boulanger în patrie. Desigur, pentru scurtă vreme, fiindcă în 1926 „cariera sa începuse la Berlin” (cum scria pe coperta discului *Kristal*, editat în anii '70 în fosta R.D. Germană, sub semnificativul titlu *Georges Boulanger. Original-aufnahmen des berühmten Künstlers und seines Ensembles*; Georges Boulanger. Înregistrări originale ale vestitului artist și ale formației sale).

G. Boulanger în Cantina Română din Berlin

În timpul călătoriei spre țară – a traversat Estonia, Germania, Austria, Ungaria – s-a căsătorit cu o estoniană (Nora). A avut două fete pe care le-a adorat. O fotografie „la minut”, în postura de călăreț pe un panou animalier (des întâlnit pe orice plajă din lume) ni-l înfățișează – la 21 aprilie 1929 – pe muzicant împreună cu fiica sa (Norinca) în Anglia. Iată textul de pe verso-ul imaginii:

„Dragă tată,

Aici m-am fotografiat cu Norinca pe un măgar – fals. Astăzi am fost liber și am plecat cu Nora și Norinca pe malul mării, un ceas departe de London. Brighton (așa se numește orașul).”

Peregrinările artistice în deceniul imediat încheierii primului război mondial l-au dus în Franța, Anglia, Țările de Jos și Germania. La Paris se pare că s-a întâlnit cu George Enescu. La Londra a cântat la „Savoy-Hotel” (vestit local de noapte), unde l-a înlocuit pe cunoscutul jazzmann Jack Hilton. Muzicologul George Sbârcea declară că l-a cunoscut personal pe Georges Boulanger la restaurantul „Österreichischer Hof” din Salzburg, completându-i palmaresul artistic cu următoarea afirmație, greu de acceptat deocamdată, în lipsa izvoarelor documentare, dar nu imposibilă: „Ne-a povestit câte ceva din viața lui de vagabondaj artistic, despre cele două turnee în America, despre discurile înregistrate la Paris, Berlin și Amsterdam, despre cele peste o sută de melodii compuse de el.”

Într-adevăr, Georges Boulanger a fost un fecund

Cu fiica sa, Norinca, la Brighton (lângă Londra), 28 martie 1929

compozitor de muzică ușoară, de café-concert, romane și muzică în stil popular (românească, rusă, orientală, țigănească etc.). S-a bucurat multă vreme de colaborarea prețioasă cu aranjorul muzical și impresarul „baltic” H. Bick (nume ce apare pe multe din discurile firmei Telefunken alături de Georges Boulanger).

Momentul de vârf al carierei artistice a muzicianului român se identifică cu deceniul al patrulea, când tiparul și discul berlinez i-au asigurat o popularitate mondială. Prin 1930 cânta cu enorm succes la ceaiurile dansante de ora 17 în localul lui Barnabas de Gécy, în așa-numitele „Paganini des 5 Uhr-Tees”. Participa, de asemenea, la seratele cu muzică, organizate la *Casina Română* din Berlin. Un afiș din 8 noiembrie 1935 al sălii *Berliner Konzerthaus* „Clou” ni-l aduce în același concert pe G. Boulanger alături de Ansamblul C.F.R. din

București, dirijat de Nicolae Georgescu-Postelnicu.

Nimic însă nu a putut egala gloria lăutarului român, ca zecile de discuri ale firmei Telefunken răspândite în lumea întreagă. „Acest violonist din România – scria pe mapa amintitului microdisc un autor german – a însemnat pentru discofilii zilelor noastre ceva asemănător cu Mantovani. Fiecare licean l-a cunoscut, fiecare fată visa la el și la suspinându-l să vioară. Nici un ochi nu rămânea uscat, atunci când acest pseudo-francez, cu arculus său fermecat, lăsa să freamăte lucrările *Einsamer Sonntag*

(Singer duminica), *Fascination* sau *Narcisus*.” Dar tot atât de adevărat este că nici o pagină muzicală nu a egalat serenada *Avant de mourir*, care l-a impus definitiv pe Georges Boulanger în istoria muzicii contemporane.

Repertoriul său a cuprins bineînțeles un mare număr de piese românești (hore, sârbe, romane), unele înregistrate pe discuri. Nu au lipsit nici pagini din operele clasice (Lehar, în special), precum și mici lucrări de Fr. Kreisler, B. Godard, L. d'Ambrosio, J. Brahms etc.

S-a stins departe de țară, tocmai în Argentina, cum am reușit să aflăm în ultimul timp.

Pentru cultura noastră muzicală, Gheorghe Pantazi-Boulanger rămâne, pe lângă „dobrogeanul care face onoare țării românești în străinătate”, un nume de prestigiu, definitiv înscris în istoria școlii noastre naționale.

Casa de discuri *Electrecord* credem că i-ar putea cinsti memoria printr-un CD sau o casetă. ■

Prezența catolicilor în Țările Române este atestată din secolul XIII: în Moldova, la 1227, exista o Episcopie a cumanilor, pe Milcov. Un veac și jumătate mai târziu, întâlnim o episcopie catolică pe Siret (1370), apoi o alta la Baia, în timpul lui Alexandru cel Bun (1400-1432), iar pe vremea lui Petru Șchiopul (1574-1577, 1578-1579, 1582) ființa Episcopia catolică de la Bacău. În Muntenia, a existat una la Curtea de Argeș (1370), care funcționa și la începutul secolului XVII (1611). Tot în 1611 este amintită, din nou, Episcopia catolică de la Bacău.

Călugări franciscan, luteran și preot ortodox din Transilvania (sec. XVIII)

EMISARI AI ROMEI LA BACĂU ȘI TÂRGOVIȘTE

IONUȚ VASILOIU

În acest început de secol XVII, comunități catolice considerabile – ce se bucurau de sprijinul și protecția domnitorilor – sunt menționate atât în București, Târgoviște, Câmpulung, Râmnicu Vâlcea, cât și – pe lângă aceea din Bacău – la Suceava, Iași, Siret, Baia, Cotnari, Trotuș, Huși, Galați ș.a.

Canonic, aceste comunități erau conduse de un episcop cu reședința în Bacău (pentru Moldova și Țara Românească) și, respectiv, de un provincial, aflat sub jurisdicția

episcopului din Esztergom (Transilvania). Primul era numit de vicarul apostolic de la Constantinopol, celălalt de Papă.

Înapoi la Roma

Din cauza distanței mari la care se aflau credincioșii lor din Țările Române față de Constantinopol sau Roma, acești episcopi, de cele mai multe ori, nu veneau să se instaleze în scaun sau, când soseau, o făceau cu mare întârziere. Rămăși fără supra-

veghe și control permanent, supușii din parohii provocau adeseori dezordini și neînțelegeri.

Pentru a lămurii lucrurile și a-i aduce la ordine pe cei nedisciplinați, Roma își trimitea ca emisari îndeobște călugări misionari din Ordinul Minorităților Conventuali ai Sf. Francisc, al Iezuiților sau al Franciscanilor Observanți. Adesea ei intrau în conflict cu reprezentanții locali ai catolicilor, aflați mai ales sub influența poloneză sau ungurească. Rapoartele acestor

misionari luau drumul Romei, către Congregația De Propaganda Fide, interesată nemijlocit să nu-și piardă controlul asupra credincioșilor din Țările Române. Și, desigur, să facă prozelitism.

Franciscanul Bernardino Quirini, numit la 7 ianuarie 1591, a venit în Moldova abia în 1597, invocând diverse motive pentru întârziere: dese năvăliri ale tătarilor, o epidemie ș.a. S-a întâmplat ca Papa Grigore XIV, care îl numise, să moară. În mod firesc, domnitorul Ieremia Movilă, care l-a primit, i-a solicitat să-i arate o scrisoare de recomandare (brevă) de la noul Papă, Clement VIII. Quirini a fost nevoit să se întoarcă la Roma pentru a obține o nouă brevă.

Erau însă și situații în care oficialii franciscani își îndeplineau prompt și conștiințios sarcinile. Stefano Szalaini a fost trimis în noiembrie 1637 să cerceteze (vizitație) scaunele secuiești din Transilvania și, în mai 1638, raporta îndeplinirea misiunii.

Majoritatea misionarilor erau italieni sau proveneau din spațiul latin. De multe ori, ei intrau în conflict cu episcopii de origine poloneză – cei mai mulți în Moldova –, care își protejau credincioșii de aceeași etnie. Misionarul Benetto Emanuele Reimondi, de pildă, din Milano, considera „că nu trebuie să mă supun autorității episcopului, deoarece am promis Sfintei Congregații să mă supun doar părintelui de la Constantinopol,

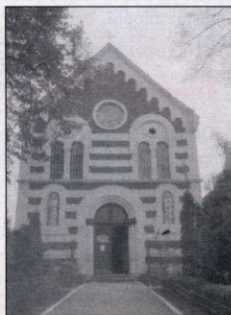

Domnul Moldovei Miron Barnovschi

pol, ca prefect al misiunii din Moldova și Valahia”.

Ce ascundea lada episcopului

Trimișii Romei constatau, de multe ori, că episcopii locali erau departe de a reprezenta modele de comportament și credință. Se lăsau atrași de marile sume de bani primite drept stipendii de la Roma, pe care puteau să le folosească fără un control sever. Administra, de asemenea, tezaurele și bunurile mobile și imobile din diocesele lor, de

Biserica catolică din Târgoviște

care se bucurau după bunul lor plac.

Misionarul franciscan Petru Bogdan Bakiș, care a călătorit între 1640 și 1653 de mai multe ori în Țările Române, a consemnat multe dintre neregulile săvârșite de autoritățile catolice de aici. El amintește un episcop de origine polonă, Adam Goski, din Bacău, biserica din localitate „fiind cea dintâi cu numele, dar ultima în felul cum se înfățișează”. În timpul unui atac al tătarilor, Goski s-a refugiat în Polonia, în timp ce enoriașii săi s-au ascuns prin păduri. Înainte de a pleca, episcopul le-a încredințat orașenilor o „ladă încuiată și în foarte bună stare”, încărcată, potrivit spuselor sale, cu odorele bisericii din Bacău, bine cunoscută pentru bogăția sa.

Enoriașii au păzit cu multă grijă cutărul și, reînțorși în Bacău, au așteptat ca și prelatul să revină la post. „Episcopul însă nu s-a mai întors – scrie Bakiș – și oamenii îl așteptau din zi în zi; văzând că nu mai vine, iar ei având nevoie de lucrurile bisericii, au deschis lada și au găsit-o plină cu pietre și cărămizi. Episcopul luase totul cu el în Polonia și biserica a rămas jefuită și credincioșii au fost foarte indignați, și nu numai catolicii, ci și schismaticii [ortodoxii].”

Un alt episcop de origine polonă, Marian Kurski, a stat în Moldova din 25 septembrie „până în ultima zi din octombrie 1658”, doar pentru a-și încărca și el carul cu

lucruri de preț, din dieceza sa, revenind în Polonia. Își motiva plecarea „mai întâi din cauza ciumei, apoi din cauza răscoalelor țăranilor, în al treilea rând din cauza primejdiei năvălirii tătarilor, în sfârșit, [cum] sufar de cele mai mari infirmități, am plecat din cauza lipsei de medici“.

Nu omite să menționeze că în Iași „a existat o biserică, dar a rămas acum numai ruine și ea a fost distrusă de cazaci“. Totuși, „părinții iezuiți au un loc sau o casă dăruită de domnul Moldovei, pentru a putea fi administrate acolo tainele religioase“.

Uneori episcopii catolici erau contestati de alți pretenți la același post, ei denunțându-se reciproc la Roma, pentru fapte reale sau imaginare. Un astfel de raport-denunț a fost redactat de Quirini, care îl reclama superiorilor de la De Propaganda Fide pe autoproclamatul episcop polonez Valeri Lubieniecki. Acesta, scrie Quirini, „reocupând el mănăstirea [de la Bacău], a irosit toate bunurile, atât ale mele, cât și ale mănăstirii, a introdus acolo femei publice, a făcut din mănăstire lupanar, s-a molipsit de boala galică [boală venerică].

Pe lângă acestea, preten dentul mai iertase pe cineva de excomunicare, drept pe care nu-l avea decât Papa. Stătuse și într-o mănăstire ortodoxă, nu avea mănăstire unde să slujească și hoinărea, luând bani de la credincioși. Ignora deciziile Inchiziției, nesoco-

Reprezentare a Sfintei Fecioare

tind autoritatea bisericească, precum și a noastră, de care ne bucurăm în această chestiune“.

Numit în august 1644 episcop în Moldova, Marco Bandini ducea o viață extravagantă. Era acuzat că vânduse o parte din pământurile diecezei pentru a-și cumpăra un cal bun, deși călăritul nu era permis de percepțiile franciscane decât în cazuri de forță majoră. Se mai spunea despre el că luase bunurile bisericii din Bacău și fugise cu ele la o mănăstire din Dalmația.

Un raport din 1637 susținea că și un alt înalt oficial,

Mănăstire franciscană (azi reformată) din Cluj

părintele Giovenale Falco da Lundi, „comisar peste misionari“, nu respectă canoanele franciscane, deoarece nu purta îmbrăcămintea sărăcăcioasă, nici frânghia în jurul mijlocului și nici tunsoarea specifică ordinului. Aflat în Muntenia, „când s-a dus la domn pentru oarecare milă s-a dus în port românesc, la piață sau în locurile publice umblă fie călare, fie într-o trăsură cu două covoare pompoase. S-a întâmplat că, în vremea când toată țara se refugia la Târgoviște, părințele se purta în așa fel că făcea din mănăstire tavernă și cârciumă cu cântece și țambale, ca acelea ce obișnuiesc să se facă fără rușine în ospătăriele de acolo“.

Împușcături în zori

Rapoartele mai consemnează și alte fapte reprobabile ale lui Falco da Lundi: „îmbătat de vin și de mânie, așa cum era îmbrăcat în port românesc, și-a pus patrafirul“ și a excomunicat un alt misionar. În altă situație, l-a îndemnat pe același să mănânce carne în timpul postului și să se căsătorească după obiceiul valah.

Nu de puține ori, aceste conflicte dintre misionarii veniți de la Roma și călugării locali de origine polonă erau însoțite de încăierări armate. La Cotnari, în timpul unei cine, episcopul Quirini este grav bătut și rănit de un franciscan polonez: „Spu-

nându-le [eu] să tacă – notează episcopul –, s-au sculat de la masă mâiniați tare, au luat armele și au venit asupra mea. Atunci, eu am intrat într-o chilie și am închis ușa și ei au tras în mine două focuri de arcebuza. Iar cu una [din arcebuze] au spart ușa și m-au lovit în cap; bărbierul mi-a scos din rană o bucată de os. M-ar fi omorât dacă nu alergau curtenii din cauza împușcăturilor de arcebuze trase la 4 dimineață”.

Același episcop Quirini, pentru a evita posibile neînțelegeri între soldații polonezi catolici și populația locală, a ordonat, împotriva edictului papal, ca ostașii străini să urmeze calendarul vechi ortodox al localnicilor și nu pe cel nou, gregorian, al catolicilor.

Când însă nu se adaptau realităților locale, ierarhii catolici întâmpinau dificultăți în misiunea lor. Stefano Szalaini, despre care am mai amintit, nu și-ar fi putut realiza vizitația în Transilvania dacă nu ar fi fost ajutat de căpitania de Oradea și Mureș și comiții de Turda și Târnava. La mănăstirea franciscană din Șumuleu Ciuc, călugării s-au răsculat și au refuzat să-i recunoască funcția de provincial.

În Transilvania, misionarii veniți de la Roma aveau de înfruntat opoziția catolicilor unguri câteodată și a celor bosniaci. În Moldova se loveau de interesele polonezilor și ungarilor. Episcopul de Camenița și magnații din

acele părți desfășurau notabile eforturi pentru a-i susține pe călugării de aceeași naționalitate. Făceau presiuni sau îi mituiau pe voievod și pe mitropolitul ortodox pentru a obține numirea unor episcopi polonezi. Prin diferite tertipuri, notează același Quirini, aceștia obțineau „autoritatea de a cârmui pe catolicii noștri, ba încă semnau ca episcopi numiți ai Moldovei”.

În Țara Românească, misionarii Romei erau forțați să se supună episcopilor catolici bulgari de la Sofia, ceea ce crea adeseori stări tensionate. Misionarul Andrei Bogoslavici, aflat în 1623 în Muntenia – după ce vizitase și Moldova –, nu voia să îi permită episcopului bulgar să se amestece în administrarea bisericii din Târgoviște. În acest oraș, notează Bogoslavici, „avem o mănăstire și o biserică închinată Sf. Francisc. Acea mănăstire este ruinată din cauza războaielor neîncetate și a urii pe care o au schismaticii, pentru că în acel oraș sunt catolici”.

Pentru administrarea mănăstirii din Târgoviște, franciscanii italieni erau în conflict cu cei bulgari și în 1629 fiecare

dintre tabere reclama la De Propaganda Fide că a fost ultragiată și evacuată de către cealaltă. La 1644, când Reimondi își efectua vizitația în Țările Române, se afla încă pe rol procesul dintre cele două părți.

Dacă ar fi putut fi soluționate divergențele de natură etnică și politică, emisarii Romei considerau că misiunea lor ar fi avut mari șanse de reușită. După cum notează același Bogoslavici: „În această țară [Muntenia], măcar că este tributară sultanului turcilor, prin mijlocirea bunului domn mai sus amintit [Radu Mihnea], care o stăpânește, s-ar putea ușor aduce și într-un răstimp destul de scut acele populații la unire și la ascultare față de sfânta maică biserică, dar și cu ajutorul și contribuția acesteia, pentru misionarii care vor fi trimiși acolo, căci locurile sunt sărace.” ■

adresa

Adresa: Str. Miron Costin nr. 19,
Sector 1, București
Tel: 223 53 16 / Tel./Fax: 223 53 17
E-mail: comenzi@lucman.ro

MICHEL PEYRAMAURE

CLEOPATRA

femeie
și regină

LUCMAN

Orașe care au fost

Domnitorii Alexandru cel Bun (stânga) și Alexandru Lăpușneanu au apărut constant interesele economice ale orașenilor moldoveni

În istoria umanității există numeroase așezări înfloritoare

care au dispărut sau au decăzut din cauza calamităților naturale, a războaielor sau a unor factori conjuncturali social-economici. Pompei, dispărut ca urmare a erupției vulcanului Vezuviu, Cartagina și Palmyra, distruse de războaie, sunt doar câteva

TÂRGU TROTUȘ

exemple. În țara noastră au dispărut orașele antice Ulpia

Traiana Sarmizegetusa, Callatis, Histria etc. La rândul lor, și unele orașe medievale, altădată înfloritoare, au suferit un proces de decădere până la dispariție. Așa s-a întâmplat cu Târgșor, Olteni, Târgul Putnei, Târgul Soci, Piuia Petrii etc.

Prof.dr. ALEXANDRU ARTIMON

Între centrele urbane înfloritoare din Moldova în secolele XIV-XV a fost și Tg. Trotuș. El s-a format în a doua jumătate a secolului XIV, în depresiunea Trotușului, și era situat în apropierea unei vechi și însemnate ocne de sare și totodată în locul de unde începea drumul care, suind pe apa Oituzului, răspundea în Transilvania la Brețc și de acolo, prin Târgul Secuiesc, la Brașov.

Originea numelui este controversată. Forma veche – cum apare în actele slave ale secolului XV – este „Totruș”. Din ea a rezultat, prin metateză (schimbarea locului sunetelor), forma actuală, Trotuș. Dupăarele istoric Nicolae Iorga,

Totruș, Tatros pare să însemne „râul tătareș”, de la tătari, care ocupaseră zona în secolul XIII.

Prima mențiune documentară a Trotușului apare în privilegiul comercial acordat de domnitorul Moldovei Alexandru cel Bun negustorilor lioveni, la 6 octombrie 1408. Așezarea era atunci un important centru vamal al Moldovei, pentru mărfurile care circulau în Transilvania. Ea apare și în privilegiile comerciale ulterioare, din 18 martie 1434, 29 iunie 1456 și 3 iulie 1466.

În secolul XV Trotușul se transformase într-un centru meșteșugăresc și comercial înfloritor, fiind, totodată, și sediul celor mai vechi și mai puternice exploatare organizate

ale sării în Moldova. La 1466 este denumit „oraș”, într-o însemnare pe o copie a traducerii Bibliei în limba maghiară, copie făcută în acest centru de către ungurii huiși refugiați în Moldova.

La 1502, Ștefan cel Mare întărea un privilegiu pentru ctitoria sa de la Putna, prin care aceasta lua în fiecare an de la „ocna noastră de la Trotuș” câte 150 de drobi de sare. Date importante despre oraș și construcțiile sale (mai ales biserici) le avem consemnate în memoriile unor călători străini ce au poposit în Tg. Trotuș. La el se referea: Bernardino Quinini (1589), Andrei Bogoslavie (în 1623), Paolo Bonnici (în 1632), Bartolomeo Bassetti (în 1640),

Pietro Diodato (în 1641), Marcus Bandini (în 1646) și alții.

Stirile păstrate sunt însă insuficiente pentru clarificarea unor probleme privind geneza și dezvoltarea economică, în secolele XIV-XVII. De aceea, cercetările arheologice întreprinse în 1976-1999, în vatra veche a fostului oraș, identificată în 1976, la locul numit „Tarna Nouă” din partea de nord a actualei localități Tg. Trotuș, din județul Bacău, au elucidat multe aspecte necunoscute. Cercetările arheologice întreprinse pe parcursul a 25 de ani s-au soldat cu rezultate remarcabile. S-au descoperit numeroase locuințe, ateliere meșteșugărești, cuptoare și gropi menajere din secolele XIV-XVII. În perimetrul săpat s-au dezvelit – integral sau parțial – 42 locuințe, din care 20 aparțin secolelor XIV-XV, iar 22 secolelor XVI-XVII.

Cercetarea arheologică a construcțiilor orășenești ne-a relevat că majoritatea caselor sunt de suprafață, cu pivniță, dar sunt și unele adâncite. Erau formate din două sau mai multe încăperi, înălțate pe un subsol, ai cărui pereți erau căptușiți cu blâni de stejar sau brad, îmbucate în stâlpi puternici, ridicați deasupra solului și care constituiau scheletul principal. Partea de deasupra solului era ridicată din bârne, peste care se aplicau nuiele sau șipci, întretăiate, lipite în interior și exterior cu un strat de lut. În interior, pereții erau lutuiți și văruiți. Un loc central în casa unui orășean din acea vreme îl ocupa soba, formată din plăci

de ceramică (cahle), decorate cu motive geometrice și florale stilizate sau antropomorfe, heraldice și zoomorfe.

În zona supusă cercetării au fost scoase la lumină fundațiile unei biserici românești din secolul XIV și un cimitir din veacurile XV-XVII. Biserica – în exterior cu o lungime de 17,80 m și o lățime de 6,80 m – face parte din tipul de construcții de plan dreptunghiular, cu absida altarului aproape semicirculară. S-au dezvelit atunci și 214 morminte, în care s-au găsit numeroase obiecte de podoabă (cercei, inele, broșe, nasturi), monede românești și străine (ungurești, poloneze, germane, raguzane, turcești). De asemenea, au fost cercetate zece cuptoare de ars oale și de uz casnic, cinci ateliere meșteșugărești și 22 gropi menajere.

Bogăția și varietatea materialului arheologic (ceramică de uz casnic și ornamen-

tală, unelte meșteșugărești și agricole, obiecte de podoabă și monede) ne arată că acest oraș, situat într-o poziție geografică admirabilă, în apropierea graniței dintre Moldova și Transilvania, cunoaște maxima dezvoltare în secolele XV-XVI.

Deosebit de valoroasă este ceramica fină de import, de factură germană: câni cu gura trilobată, urcioare, pahare, castroane cu analogii în descompunerile de la Bacău, Baia, Suceava, Roman, Siret. Ceramica se caracterizează printr-un decor imprimat cu ajutorul roțiței dințate sau al ruloului sculptat cu diferite motive (brăduț, linii paralele verticale, întrerupte de x-uri duble și bandă de linii în val). S-a descoperit și un vas cu motivul stampilat cu figuri în relief, realizat cu un rulou, pe care au fost săpate în negativ diferite figuri.

Este o ceramică nelo-cală, de aceea unii specialiști au opinat că direcția ei de pătrundere în Moldova nu poate fi decât nordul, eventual Polonia. Pe plan arheologic materialele decorate cu roțița dințată apar în număr destul de mare, atât pe teritoriul Poloniei, cât și pe cel al Cehiei, Slovaciei, Ungariei, Austriei, Germaniei, precum și în fosta Iugoslavie și sunt atribuite unor coloniști germani.

Fiind un important centru vamal și având în apropiere ocnele de sare, era firesc ca Tg. Trotuș să fie un centru de producere și desfacere, la care participau meșteșugarii și marea majoritate a țăranilor din satele

aflete în zona de influență a orașului.

Descoperirea atelierului unui meșteșugar ce confecționa podoabe (inele) pentru piața orașului reflectă stadiul de dezvoltare al producției din zonă. Cercetările au dovedit existența meșteșugarilor din aproape toate branșele: molarari, berari, măcelari, postăvari, croitori, curelari, blănari, fierari, zugravi etc. Izvoarele documentare menționează nume ca Iacob curelarul, Ioan cojocarul și Rusu fierarul din Tg. Troțuș.

Un rol important în istoria orașului l-a avut comerțul și cei care îl practicau, negustorii menționați în izvoarele scrise. În acest sens, relevăm o parte din negustorii din Tg. Troțuș care făceau negoț la Brașov, cum ar fi: Fraencz din Tatruș și Bartholomeus de Tatarosa la 1480-1481, Toma la 1543, Gavrilă la 1546 și Petru la 1544 și 1549. Voievozii Moldovei practicau o politică de apărare a intereselor economice ale orașenilor moldoveni. Astfel, pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu (1552-1561; 1564-1568), Anton, cămărașul de ocne, vestește negustorii din Brașov și Transilvania că

În paginile 52 și 53 fragmente de obiecte descoperite în timpul săpăturilor arheologice

domnul Moldovei a „orânduie să fie patru bălciuri pe an în Troțuș, și anume la 26 septembrie, 8 noiembrie, 16 ianuarie și a treia duminică de la Paști. În aceste zile să vină domnia voastră cu marfă la Troțuș și în aceste zile veți găsi boi și vaci, și pește, și de toate câte se află în Țara noastră”. De aici reiese că Troțușul a căpătat dreptul de etapă și de depozit pentru negoțul cu Brașovul, în folosul negustorilor moldoveni și mai ales troțușeni.

In acest centru erau și scriitori de acte, precum Ionașco diac și Ioan diac, la 1598. Unii dintre ei, cu pregătire superioară, erau folosiți de domn și în misiuni diplomatice, ca Iacob notarul (*literatus*) din Tg. Troțuș, trimis de Alexandru Lăpușneanu la

principele Transilvaniei Ioan Sigismund, la 22 mai 1561 și 12 decembrie 1564.

Tinerii din orașele moldovenești mergeau la studii, la colegii și universități peste hotare. La Cracovia, de pildă, sunt menționați, la 1470, Johan Stanislav, iar la 1490, Paulus Pauli, ambii din orașul Troțuș.

Cele mai vechi urme de cultură materială medievală – ne arată cercetările desfășurate până în prezent în această așezare – datează din a doua jumătate a secolului XIV, târgul cunoscând o înflorire deosebită în veacurile XV-XVI. În secolul XVII, îndeosebi începând cu mijlocul lui, se observă o stagnare a dezvoltării orașului, cauzată și de dese intervenții ale trupelor străine (tătărești, turcești, poloneze, ungurești) în Valea Troțușului. Decăderea așezării la sfârșitul veacului XVII îi va determina pe mulți locuitori să se refugieze într-o zonă mai apărată natural, pe locul unde va lua ființă și se va dezvolta centrul urban Tg. Ocna.

Unii istorici au afirmat că orașul medieval românesc este produsul unui îndelungat proces intern social-economic și

Troțuș, oraș; biserica este de piatră, cu un singur altar; are odăjdii nu prea bune și vechi, are o cruce și un potir de argint, are o vie și alte pământuri cultivabile și locuitorii din acest oraș gospodăresc zisele pământuri și via pentru ceara și pentru celelalte nevoi ale acestei biserici; acolo sunt 19 case de catolici și eu, fratele Giovanni Battista del Montè, am slujit în acel loc timp de patru ani; acum se află acolo un preot de mir, pe care l-a sfințit monseniorul Rudzinski; episcopul de Bacău, cu dispensă de inabilitate, fiind schiop și ungur de neam luteran și neavând capacitatea de a fi preot; oamenii obișnuiesc să dea în totul și cu totul drept venit o măsură de grâu și una de ovăz de fiecare casă.

(Giovanni-Battista del Monte Santa Maria, 1630-1689; *Călători străini despre Țările Române*, vol. VII, Editura Științifică și Enciclopedică)

politic, favorizat și de condițiile istorice de la mijlocul veacului XIV. Cercetările arheologice par să-i confirme. În Moldova, primele nuclee urbane au luat naștere în acele zone unde au coexistat o mai mare densitate demografică (dovedită de descoperirea a numeroase așezări rurale în zonă), condiții fizico-geografice optime unei evoluții ascendente a societății umane

locale și un minimum de securitate politică. Pe această linie se înscriu și începuturile și evoluția orașului Tg. Trotuș, care a beneficiat de o piață unică, de condiții fizico-geografice corespunzătoare, o densitate demografică adecvată și a fost situat pe artera unor importante drumuri comerciale.

Relevăm, așadar, pe baza cercetărilor arheologice, dar și

a izvoarelor scrise faptul că la sfârșitul secolului XVII, acest înfloritor centru urban românesc din veacurile XIV-XVI va dispărea, din cauze de ordin politic, economic și militar.

Ofițerul suedez Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel, în trecere prin Tg. Trotuș, în decembrie 1713 și ianuarie 1714, își însemna că orașul era „total ruinat”. ■

Scandal în Târgul Trotușului

Despot [1561-1563] era neînduplecat la culme la pedepse, mai ales împotriva acelor care erau dovediți că nu prea își respectă – după obiceiul acelui popor – legământul căsătoriei sau chiar îl calcă cu îndărătnicie. Căci astfel se înrădăcinase la ei obiceiul, pe care îl țin și astăzi ca un fel de lege, că dacă soția a-fost ocărâtă sau a fost lovită ușor, ea să aibă voie slobodă – ca și cum ar fi o injurie gravă – a trece în altă căsătorie, dacă poate să plătească soțului o treime de galben de aur, prin care să facă dovadă că a ieșit de sub puterea lui [...]

A fost găsit în Târgul Trotuș, așezat la poalele munților pe unde se merge în Transilvania prin Țara secuiilor, un târgoveț a cărui soție părăsită [de el] se măritase cu un al patrulea bărbat și de la fiecare din bărbații săi, aflați [cu toții] până atunci în viață, născuse copii, în timp ce însuși acel bărbat ținea și el acasă pe soția a patra, așa că s-ar fi putut crede că se luaseră la întrecere între ei întru schimbarea mai deasă a căsătoriei. Asupra acestui singur lucru se potriveau și unii și alții, că nu se căiau deloc de alegerea din urmă și că toate căsătoriile dinainte nu fuseseră îndeajuns după voia inimii. Episcopul [Ioan Lusinius, chemat de domn din Polonia, pentru reformarea bisericilor romano-catolice], stând îndelung și mult la îndoială, întrucât nu vedea destul de bine ce trebuia făcut, înduplecat totuși de rugămintele stăruitoare când ale unora, când ale altora dintre târgoveți, în cele din urmă a confirmat acea ultimă căsătorie a unuia și a altuia, dând celorlalți carte de despărțire, și astfel aceia au scăpat de primejduirea imediată a capului lor. Alții, nu puțini, dovediți de această vină, de cum au fost duși la domn au și fost executați din porunca lui.

(Johann Sommer, umanist german; *Călători străini despre Țările Române*, vol. II, Editura Științifică)

VECHI GRĂNICERI

(Biverb: 7, 6)

PⁱETiR

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția careului

LEGENDELE OLIMPIULUI:

APOLO-DAC-TESEU-MAIA-ENEA-MINOS-NE-CRETA-T-ALA-EN-ESO-ODISEU-TR-EPOS-LEDA-RAN-LATONA-I-ILAU-ACE-SISIF-IRIS

Stalin îl salută pe pilotul Cikalov, revenit dintr-un rally aviatice pe traseul Moscova-insula Udd, 1936

AVIAȚIA SOVIETICĂ ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

VLADIMIR VOINEA

Armata roșie a fost printre primele din lume care a înțeles rolul important pe care urma să îl joace aviația și trupele aeropurtate pe câmpul de luptă. Prin Tratatul de la Rappalo (16 aprilie 1922), încheiat între Germania și Rusia Sovietică, aviația acesteia din urmă a putut beneficia de tehnica și experiența germană. Iar Germania a putut realiza în U.R.S.S. ceea ce nu avea voie acasă, în urma păcii de la Versailles. Firma producătoare de avioane Junkers își deschidea o uzină la Fili, iar două școli de pilotaj apăreau în orașele Liubertși și Lipetk.

În 1935, la Minsk, avea loc și primul exercițiu de desant aerian; iar în anul următor, un exercițiu asemănător desfășurat la Kiev îl primea ca observator și pe viitorul general german Student, cel căruia, câțiva ani mai târziu, în 1941, în plină conflagrație mondială, i-a revenit sarcina organizării desantului pe insula Creta, împotriva britanicilor.

Toate aceste progrese făceau din U.R.S.S. una dintre cele mai importante forțe din domeniul aviației militare ale anilor '30 ai secolului trecut, atât din punct de vedere numeric, cât și al înzestrării tehnice. Bombardierul

Tupolev TB-3, care zburase pentru prima dată în 1930, era primul de tip monoplan cvadrimotor fabricat în serie, iar avionul de vânătoare Polikarpov I-16 – primul monoplan cu tren de aterizare retractabil.

Dar industria aeronautică sovietică avea și puncte slabe. În primul rând, proiectarea și construcția motoarelor se bazau aproape exclusiv pe reproducerea, uneori îmbunătățită, a modelelor occidentale. De

Uniformă de locotenent aviator sovietic, model 1943

a asemenea, standardele slabe de producție conduceau la lipsa principiilor calitative, atât de necesare. În 1941 s-a descoperit chiar că finisajul defectuos al avionului de vânătoare LaGG-3, preconizat a-l înlocui pe mai vechiul I-16, îi reducea, din cauza frecării aerodinamice, viteza cu 10%, și forța ascensională la aproape jumătate din capacitate. La toate acestea se mai adăugau și problemele legate de tacticile și metodele operaționale utilizate în luptă.

Forțele aeriene militare (prescurtat VVS), la fel ca și armata terestră, au avut serios de suferit de pe urma epurărilor staliniste, care au atins corpul superior de comandă începând cu anul 1937. Ian Alknis, șeful de Stat Major al VVS, adept al folosirii bombardierelor strategice cu rază lungă, a fost una dintre primele victime. Totuși, a avut timp să lase moștenire succesorilor proiectele unui bombardier cvadrimotor TB-7, superior ca performanță modelului TB-3. Stalin nu a acordat însă vreun interes continuării proiectului, astfel că cei doi responsabili, inginerii V.M. Petliakov și A.N. Tupolev, au fost reținuți timp de aproape un an, între 1940 și 1941, într-o clădire a NKVD-ului. După semnarea pactului Molotov-Ribbentrop, conducătorul sovietic a acordat o atenție și mai redusă forțelor aeriene.

Conflictul ruso-finlandez, început în noiembrie 1939, a

scos la iveală, atât în corpul superior de comandă al VVS, cât și în cadrul general al Armatei Roșii, o lipsă acută de ofițeri competenți. Raidurile aeriene asupra capitalei finlandeze Helsinki, din prima zi de război, 30 noiembrie 1939, cu toate că au ucis aproape 100 de civili, nu au reprezentat decât anunțarea începutului ostilităților. Valoarea strategică a fost nulă. Condițiile meteorologice improprii au făcut ca întâlnirile dintre escadrilele sovietice și cele finlandeze, mult mai reduse numeric, să fie foarte rare. Și, cu toate eforturile unui pilot finlandez, pe numele său Iorma Sarvanto, care a reușit de unul singur, la 6 ianuarie 1940, să doboare 6 bombardiere bi-motoare DB-F3, dintr-un grup de șapte, rușii nu au învățat lecția extrem de importantă a însoțirii bombardierelor de o escortă de avioane de vânătoare.

Duș fierbinte pentru pilotul german

Declanșată la 22 iunie 1941, Operațiunea Barbarossa a găsit nepregătită aviația militară sovietică: 43% dintre ofițeri și peste 90% dintre comandanți de escadrilă erau aproape lipsiți de experiență, iar doar mai puțin de un sfert din parcul de avioane era asigurat de modelele MiG-3 și LaGG-3.

Astfel că, și datorită unor învechite tactici de luptă aeriană, în prima zi a războiului, aviația rusă a pierdut 336 avioane, în comparație cu doar 59 ale Luftwaffe. Și mai îngrijorătoare s-a dovedit distrugerea, în cursul raidurilor germane care au vizat aerodromurile militare, a celor 800 de avioane aflate la sol. A fost pentru prima dată când o forță aeriană a dobândit o victorie asupra altele prin distrugerea preventivă

a bazelor inamice. Atunci când Luftwaffe încercase anterior această tactică în Polonia și apoi în Franța, rezultatele au fost dezamăgitoare.

Atacurile asupra bazelor aeriene sovietice, superioarea piloților germani, sutele de avioane avariate și abandonate pe aerodromurile ocupate de infanteria dușmană ce avansa neconținut au adus VVS, doar după prima săptămână de război, în pragul colapsului.

Salvarea a venit din partea moralului piloților, aflat încă la cote nesperate. Uneori, piloții sovietici intrau în avioanele adversarilor. Despre unul dintre aceștia, V.V. Talalihin, se povestește că a distrus astfel 5 avioane germane între 7 august și 27 octombrie 1941. Treptat, au început să sosească pe front și modelele mai noi MiG-3, LaGG-3, alături de mult mai eficientul IaK1 și de aparate britanice și americane. Cu toate că rușii au tratat cu dispreț și ironie aceste aparate, unele dintre ele oarecum depășite în țările de construcție, asul aviatic Boris Safonov a dobândit cel puțin jumătate dintre cele 30 de victorii personale într-un avion de producție americană, Curtis P-40E. Iar mai târziu, avionul Bell P-39, considerat de către forțele aeriene ale S.U.A. de nefolositor, a devenit o piesă importantă a succesului sovietic.

Modelul sovietic LaGG-3 a suferit, la rândul său, unele îmbunătățiri, devenind La-5, iar IaK-3, intrat în serviciu în 1943,

Uniformă de pilot german

a reprezentat unul dintre cele mai bune avioane ale celui de-al doilea război mondial.

Superioritatea Luftwaffe asupra VVS, în privința calității tehnice a echipamentului, nu a durat deci prea mult timp. Ca, de altfel, nici superioritatea experienței în luptă. Dacă, la prima vedere, au rămas în istorie mai mulți eroi germani – cazul pilotului Erich Hartmann (352 de victorii) care, în doar șase zile, în luna august a anului 1943, a reușit să doboare 24 de avioane sovietice, de-a lungul a 20 de misiuni, sau al lui Wilhelm Batz, care a distrus 222 de aparate într-un an – acest lucru se datorează contabilizării mult mai riguroase de care a dat dovadă conducerea Luftwaffe.

Unul dintre așii aviației germane, Gerd Barkhorn (301 victorii), își aducea aminte o confruntare cu un avion LaGG-3: „Sudoarea curgea pe mine ca și cum aș fi ieșit de sub un duș fierbinte. Deși aveam un avion mai rapid, pur și simplu nu puteam scăpa de inamic.” La rândul lor, șase piloți sovietici au fost acreditați cu 50 sau chiar mai multe victorii. Printre ei – Aleksandr Konstantinovi Gorovei, care, între iunie 1942 și iulie 1943, înfruntând de 10 ori avioane germane în timpul a 73 de misiuni,

Boris Safonov (1915-1942) de două ori erou al Uniunii Sovietice, 234 de misiuni, 22 aparate doborâte

a doborât opt. După 6 iulie 1943, în a 74-a misiune, ajungând în sectorul Vladimirovka-Olkovatka, a doborât nouă avioane de tip Junkers în doar zece minute.

O fabrică de margarină și una de mezeluri

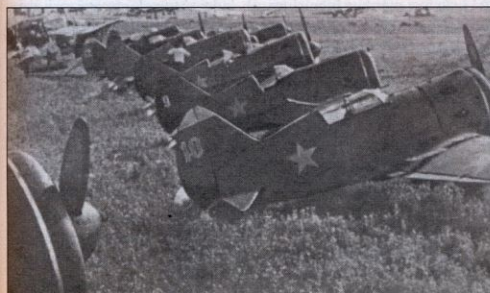
În ceea ce privește rezultatele bombardamentelor strategice, metodă ofensivă des folosită, acestea au fost destul de slabe. Odată cu debutul ostilităților pe Frontul de Est, s-a încercat și bombardarea unor obiective românești, drept represalii pentru alianța noastră cu Germania. În acest sens, s-au executat zboruri

cu rezultate dezamăgitoare asupra unor obiective din Constanța, București sau Ploiești, care au determinat însă pierderi însemnate pentru... sovietici.

S-a testat și folosirea unor avioane compozite, formate din structurile a patru avioane de vânătoare de tip Polikarpov I-16, atașate de aripile unor mai vechi bombardiere TB-3, care porneau în misiune din zona Odesei cu scopul de a lovi podul de la Cernavodă. Însă și această tactică s-a dovedit ineficientă. Tot lipsite de rezultate notabile au fost și încercările de a lovi Berlinul cu avioane cantonate în zona Mării Baltice. Raidul din 8 august 1941 s-a soldat cu distrugerea a 20 de vagoane, a unei fabrici de margarină și cu moartea a șase civili.

Treptat, odată cu înaintarea trupelor germane, și bazele aviației sovietice au fost identificate și ocupate. Raidurile au reînceput un an mai târziu, în 1942, când bombardiere bimotore, parcurgând o distanță de aproape 1600 km până la atingerea țintei, au reușit distrugerea unei... fabrici de mezeluri și au ucis doi civili.

Doar rezultatele atacului asupra Budapestei, din septembrie același an, înregistrează o situație puțin diferită: 8 morți și

Avioane sovietice Polikarpov I-16, capturate și pozate de germani în primele zile ale invaziei din iunie 1941

Aparate sovietice deasupra Peninsulei Kerci

21 de răniți. Treptat, autoritățile sovietice au realizat impactul propagandistic al raidurilor masive purtate de către aliați, iar prizonierii germani erau interogați despre efectele bombardamentelor R.A.F. asupra moralului civililor.

În aprilie 1943, sovieticii au demarat un amplu program de atacare a unor ținte precise din Prusia de Est prin folosirea bombardierelor de tip Il-4s și Pe-8s. Au fost aruncate bombe în greutate de 5 tone, unele dintre cele mai mari până la apariția celor de aproximativ 6 tone utilizate de R.A.F. A fost astfel atacat orașul Tilsit, prilej cu care și-au pierdut viața 104 civili, au fost distruse peste 110 case și circa 150, avariate. Încurajate de rezultat, oficialitățile sovietice anunțau că 200 de bombardiere au fost angajate într-un raid asupra orașului Însterburg (astăzi Cerniahovsk). Într-un articol, cotidianul *The Times* nota sec că „la sfârșitul raidului întregul oraș era în flăcări”. De fapt, Tilsit și Însterburg reprezentau cele mai înaintate puncte pe care aviația strategică de bombardament sovietică le putea atinge.

36.163 bucăți de Il-2

Tot acum, se începea și construcția unor bombardiere cvadrimotoare în uzinele recent mutate în zona Munților Ural. Treptat, avioanele folosite în atacurile asupra Prusiei de Est au fost re-locate unor misiuni tactice din zona frontului. Ultimul raid spectaculos, dar lipsit de succes real, a avut loc în februarie 1944 asupra cuirasatului Tirpitz, acostat în fiordul Tromsø, din Norvegia.

Până la sfârșitul războiului au fost construite mai puțin de 100 de avioane cvadrimotoare Pe-8s, în comparație cu modelul de avion Iliușin Il-2, aparat monomotor de atac, produs în 36.163 de exemplare. Nici un alt avion nu a cunoscut până atunci un număr atât de impresionant de bucăți fabricate: exemplarele de Il-2 devenind egale cu cele Spitfire și Hurricane, luate împreună. Un oficial R.A.F., aflat în vizită la VVS, remarcă: „Il-2 a fost produs ca o armă tactică cu rază scurtă de acțiune și având un singur scop: sprijinul la sol al armatei roșii”.

Însă astăzi rămân multe întrebări legate de acest avion. Lent de felul său, aparatul reprezenta, la origine, un avion monoloc, vulnerabil la atacul venit din lateral. Și tocmai pentru a compensa acest defect, i s-a adăugat o mitralieră de 12,7 mm, mânăuită de un trăgător. Eficiența acestei îmbunătățiri s-a văzut și într-un episod din februarie 1945, când un mitralior de pe un asemenea Il-2 l-a ucis pe asul german Otto Kittel, cel care înregistrase 267 victorii până atunci.

Trăsăturile principale ale unui Il-2 constau în partea spate construită din lemn, în timp ce partea față era din oțel impenetrabil armelor automate folosite de infanterie. Chiar și așa, în 1943, au fost pierdute în misiuni contra inamicului 12.400 de bucăți. Aparatul putea transporta

doar 700 kg, adică jumătate din capacitatea mult mai rapidului Petliakov Pe-2 sau a avionului american Douglas A-20, primit de sovietici. Il-2 era înarmat în mod normal cu două mitraliere de calibru 7,62 mm și două tunuri de 23 mm, care străpungeau un blindaj de 25 mm de la o distanță de 400 m. În iulie 1943, o variantă de avion Il-2, dotată cu tunuri de 37 mm, de tip Nudelman, și-a făcut debutul în bătălia de la Kursk.

Inițial, oficialitățile sovietice anunțau rezultate extraordinare: 270 de tancuri ale Diviziei 3 Panzer distruse în decurs de doar 2 ore. În realitate însă, divizia pierduse numai 9 tancuri în timpul luptei. De altfel, acest tun Nudelman, inefficient și greoi, făcând avionul de nepilotat prin reculul său, a și fost retras curând din producție.

Rezultatele au fost obținute mai ales datorită abilității piloților. Astfel, asul A.N. Efimov avea la activ 126 de tancuri distruse, 85 de avioane la sol și două în lupte aeriene, 30 locomotive, 193 piese de câmp și 43 de tunuri antiaeriene, în comparație cu germanul Hans Ulrich Rudel, care scosese din luptă 519 tancuri, 800 alte vehicule, nava de luptă Marat – totul în decurs de peste 2.500 misiuni.

Însă odată cu avansarea războiului, și trupele armatei roșii aveau să-și dea seama că rezultatele obținute prin producerea masivă a modelului Il-2 nu se regăseau în numeroase tancuri germane distruse, ci în efectul psihologic asupra unui inamic aflat de acum în defensivă, inamic care realizase, de altfel, că nu mai deținea superioritatea aeriană de altădată, devenind o țintă destul de facilă. ■

A.N. Tupolev, A.V. Beliakov, V.P. Cikalov, G.F. Baidukov
(de la stânga la dreapta) înaintea plecării pe traseul Moscova-Kamceatka
pe un avion ANT 25, Moscova, 1936

Inedit

POVESTEA VIETII MELE

ECATERINA CHELE

Am început în numărul trecut să prezentăm fragmente dintr-un text inedit. El aparține unei românce din Basarabia, victimă a valului de deportări în Siberia din vara anului 1941, înainte de trecerea trupelor române peste Prut. Ea a dorit să lase urmașilor povestea vieții unor români dintr-o provincie urgisită. Au ajutat-o fiica, LIDIA DOHOTARU, și nepoata, SILVIA POP.

Despre bunicii mei după tată, Ion și Mărioara Cucu, despre mama mea Anica și despre fratele meu Ion, mai mare decât mine cu doi ani, am primele amintiri. Tata, Gheorghe Cucu, a fost luat în armata țaristă în primul război mondial, când eu aveam doar zece luni, și a luptat pe front, de la Riga la Hotin. Când s-a terminat războiul, împlinisem deja 5 ani.

Din acele vremuri, mi s-au întipărit în mintea mea de copil lucruri văzute de mine sau auzite din spusele celor adulți, despre cum treceau pe la noi prin Basarabia, prin satul meu natal, cete de soldați ruși, pe care îi numeam „moscali”. Lumea se temea de ei, căci se îmbătau des, iar la mână tăiau cu sabia.

La noi în casă a stat într-o vreme un „moscal”, Vasica, mai mereu beat. Striga, cânta, juca, iar noi copiii ne teamem de el și când

venea, fugeam pe cuptor. Mama, îmi aduc aminte, avea și ea frică de el. Bunelul stătea și dormea cu noi în casă. Într-o zi, era iarnă, afară era frig, noi ne jucam pe cuptor, iar mama cu bunelul s-au dus cu treburile pe la vite. A venit Vasica beat, abia se ținea pe picioare, și a lăsat ușa deschisă. Fratele Ion a strigat să închidă ușa, că ne este frig. Nu știu dacă a înțeles sau nu ce i-a spus Ion, dar s-a supărat, a luat cociorva [vătraiul] de sub vatră și s-a năpustit la noi pe cuptor. Ion s-a înghesuit lângă mine, iar el a început a ne strânge cu cociorva la perete. M-am speriat și am început să țip cât mă ținea gura. Fereastra de pe cuptor dădea în ograda vitelor și mama cu bunelul, auzind țipetele noastre disperate, au alergat repede. Mama, ajungând înaintea bunelului, l-a apucat pe „moscal”, care stătea în gura cuptorului și ne ghigosea la perete, și l-a trântit

jos. „Moscalul“ fiind beat, nu se putea scula. Bunelul l-a ajutat să se ridice, ocărându-l într-o rusească stălcită, i-a luat sabia și l-a culcat pe laia de sub fereastră și a stat lângă el de pază. Frica de „moscal“ a dăinuit până am crescut și am început a pricepe la viață.

„Moscalii“ treceau pe rând, se opreau prin sat, je fuiau, erau cazuri când ucidău, iar lumea avea mare frică de ei. Auzeam de la cei mari că e „sloboda“ [liber], au început a-i jefui pe boieri și pe cei bogați. Îl auzeam pe bunelul zicând: „Moscalii ișteea pradă cu toți răii laolaltă, pradă și ucid pe cei avuți și tot zic că sunt revoluționari, că a venit vremea celor săraci să pună mâna pe stăpânire.“

Îmi aduc aminte, era primăvară, noi ne jucam pe afară, când într-o bună zi a venit altă armată care-i fugărea pe „moscali“, prinzându-i pe cei care au comis jafuri și punându-i să aducă înapoi lucrurile furate. Mare ne-a fost mirarea că noii veniți știau limba noastră; noi le ziceam „moscali“, iar ei ne spuneau: „Noi nu suntem moscali, noi suntem soldați români, suntem de același neam cu voi.“ Bunelul îi zicea bunicuței: „Ne-am deprins cu moscali și acum nu îți vine se crezi că ne-a venit neamul nostru, vorbim și ne înțelegem, ne spun că o să ne dea pământ la țărani, că asta este porunca regelui, că acumă vom avea rege, și nu împărat.“ „Toate ar fi bune, dacă ar veni Gheorghe acasă, la copchii“ – plângea bunicuța.

Într-o duminică, stăteam la fereastră și mă uitam în ogradă cum se jucau câinii, când deodată, văd un „moscal“. Am strigat speriată: „Mamă, vine un moscal, a sărit pârleazul la noi în ogradă!“ Mama s-a uitat pe fereastră și a strigat ieșind pe ușă: „Ăsta-i tatăl vostru!“

Am ieșit amândoi și ne uitam la el stingeri, ne era frică de el, că era moscal. Ne-a

Ecaterina Cucu, căsătorită Chete

luat pe rând în brațe, ne-a sărutat: „Copiii mei dragi, v-am lăsat micuți, și acumă vă găsesc mari. Dar unde este Vasile?“ Vasile era fratele nostru mai mare. „Vasile a murit, l-a aruncat un cal, lo vindu-l la cap“, a răspuns mama plângând. A plâns și tata. Au venit și buneii, au plâns de durere după Vasile și de bucurie că tata este viu. Tata le-a povestit cum a fost luat prizonier la asediul Lvovului și dus în Germania, unde a stat tot restul războiului. Tata povestea: „Pe toți prizonierii din alte țări îi chemau acasă, pe noi nu ne chema nimeni, de asta

am venit așa de târziu. Pe noi ne-au trimis în Rusia, unde acum îi revoluție... Cu greu mi-au dat drumul de acolo; noi ne-am cerut acasă, în Basarabia, am spus că avem copii. Ne-au adus până la Nistru, aici am fost preluați de soldații români, care ne-au dat de mâncare – pâine și brânză –, spunându-ne: «De-acum, fiecare la casa lui.» Așa că am venit cu trenul de la Râbnita până la Bălți.“

Îmi aduc aminte că bunica mă lua lângă ea la scărmănat lână. Mă chema să îmi spună o poveste. Numai că mă așez eu lângă bunica la scărmănat lână, când aud strigând: „Lică Mărioară! Lică Mărioară!“ „Jaca s-a trezit și Turca și vrea de mâncare“, zicea bunicuța, cu greu sculându-se de jos, ținându-se de șale, ca să iasă afară la chemarea Turcăi. Era o evreică – vecină cu noi, care avea doi copii, pe Haica și pe Ițic, care erau de seama noastră și ne jucam cu ei, mai ales seara, împrejurul casei lor, unde creșteau buruieni înalte, de nu se vedea calul din ele, străbătute de o singură cărare de la stradă până la ușa casei. Ștrulea, bărbatul Turcăi, stătea toată ziua în prăvălia pe care o aveau. Erau diferiți de noi, dar ca vecini, părinții mei și buneii se împăcau bine cu această

familie. „Ce vrei fa, Turcă?“ o întreba bunica. „Poate ai un ulcioraș cu lapte prins,

Am crescut de mică cu teama de „moscali“

dar să fie proaspăt, și vreo 4-5 ouă tot proaspete..." Bunicuța în-deplinea cererea jupânei Turca, căutând prin cuibare ouă proaspete, iar în trihorn

[spațiul dintre hornul cuptorului și perete] lapte prins și le da jupânei. Apoi se frâsua [se plângea]: „Cam puțințel îmi dai, fa, Turcă. Ia vezi de mai socoate și tu câtă trudă și alergătură este în urma vacii, ș-apoi orătăniile de găini mănâncă mult.“ „Lasă, lică Mărioară, să fie și de pomană, să ai și pe lumea cealaltă“ – îi răspundea Turca. „Pe mine, fa, Turcă, tot mă pui să-ți fac pomană, iar tu niciodată nu faci pomană, când cumpăr de la tine șeva. Ție nu-ți trebuie pe șealaltă lume?“ După ce plătea jupâneasa pe lapte și pe ouă, mai zicea: „Vezi, lică Mărioară, poate-mi mai dai oleacă de pătrunjel, mărar și vreo câțiva căței de usturoi.“ „Mâncate-ar puricii cu Turca ta! La tine în ogradă cresc buruiene cât casa și nu-ți poți pune pintrijel, mărar, usturoi. Ș-apoi eu îți dau, nu-i mare lucru, dar te-ai deprins a nu face nimica. Eu nu pot să stau cât ții leacul, mă învârtesc toată ziua, că dacă nu alerg ziua, noaptea nu pot să dorm“, îi spunea bunica din fugă, dându-i din cele cerute. „Și hai, fa, cară-te mai repede că nu am timp de șezut.“ Conversațiile de acest gen erau aproape zilnice, erau complet lipsite de răutate și fiecare își ducea ritmul său de viață.

Tot bunica îmi povestea: „De când m-am trezit eu, i-am apucat pe moscali, ei ne stăpâneau. Și când era bătălia rusului cu turcul, moldovenii îi țineau cu mâncarea pentru armată. Se numea «harci». Rușii luau de la țărani și duceau cârduri de vite, harabale încărcate cu făină, slănină, brânză, vin. Bieții moldoveni îi țineau cu mâncarea. Era un cântec: «Oh! săraca țara noastră./ Cine să mi-o stăpânească./ Moscali din țara rusească/ Mân-

*Mașinile agricole se repartizau
de la județ,
de către agronom, pe rând,
fiecărei familii*

ca-te-ar pustia rusule./
Ia-ți moscalii și du-i la
tine/ La apă rece/
Acolo dracul să vă
înece/ Să vă vină nu-
mai numele/ Să vi-l
poarte câinele“.

Din toate timpurile munca la pământ a fost grea, dar și această muncă țărani reușeau să o transforme în adevărată sărbătoare, cu cântece, cu mâncare special gătită și cu glume. Fiecare gospodar aduna clăile micii de grâu recoltat în clăi mari sau girezi. La treieratul snopilor sătenii se organizau și se ajutau unul pe altul. Pe vremea copilăriei mele erau mașini de treierat grâu cu aburi și unul singur nu putea să o scoată la capăt, trebuia mai mulți lucrători. Unii, cu căruțele, adunau snopii din clăi și-i aduceau la mașina de treierat, lângă baraban [bătător], unde stătea o femeie care le tăia legătura, apoi un bărbat, care arunca snopii în baraban. Alte două femei scoteau pleava de sub mașină în timpul treieratului și o făceau grămezi aparte pentru fiecare gospodar. La paie erau bărbații ori flăcăii care le puneau în „traglă“, special făcută dintr-un druc legat de un capăt și de altul cu o funie. De ea se prindea hamul calului, care trăgea paiele după treierat. Oameni special instruiți și iscusiți aranjau aceste paie în girezi mari sau clăi pentru a le păstra pe iarnă în calitate de nutreț. Boabele de grâu se adunau în țuhali (saci), apoi fiecare gospodar își cântărea recolta obținută și determina câte puduri de grâu curat a obținut în anul respectiv. Un pud are 16 kg. După aceste calcule se determina și plata pentru treierat. În ziua când

mergeau la mașină snopii unui gospodar, se pregătea mâncare gustoasă pentru toți cei care lucrau, inclusiv pentru mecanicii de la mașină. Se încingeau adevărate ospete și gospodinele se străduiau care

Cu elevii clasei a III-a, în 1930

mai de care să serbeze finalul muncii de un an de zile al familiei lor, dar totul era cumpătat și cu socoteală.

Pe vremea coasei erau harbuji și castraveți, care se serveau la masă. La sfârșitul lui august începea strânsul răsăritei (floarea soarelui), o muncă care era, la fel, manuală și grea. Începând cu luna septembrie și până la a doua jumătate a lui octombrie se semăna grâul de toamnă. Pe vremea mea semănatul se făcea manual, de obicei pe sub brazdă. Semănători și cositori au apărut mult mai târziu, și la început ele erau tot trase de cai. De la Camera de Agricultură de la județ se dădeau aceste mașini, care se repartizau, sub îndrumarea agronomului, pe rând fiecărui gospodar din sat. Cei mai avuți aveau mașinile proprii. În septembrie-octombrie se strângeau strugurii. În această perioadă se porneau și nunțile care țineau de obicei trei zile – de sâmbătă până luni. Ultima lucrare pe câmp era strânsul păpușoilor (porumb), care se aduna în glugi mari. La această muncă eram luați și noi. După ce veneam de la școală, curățam la păpușoi. Știuleții se puneau pe iarnă în săiece, sau coșare, special împletite din vergi de vișin. Țăranul folosea cu multă judecată toată bucățica de pământ pe care o avea: prin porumb se semănau bostanii și hlandanii [câneapă semănată rar care crește cu tulpina groasă, ca un arbust]. Pe parcele mai mici de pământ se semănau legume: sfeclă, cartofi, roșii, fasole. Cu semințe de hlandani se semăna cânepa, tata o semăna des pentru ca tulpina ei să fie mai subțire. Planta era smulsă când tulpina devenea galbenă. Inul nu lipsea de la nici o casă de gospodar. Din tortul de in se țeseau șervete, fețe de masă, din pânză de in se coseau și se brodau bluze și alte haine. De pe bețele

*Comunismul a distrus credința în Dumnezeu,
valorile tradiționale, limba
și tot ce ne aparținea ca națiune*

de hlandani băieții juceau cu iscusință fâșii de coajă, apoi împleteau bicicști sau bice mari din care pocneau cu foc. Ion își împletea mai multe

bice, era mare meșter și la împletit, și la pocnit din ele. Le ținea aninate într-un cui din sarai [hambăr] și seara când venea de la câmp pocnea din bici de răsuna mahalaua.

Aș dori să amintesc de șezători – un obicei cu adevărat artistic, ce ținea de sufletul poporului, de tradițiile lui, unde, la fel ca și la muncă, țăranul nostru harnic și iscusit știa să-și aline sufletul, să creeze și să lase posterității valori. Țăranii își autoeducau preuirea față de muncă, de frumos, spiritul de ajutor reciproc. Șezătorile se făceau de obicei în casa unde se țesea covorul, iar gazdele șezătorilor se rânduiau. La șezătoare se adunau fete tinere și flăcăi din sat, neveste și bărbați. Se spuneau ghicitori, zicale, povești. Se cântau cântece al căror conținut exprima mentalitatea și duhul poporului, format prin muncă și credință, neacceptarea celor leneși și necinstiți. Zilele de sărbători, precum și șezătorile și duminica erau zile de evlavie, de purificare a sufletului de păcate. La biserică se mergea cu

mic cu mare. Așa se forma la țăranul nostru bunul simț și sfânta înțelepciune țărănească. Monstrul comunist, instalat prin teroare și minciună, a întins tentaculele lui asupra inimii poporului, a distrus tradiții făurite și trecute prin secole pentru a forma un tip nou de om – monstru, după chipul și asemănarea sistemului și a promotorilor lui. A fost distrusă credința în Dumnezeu, stima pentru valorile noastre spirituale, pentru limbă și pentru tot ce ne aparține ca națiune. ■

Frații și cumnata, în septembrie 1946

(Va urma)

ANIVERSARE LA MEDIAȘ

CRISTIAN SENCOVICI

Mediaș, fosta reședință a „Celor Două Scaune“, localitatea cea mai importantă a „Țării Vinului (Weinland)“ dintre cele două Târnave, a aniversat, în zilele de 11, 12 și 13 noiembrie, anul trecut, 400 de ani de învățământ liceal la Mediaș (1604-2004). Evenimentul a fost organizat cu ocazia împlinirii a patru secole de la cea mai veche matricolă a „Gimnaziului“ din Mediaș – astăzi Liceul Stephan Ludwig Roth.

Festivitatea a început cu un program artistic susținut de elevi, prezentarea revistei liceului și a pliantului editat pentru această ocazie. Apoi a fost vernisată o expoziție de artă grafică, în care s-au remarcat desenele în cărbune realizate de Marius Suci, Sandra Vasiliu, Costel Băbeanu ș.a.

În cea de-a doua zi a manifestărilor au fost lansate cinci cărți scrise de personalități care au trecut prin liceul mediașan sau sunt în prezent profesori aici. S-a prezentat *Anuarul Liceului Teoretic „Stephan Ludwig Roth“ 2004 – partea a 2-a*, elaborat de directorul liceului, Dorin Chira, și profesorul Helmut Julius Knall, lucrare ce prezintă activitatea instituției în perioada 1988-2004. Volumul reia tradiția editării, care a început cu anul școlar 1851-1852 și a continuat până în 1939-1940, când a fost întreruptă. Până în anul 1924 anuarul a fost redactat în limba germană, iar din 1925 – bilingv (în germană și română).

Informațiile cuprinse în seria veche a anuarului se referă la gimnaziu, școala populară (primară), școala reală și la seminar. Alte cărți prezentate au fost: *Mediaș. Terra Medies (Sinteză monografică)*, de prof. dr. Ioan Raica; *Artizanal Germaniei moderne*, de dr. Lucian Giura și Maura

Geraldina Giura; *Ioan de Hunedoara și Lumea românească de la Imperiul Vlaho-Bulgar la statele nord-dunărene*, ambele de dr. Vasile Mărculeț.

Lucrările propriu-zise s-au desfășurat sâmbătă, 13 noiembrie, și au cuprins referate despre personalități marcante ale culturii, evenimente și aspecte ale învățământului din Transilvania în cei 400 de ani. Au fost prezentate și referate despre clădirile în care și-a desfășurat activitatea gimnaziul/liceul din Mediaș. Toate comunicările au fost publicate într-un volum bilingv, prin grija profesorului Helmut Julius Knall, pus la dispoziția publicului chiar la deschiderea festivităților.

Dr. Hermann Pitters a prezentat *Regulamentul școlar al gimnaziului mediașan din anul 1762*, din care aflăm că sistemul școlar din satele și comunele săsești exista deja în secolul XIV, sub formă de școli primare. Atunci apare mențiunea de „magister scolastici“ în „statutele capitulare“ ale Bisericii din 1397. În acele timpuri școala era subordonată Bisericii. Aceasta se ocupa de plata învățătorilor, de îngrijirea clădirilor și stabilirea regulilor ce trebuia respectate în procesul de învățământ. Într-o „specification incolarum“ (descriere a populației) din 1516 se arată că toate

localitățile din Scaunul Mediaș aveau „scolastici“ (învățători). Deja în 1586 apare într-un document o referire privind gimnaziul din Mediaș, care, ca toate școlile orășenești din Transilvania, avea profil umanist. Cel mai vechi Registrul Matricol al Gimnaziului din Mediaș, care s-a păstrat, este din 1604.

Liceul la începutul secolului XX

(Continuare în p. 67)

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

• **Ioan Opreș – AUREL DECEI SAU DESTINUL DISPERĂRII**

Editura Enciclopedică, București, 2004, 230 pp.+ [124 facsimile]

• **Marian Stroia – ROMÂNII ÎN CONFLUENȚA EUROPEANĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA. DE LA CAMPANIA DE LA PRUT LA REVOLUȚIA FRANCEZĂ (1711-1789)**

Editura SemnE, București, 2004, 211 pp.

• **Arhim. Veniamin Micle – DOCUMENTE VĂLCENE ÎN CERCETAREA LUI AURELIAN SACERDOTEANU. 1904-1976**

Sfânta Mănăstire Bistrița, Eparhia Râmnicului, 2004, 349 pp.

• **POLITICĂ EXTERNĂ COMUNISTĂ ȘI EXIL ANTICOMUNIST. ANUARUL INSTITUTULUI ROMÂN DE ISTORIE RECENTĂ, VOL. II, 2003**

Editura POLIROM, Iași, 2004, 477 pp.

• **Vasile Mărculeț – LUMEA ROMÂNEASCĂ DE LA IMPERIUL ASĂNEȘTILOR LA STATELE NORD-DUNĂRENE. SPAȚIUL CARPATO-BALCANIC ÎN RELĂȚIILE INTERNAȚIONALE DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIII-LEA PÂNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIV-LEA**

Asociația Istoricilor din Medias, 2005, 176 pp.

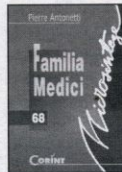
• **Ionuț Tene – CRONICI DE ISTORIE ROMÂNEASCĂ**

Editura Napoca Star, Cluj, 2003, 287 pp.

• **Cristian Troncotă, Ioan Bidu, Horațiu Blidaru – SERVICIILE SECRETE ALE FRANȚEI, GERMANIEI, ITALIEI, SPANIEI ȘI PORTUGALIEI ÎNAINTE ȘI DUPĂ RĂZBOIUL RECE**

Editura Elion, f.a., 205 pp.

• **Pierre Antonetti – FAMILIA MEDICI** (traducere: Narcisa Șerbănescu)

Editura Corint, București, 2004, 141 pp.

• **Alexandre Stroeve, Ileana Mihăilă – ERIGER UNE RÉPUBLIQUE SOUVERAINE, LIBRE ET INDEPENDANTE. MEMOIRES DE CHARLES-LEOPOLD ANDREU DE BILSTEIN SUR LA MOLDAVIE ET LA VALACHIE AU XVIIIe SIÈCLE**

Editura Roza Vânturilor, București, 2001, 194 pp.

• **Î.P.S. Prof. Univ. Dr. Teodosie Petrescu, Prof. Univ. Dr. Adrian Rădulescu – MITROPOLIA TOMISULUI. TRADIȚIE ȘI ACTUALITATE**

Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2004, 189 pp.

• **Cristia Maksutovici – DORA D'ISTRIA** (prefață de Georgeta Filitti)

Editura Kriterion, București, 2004, 106 pp.

• **TRANSYLVANIAN REVIEW**

Romanian Cultural Institute, Center for Transylvanian Studies, Volume XIII, no. 3, Autumn, Volume XIII, no. 4, Winter 2004

FĂURAR

1 **1935.** Ministrul de Finanțe Victor Slăvescu își prezintă demisia. Cu câțva timp în urmă a anunțat măsuri radicale, ce presupun reorganizarea completă a sistemului de impunere, revizuirea impozitelor indirecte, crearea unor monopoluri la principalele produse de consum. Cum nu le mai poate pune în practică, din cauza unui conflict cu ministrul Industriei și Comerțului, Ion Manolescu-Strunga, în privința regimului de import-export. „Nefiind susținut de nimeni, m-am retras de bunăvoie. Nu puteam să lucrez împotriva convingerilor mele și oricât ar fi de puțin obișnuit la noi în țară ca cineva să părăsească guvernul pentru convingere, eu am făcut-o, cu toate consecințele ce puteau să urmeze pentru mine”, își notează mai târziu.

14 **1779.** La întoarcerea sa din a treia călătorie în jurul Pământului, navigatorul englez James Cook face o escală în insulele Sandwich, pe care le-a descoperit cu un an în urmă. Indigenii i-au furat o salupă, pe care intenționează să o recupereze. Coboară pe uscat, înarmat cu pușca lui cu două țevi, una pentru alicie și cealaltă pentru glonț. Până la restituirea salupei, vrea să ia ostatic pe regele locului, care, de altfel, nici nu pare a se opune. Dar un glonț pornit la întâmplare dintr-o armă a unui camarad rănește o căpetenie hawaiană, ceea ce va deturna tot planul. Urmează o ploaie de pietre și sulite, un pietroi lovindu-l pe explorator, care nu încetează să strige tuturor, inclusiv pușcașilor săi, să înceteze. Cook este înjunghiat în spate, apoi indigenii îi ard trupul. Vor regreta a doua zi, dar în zadar. În prezența echipajului, rămășițele pământești ale lui James Cook (51 de ani), închise într-un sicriu, vor fi scufundate în mare.

21 **1744.** Amiralul Thomas Mathews, un „nătâng și mototol”, cum este descris, aflat la comanda flotei britanice (27 de nave de linie și 8 fregate), lansează un atac prostesc asupra flotei franceze (28 de nave) în largul Toulonului, port la Marea Mediterană. Secundul său, viceamiralul Richard Lestock, nu este de acord cu manevra, așa că nu-și sprijină comandantul. Lupta se încheie cu o înfrângere engleză, pentru care Mathews, dar și Lestock și alți trei căpitani sunt judecați de Tribunalul Militar și trecuți în rezervă.

26 **1922.** La ora cinci și jumătate dimineața ușa celei lui Pierre Désiré Landru, din închisoarea Saint-Pierre (Versailles), se deschide și un substitut al procurorului Republicii îl bate pe umăr pe bărbatul adormit, urându-i curaj. „Fiți liniștit, o să am”, răspunde asasinul, pornind să-și încheie încet, cu grijă, pantofii. Refuză apoi tradiționalul pahar cu rom dinaintea execuției, țigara, misa pe care urma să o rostească un preot și se îndreaptă, perfect stăpân pe sine, spre eșafod, unde va fi ghilotinat. Are 53 de ani, este fiul unui mic meșteșugar și al unei croitorese și începea prin a fi un soț model și un tată bun pentru cei patru copii ai săi. La un moment dat însă debutase în escrocherii sentimentale insignifiante, pornind de la anunțuri matrimoniale, și sfârșise prin a uide cu sânge rece, după teribile scenarii, 10 femei și un băiat al uneia dintre ele.

Procesul lui, desfășurat la Curtea cu Juri din Versailles, va atrage toată lumea bună a literaturii, a spectacolului și a politiciii, presa din toată Franța și chiar din lumea întreagă.

28 **1889.** „Ieri m-am gândit: prolixitatea în scris e o calamitate. Ca să scapi de ea trebuie să-ți stabilești obiceiul să-ți fie rușine să fii tipărit în timpul vieții, ci numai după moarte; câte reziduuri s-ar mai depune și ce apă limpede ar mai curge!” – notează Lev Tolstoi în *Jurnal*.

Înființarea sistemului monetar prin legea din 1867 și inaugurarea Monetăriei Statului la București, în 1870, au contribuit la afirmarea suveranității statului român. Fabricarea de monedă a continuat neîntrerupt în capitala României până în anul 1890. Această activitate a fost reluată, ulterior, în 1935 având la bază Legea pentru reglementarea emisiunilor de monedă

metalică (23 februarie 1935) și prin reorganizarea Monetăriei Naționale.

13 MONETE CU BUCLUC

BRÎNDUȘA COSTACHE

Întotdeauna, în activitatea unei monetării, au existat și emisiuni ce nu îndeplineau criteriile de calitate necesare punerii lor în circulație. Aceste rebuturi, în mod firesc, erau distruse fără ca vreo urmă a existenței lor să transpară în viața publică. Uneori însă, se întâmpla și altfel...

În toamna anului 1937, Banca Națională a României era anunțată că mai multe monede de 100 lei, cu probleme, au apărut în circulație fără a se putea explica cum s-a întâmplat aceasta. Efigia regelui Carol II de pe aversul acestor monede era puțin ștearsă, dar nu existau alte semne de degradare.

La Monetăria Națională se prezentaseră mai multe persoane cu 13 astfel de monede. În legătură cu deteriorarea acestora, motivațiile erau diverse. Moneta desfiurată fusese fie călcată de

tramvai, fie primită de la altă persoană mai mult sau mai puțin cunoscută, fie, pur și simplu, găsită pe stradă. Într-un singur caz, unul dintre reclamanți susținea că moneta a fost primită la salariul încasat de la fabrica Metaloglobus. Situația era destul de dificilă pentru Banca Națională a României, care nu putuse controla emisiunea uneia dintre monedele românești cu valoare ridicată. La vremea respectivă, aceasta era întrecută doar de moneta de 250 lei, pusă în circulație începând cu anul 1935.

Înainte de a afla cum a reacționat Banca Centrală în această situație delicată, care îi pune la îndoială credibilitatea, ar fi necesar să ne oprim câteva momente asupra monedelor de 100 de lei ce au circulat până la acea dată în România. Primele au apărut cu prilejul jubileului domniei regelui Carol I,

în anul 1906, fiind confecționate din aur. Emisiunea s-a ridicat la doar 3.000 de exemplare, având o răspândire limitată. În 1922, au fost bătute, de asemenea, monede de 100 de lei din aur, dar au avut același caracter jubiliar nefiind destinate circuitului public. Primele monede de 100 lei cu circulație efectivă au apărut în 1932. Erau confecționate în străinătate dintr-un aliaj de argint (50%), cupru (40%), nichel (5%), zinc (5%). Prima emisiune monetară de 100 lei realizată la Monetăria Națională din București a debutat în 1936, continuând până în 1939. Era confecționată dintr-un aliaj de nichel (100%) și purta pe avers efigia spre stânga a regelui Carol II cu legenda *Carol II Regele Românilor*, iar pe revers stema țării între două ghirlande, anul emiterii și valoarea nominală. Au fost emise 20.000 bucăți, fiind puse în circulație

treptat, prin înlocuirea monetei de argint cu aceeași valoare.

Revenind la monetele desfigurate, inspectorii B.N.R. au declanșat o anchetă pentru a-l depista pe vinovat, respectiv pe vinovații de această neglijență. La Monetăria Națională se știa că monetele amintite au fost cedate, în calitate de rebuturi, Uzinelor Malaxa pentru a fi topite și metalul utilizat pentru trebuințele fabricii. Achetatorii au ajuns la concluzia că în cadrul Uzinelor Malaxa nu au fost adoptate măsurile necesare pentru a preveni sustragerea acelor deșeurii și astfel s-a ajuns la introducerea lor în circulație de

către lucrătorii însărcinați cu manipularea și prelucrarea lor. Vinovații însă nu au fost găsiți.

Situația creată putea genera confuzii și nemulțumiri în rândul populației, puterea de cumpărare a monetei de 100 lei fiind pusă la îndoială. Era vorba despre o monedă cu valoare destul de mare, dacă ne gândim că, potrivit informațiilor din epocă, prețul unui kilogram de carne de porc se ridica la 29,90 lei, unul de brânză costa 39,50 lei, iar un ou era 1,73 lei.

La vremea respectivă, povestea monetelor cu bucluc, cum au fost ele

denumite, a apărut și în presă. Aceasta se întreba care era partea de vină a Monetăriei Naționale, deoarece monetele rebutate fuseseră vândute Uzinelor Malaxa întregi fără a se încerca să fie făcute impropriei circulației prin tăiere ori prin găurire, pentru a se preveni astfel comercializarea lor ilicită.

Apariția în ziare a știrilor relative la monetele rebutate avea și rolul de a stimula atenția oamenilor obișnuiți în legătură cu lipsa de valoare a acestor piese. Se spera ca astfel acele monete din emisiunea rebutată care s-ar mai fi aflat în circuitul public să poată fi mai ușor depistate și implicit retrase. ■

ANIVERSARE LA MEDIAȘ

(Urmare din p. 63)

Hans Gerhard Pauer a prezentat *Liceul „Stephan Ludwig Roth” în epoca războaielor mondiale (1914-1945)*. Dr. Vasile Ciobanu a arătat importanța deosebită a unui eveniment determinant pentru istoria României moderne, *Adunarea săsească de la Mediaș (8 ianuarie 1919)*. La acea adunare, care s-a ținut în sala festivă a liceului, reprezentanții sașilor au acceptat alipirea Transilvaniei la România.

Personalitățile evidențiate în lucrările simpozionului au fost: *Ilarie Chendi și Mediașul*, prezentat de Gheorghe Bușoiu, *Hans Herman la Mediaș*, pictorul sas care a predat desenhul și a pictat fresca din sala de festivități a liceului și de Manfred Wittstock. Personalitatea doctorului *Octavian Fodor*, fost elev al liceului, apoi rector al Institutului de Medicină și Farmacie din Cluj și președinte al Filialei Cluj a Academiei Române, a fost înfățișată de dr. Oliviu Pascu. Despre *Aspecte din activitatea lui Hermann Oberth ca profesor*

la Liceul „Stephan Ludwig Roth” din Mediaș a vorbit prof. Helmuth Julius Knall. Un foarte interesant referat privind *Simboluri masonice în Liceul „Stephan Ludwig Roth” din Mediaș* a fost prezentat de prof. Ion Mihai Ionescu, care a dezvăluit semnificația, din punct de vedere masonic, a simbolurilor ce împodobesc atât fațada clădirii, cât și sala de festivități. Kiss Lóránd și Pál Péter au împărtășit publicului strădaniile lor, depuse pentru *Restaurarea picturilor din sala festivă a Liceului „Stephan Ludwig Roth” din Mediaș*.

Aniversarea de la Mediaș constituie un act de cultură de înaltă ținută, care asigură transmiterea unor importante valori ale civilizației multinaționale de pe țărmurile Transilvaniei. Din păcate, prezența tinerilor sau, cel puțin, a elevilor liceului, ca și a profesorilor de istorie din oraș a fost inobservabilă. Organizatorii acestui simpozion, Liceul Teoretic „Stephan Ludwig Roth”, Forumul Democrat al Germanilor din Mediaș, Primăria Municipiului Mediaș, Parohia Evanghelică C.A. Mediaș și Asociația Istoricilor din Mediaș, merită toată lauda. ■

Profesorul de istorie în revista noastră

O LECȚIE DE 170 ANI

La 11 decembrie 1833, prin decizia Eforiei Școalelor, lua ființă, în vatra veche a orașului Roșiorii de Vede, Școala Publică (sau Națională), prima școală de acest fel din județul Teleorman.

Inițial, aceasta a funcționat în casele închiriate de la slugerul Sandu Depărățeanu (unchiul lui Alexandru Depărățeanu), având înscriși 42 elevi, îndrumați de profesorul Alecsie Popovici, care a condus școala între anii 1833-1838. Prin creșterea numărului de elevi (148 elevi în septembrie 1834) spațiul a devenit insuficient, astfel încât între anii 1835-1836 s-a construit un nou local.

Din septembrie 1837, Școala Publică din Roșiorii de Vede a devenit Școală Normală, cu un curs de trei ani. În februarie 1847 aici învățau și 9 fete din 121 elevi. Pe timpul verii această școală pregătea viitorii învățători pentru școlile satelor județului.

În 1839, reședința județului Teleorman s-a mutat la Turnu Măgurele, iar locuitorii acestei urbe au solicitat domnitorului mutarea și a Școlii Normale, cerere respinsă. Acest lucru a intervenit abia în 1870.

Evenimentele din timpul Revoluției de la 1848, intervenția trupelor străine au făcut ca școala să-și întrerupă cursurile până în 1851. Profesorul Vasile Urzescu, un participant activ al revoluției roșiorene, a fost arestat și deportat. Activitatea școlară a fost reluată pentru scurt timp, căci în iulie 1853, trupele rusești au ocupat din nou Țara Românească. Cursurile s-au reluat în 1859, iar în 1860, Școala Normală a devenit Școala Mixtă.

După 1864, prin Legea Instrucțiunii Publice, învățământul a fost structurat pe două cicluri: primar (4 ani) și secundar (7 ani).

În 1883, Școala Mixtă (Școala nr. 2) s-a mutat într-un local închiriat la 200 metri de actuala locație. Localul era necorespunzător, se învăța în două

schimburi, motiv pentru care unitatea școlară purta numele de Școala Primară Divizionară Mixtă.

În anul 1896, Ministerul Instrucțiunii Publice a hotărât ca școala să poarte numele de Școala Divizionară de Băieți Nr. 2.

În noiembrie 1899, Nicolae Penescu, directorul Școlii Nr. 2 de Băieți Roșiorii de Vede, s-a adresat ministrului Instrucțiunii Publice și Cultelor, Take Ionescu, cu rugămintea ca școala să primească numele lui Alexandru Depărățeanu (1834-1865). El și-a motivat cererea prin activitatea neobosită dusă de această personalitate locală (elev al școlii, poet, deputat și subprefect al Plasei Roșiorii de Vede). În urma înaltului Decret Regal nr. 4.691 din 20 decembrie 1899, semnat de Regele Carol I, școala a primit numele de Școala Primară de băieți „Alexandru Depărățeanu”, nume purtat până în 1951, când a devenit Școala Medie Nr. 2.

În anul 1907 a început construcția actualei clădiri (corpul vechi, cu patru săli de clasă și cancelarie), lucrările încheindu-se în 1910. În 1965, școlii i s-a adăugat un corp nou (opt săli de clasă), iar în 1972 se adaugă cel de-al treilea corp (patru săli de clasă).

Cutremurele din 1977 și 1986 au afectat corpul vechi al clădirii, fiind nevoie de lucrări de consolidare finalizate în 1991. De altfel, corpul vechi a fost declarat monument arhitectonic (clădire tip Spiru Haret) și va fi supus anul acesta unui proces de reparații capitale din fonduri

PHARE, care nu-i va afecta aspectul inițial.

La 20 mai 2000, școala a aniversat 167 ani de la înființare, ocazie cu care s-a revenit la vechea denumire a școlii și a fost lansată monografia instituției.

Victoria IANCULESCU,
profesor de istorie,
Școala cu clasele I-VIII
„Alexandru Depărățeanu”,
Roșiorii de Vede

Mulți ani ne-am obișnuit să ascultăm doar relatări despre români care, în vremurile de restriște ale celui de al doilea război mondial, au salvat evrei. Sunt relatări reale, dovadă și recunoașterea pe care personalități și instituții evreiești (între care Yad Vashem) au adus-o unor astfel de fapte de omenie. Singurii despre care se accepta că au putut uide cetățeni români de origine evreiască erau legionarii.

După decembrie 1989 am aflat și despre români care nu erau membri ai mișcării legionare și care acționaseră la fel. Unul dintre cele mai oribile cazuri s-a petrecut la Odessa (Magazin istoric, nr. 3/1995).

Evreice păzite de un soldat român, la Chișinău, în vara anului 1941

O MISIUNE PENTRU UN SERGENT ȘI DOI JANDARMI

NATHAN BEYRAK

Domnul Nathan Beyrak a fost numit, din anul 1983, director al proiectului de documentare video al Arhivelor video Fortunoff de la Universitatea Yale. În această calitate, a realizat mii de ore de interviuri înregistrate video cu supraviețuitori ai Holocaustului originari din Polonia, Ucraina și Belarus. În anul 1990 s-a alăturat proiectului Holocaust Memorial Museum din S.U.A. Din 1997, Nathan Beyrak a fost numit director, din partea Muzeului, al unui nou proiect, aflat în desfășurare, de documentare video a Holocaustului văzut prin ochii ne-evreilor (revista Magazin istoric l-a prezentat în nr. 6/2004, unde cei interesați pot găsi și numele persoanei de contact a proiectului din România). El a fost inițiat de dr. John Ringelheim, directorul Departamentului de istorie orală al Muzeului. În cadrul proiectului, Nathan Beyrak a realizat sute de interviuri înregistrate video cu victime și salvatori non-evrei, martori oculari și făptași din întreaga Europă.

În cursul ultimei vizite de documentare în Republica Moldova, în luna august a anului trecut, a înregistrat video 20 de interviuri cu locuitori din numeroase orașe și sate, care au fost martori oculari ai deportării și asasinării evreilor din zonă.

Povestirea ce urmează a fost reconstituită pe baza relatărilor a patru martori; trei transcrise după mărturii verbale și una înregistrată video. Este vorba despre Maria Ivanovna Sluhinska, Ion Utrian, Vladimir Lazariuc și Mihai Dolganiuc din satul Sofrâncani, lângă Edineț, Basarabia, azi în Republica Moldova.

Sergentul Orel Cojocar – acesta nu este numele său adevărat – a primit ordine pentru o nouă misiune. Trebuie să ia doi jandarmi cu el, să treacă prin câteva sate din zona Edineț și să adune din fiecare câteva familii de evrei, 15 oameni, femei și copii, și să-i împuște. De când armata română

căpătase comanda asupra Basarabiei și jandarmia trecuse în subordinea sa, fusese multă bătaie de cap cu evreii. Nu că noua misiune ar fi fost o mare surpriză – nici unul nu fusese un prea mare simpatizant al lor –, dar era o adevărată pacoste. Plâng și țipă și copiii urlă tot timpul, dar așa este viața.

Cunoștea teatrul de operațiuni destul de bine; de mai mulți ani, de când se căsătorise cu o femeie din zonă, locuise în satul Sofrâncani. De aceea și primise misiunea în acea zonă. Dacă își planifică totul cu grijă, poate va fi suficient de norocos să petreacă o noapte cu soția; asemenea clipe sunt rare în vreme de război.

Sergentul Cojocaru a ajuns noaptea în satul său, cu o căruță închiriată condusă de un țăran din satul învecinat, cu care aducea un transport de evrei ce urma să fie lichidați. Aranjase din vreme pentru ca șura de lângă casa lui Dolganiuc să fie pregătită pentru adăpostirea temporară a evreilor. După soșire, i-au arestat și pe evreii din sat, o familie pe nume Aba. Așa își amintesc numele Vladimir Lazariuc și Mihai Dolganiuc („aba” în ebraică înseamnă „tata”).

Cei doi care îl însoțeau pe Cojocaru (nu era nici un german cu ei, subliniază Ion Utrian) au stat de pază lângă șură. Din fericire, era iunie și nu era frig. Sergentul Cojocaru a plecat pentru câteva ore la soție.

A doua zi dimineața, primarul a organizat o licitație publică cu hainele și celelalte obiecte ale evreilor din șură. În fond, nu mai aveau nevoie de ele. În piața satului, oamenii au putut cumpăra diferite lucruri, ieftin, cu 2-3 lei bucata.

La 26 iunie 1941, cei trei militari români i-au legat pe evrei unul de altul, într-o coloană de 11 bărbați și femei. Mai erau și patru copii, care nu au fost legați, fiind cărați de părinți în brațe. Evreii au cerut apă, dar nu au primit.

Mihai Dolganiuc și alți tineri din sat au însoțit coloana, dinspre care veneau plânsete, până la groapa de lut de la marginea unei văi, cam la un kilometru distanță de sat. S-a întâlnit cu tatăl lui, care mergea cu căruța către pășunea oilor. Își amintește că tatăl l-a certat că se găsea acolo, date

fiind circumstanțele. Când a ajuns la groapă, sergentul și-a scos revolverul, pregătindu-se să tragă. Tatăl lui Mihai l-a întrebat de ce face asta și el le-a răspuns că urma să omoare toți evreii. Apoi și ceilalți doi și-au scos revolverele și au deschis focul. Am stat acolo, povestește Mihai Dolganiuc, în partea de jos a dealului, eram la o distanță de 20 m. Toți evreii au fost împușcați, cu excepția unei fetițe, care a căzut din brațele mamei și a început să fugă și să tipe „Mama, mama!”. Sergentul a tras de mai multe ori, dar nu a nimerit. Mihai povestește că îi tremura mâna. Poate că Mihai este prea sentimental, poate că mișcările bruște ale copilului l-au făcut pe sergent să rateze. Greu de spus. Dar în mod sigur s-a creat un moment dificil: nici unul dintre cei trei nu se înghesuia să împuște fetița. Atunci au decis să tragă la sorti și au aruncat în aer o monetă. Sergentul a avut nenorocul să fie desemnat. De data aceasta a očit cu calm și a omorât copilul.

Mai târziu a venit un sătean (numele lui este menționat în interviu înregistrat video) și a scos dinții de aur din gurile celor morți. Maria Sluhinska, Vladimir Lazariuc și alți oameni din sat au văzut corpurile a doua zi, înaintea sătenii să-i îngroape. Maria Sluhinska ne-a povestit și ea despre fetiță, deși nu a asistat personal. Dar în sat s-a vorbit mult despre acest episod.

Mihai ne-a condus la șura în care evreii condamnați au fost deținuți înainte de a fi duși la locul măcelului. Ne-a arătat, și-a adus aminte, a fost copleșit de emoție. Mai ales amintirea fetiței i-a rămas întipărită, după mai bine de 60 ani, o fetiță al cărei nume nimeni nu îl știe. Un copil care își strigă mama, ciuruită de gloanțe, și pe care un sergent o consideră suficient de periculoasă ca s-o împuște.

La război ca la război. ■

RADIO ROMÂNIA CULTURAL

	FM
Arad	106,8
Bacău	101,4
Baia - Mare	100,1
Bârlad	102,8
Botoșani	100,8
Brașov	105
București	101,3
Buzău	103,7
Cluj - Napoca	101
Focșani	101
Galați	101,6

	FM
Iași	103,1
Oradea	96,1
Ploiești	104,1
Rm. Vâlcea	102,5
Sibiu	103,7
Suceava	101,6
Târgu - Mureș	104,9
Timișoara	100,7
Tulcea	105,4
Vaslui	102,4
Zalău	105

George Mantello, primul secretar al Consulatului El Salvador la Geneva

Am publicat în anul 2003, în numărul din luna mai al revistei „Magazin istoric”, un articol prilejuit de atribuirea de către Memorialul „Yad Vashem”, din Ierusalim, diplomatului FLORIN MANOLIU a înaltului titlu de „Drept între Popoare” – distincție oferită post-mortem, pentru contribuția sa la salvarea evreilor în timpul Holocaustului. După aceasta, am intrat în posesia cărții consacrate excepționalei acțiuni desfășurate în special în Elveția, în urma căreia autoritățile maghiare au fost silite să stopeze trimiterea în lagărele morții a evreilor rămași la Budapesta: The Man who stopped the trains to Auschwitz (Omul care a oprit trenurile spre Auschwitz), de David Kranzler, apărută la Syracuse University Press, New York, în anul 2000. Editura „Hasefer” pregătește o ediție în limba română.

Protagonistul acestei eroice acțiuni a fost tot un cetățean român, GEORGE MANDEL-MANTELO, care a găsit în Florin Manoliu, atașat comercial al Legației României din Elveția, aliatul cel mai de nădejde. Citându-l de mai multe ori în cuprinsul amplei sale lucrări, profesorul David Kranzler, un cunoscut istoric american al genocidului nazist, îi dedică diplomatului român și un capitol special, din care vă prezentăm largi extrase.

Un tren pleacă de lângă Budapesta, cu destinația Auschwitz

OMUL CARE A OPRIT TRENURILE SPRE AUSCHWITZ

DAVID KRANZLER

Mantello nu cunoștea precis dimensiunile ample ale tragediei evreilor din Ungaria, în special Raportul Auschwitz, care se afla deja la dispoziția Legației americane și a multor organizații evreiești din Elveția și din străinătate. Dar zvonuri și frânturi de informații culese din zărele ungurești reușiseră să străbată cortina de fier

cu care naziștii înconjuraseră suferințele evreimii maghiare. Astfel de știri izolate erau insuficiente pentru a iniția o campanie de salvare, deoarece ar fi putut fi dezmințite cu ușurință.

Mantello s-a decis deci, în scopul obținerii unor informații ample și autentice, să trimită un emisar în Ungaria. Împreună cu fratele lui, Joseph Mandel, a

căutat o persoană potrivită pentru această misiune periculoasă, care cerea curaj și responsabilitate. S-au hotărât să apeleze la un vechi prieten și partener de afaceri al lui Joseph, dr. Florin Manoliu, atașatul comercial al Legației României din Elveția.

El era cunoscut pentru simpatiile liberale și atitudinea antinazistă, pentru prietenia cu

Grigore Gafencu, fostul ministru de Externe. Acesta se afla în Elveția, unde mai exercita o oarecare influență. Manoliu avea, de asemenea, relații apropiate cu un alt oponent al lui Antonescu, fostul prim-ministru Iuliu Maniu, rămas la București; în timpul războiului, Gafencu și Maniu comunicau prin diplomatul de la Berna. Amândoi l-au încurajat pe Manoliu în îndeplinirea misiunii de ajutorare a evreilor. În afara sarcinilor încredințate de Mantello, Manoliu urma, în cursul călătoriei, să-i transmită lui Maniu mesaje ale lui Gafencu.

Manoliu se pregătea nu numai să adune informații despre evrei, ci și să-i ajute. Mantello, în calitatea lui de prim-secretar al Consulatului statului latino-american El Salvador la Geneva, îi dăduse o mie de acte de cetățenie salvadoriană, ștampilate (care-i fereau de ghețozare și deportare pe beneficiarii lor), bani și medicamente pentru comunitatea evreiască.

Prima oprire a lui Manoliu era prevăzută la Bistrița, localitatea de baștină a lui Mandel-Mantello, unde trăiau părinții și celelalte rude ale sale, în mijlocul unei comunități formate din 8.000 de evrei. O sută dintre aceste documente erau destinate rudelor și prietenilor diplomatului salvadorian. Întrucât fiecare act fusese redactat pentru a putea cuprinde întreaga familie, era posibil să fie trecute și alte persoane. Apoi, Manoliu urma să se întâlnească, la Budapesta, cu Moshe

Krausz, conducătorul Oficiului Palestinian din Ungaria. Pentru a fi sigur că acesta va vorbi, fără reticente, cu trimisul lor, Joseph Mandel a obținut o carte de viză din partea lui Haim Rosner, adjunctul lui Samuel Schepps, șeful Oficiului Palestinian din Geneva, care cuprindea o recomandare fermă, în limba ebraică, referitoare la diplomatul român.

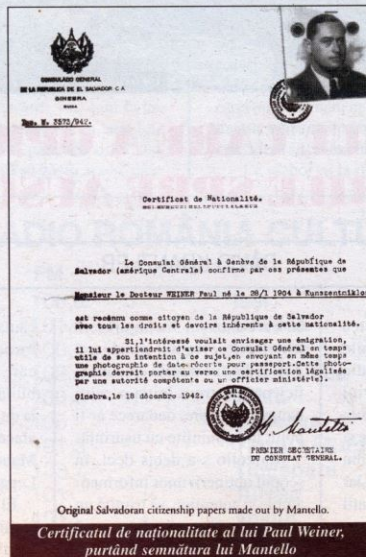
Rolul inițiator al lui Mantello în trimiterea lui Manoliu e confirmat de două surse majore. Prima provine din însemnările lui Wilhelm Filderman, liderul Comunității Evreiești din România, făcute după întâlnirea cu Manoliu, în august 1944: „Excelența Sa [Manoliu – M.R.] ne-a informat că a contribuit la campania de presă împotriva Ungariei, trecând prin Budapesta, de unde a adus, în Elveția, rapoartele descriind

atrocitățile comise acolo. Dl. Manoliu a precizat că această campanie a fost inițiată nu de el, ci de dl. George Mantello, alias George Mandel, un român originar din Transilvania, fratele lui Joseph Mandel.”

Într-un interviu, acordat mulți ani după sfârșitul războiului, însuși Manoliu a descris originea misiunii sale: „La solicitarea d-lui Mantello, am călătorit la Budapesta, în 22 mai 1944, dându-mi-se și un număr de acte salvadoriene. George Mantello și fratele lui, Joseph Mandel, mi-au încredințat misiunea de a identifica natura exactă a evenimentelor privindu-i pe evreii din Ungaria. Ei mi-au cerut, de asemenea, să-i ajut pe membrii familiei lor din Bistrița.” [Autorul indică drept sursă a acestei mărturii lucrarea lui Werner Rings, *Advokaten des Feindes – Avocații dușmanului*, Viena, 1966 – M.R.].

Pregătirea călătoriei lui Manoliu a durat câteva săptămâni, ținând seama de faptul că Ambasada Germaniei de la Berna cunoștea opiniile sale liberale, antinaziste. Nemții doreau să păstreze cu strânsnicie, chiar față de aliații lor, secretul aplicării „soluției finale” în Ungaria. În cele din urmă, i-au permis să circule în teritoriile dominate de ei, interzicându-i însă să poposească la Budapesta.

În sfârșit, în 21 mai 1944, Manoliu a izbutit să plece. Nu și-a făcut probleme în privința trecerii frontierei Elveției cu Austria, dar îl preocupă prima lui oprire, la

Original Salvadoran citizenship papers made out by Mantello.

Certificatul de naționalitate al lui Paul Weiner, purtând semnătura lui Mantello

Viena. În acest scop, l-a rugat pe consulul României în capitala Austriei să-l aștepte la gară, unde i-a dat, pentru a fi păstrată în siguranță, servieta conținând bani, medicamente și documentele salvadorene.

După cum se aștepta, reputația lui l-a făcut suspect în ochii germanilor și acestuia l-au luat imediat de la Viena și l-au dus la Berlin, pentru a-l interoga asupra obiectivului călătoriei. Din fericire, servieta nu se mai afla la el, ci ascunsă într-un loc sigur. Manoliu s-a plâns celor care îl anchetau: „Nu suntem aliați? De ce mă chestionați? Orice întrebare privind călătoria mea trebuie s-o adresați ministrului României.” De-abia după intervențiile energice ale oficialităților de la București, i s-a îngăduit să se întoarcă la Viena, obligându-se în scris că va merge direct la București, fără să se oprească la Budapesta. La Viena, a reintrat în posesia servietei diplomatice, înaintea continuării călătoriei.

După părăsirea Berlinului, în jur de 3 iunie, urma să vină la București, să-i remită lui Maniu scrisoarea trimisă de Gafencu, și să rămână aici până în 10 iunie. Dar apoi, în loc să se întoarcă în Elveția, așa cum prevedea viza de tranzit germană, s-a dus la Bistrița, în căutarea familiei lui Mantello. Ajuns acolo, Manoliu n-a mai găsit nici o rudă a prietenilor săi, nici un membru al comunității evreiești. Tot ce a văzut a fost un steag alb, care, după cum l-a informat un oficial local, însemna „Judenrein” – „Loc fără evrei”; doar cu două zile înain-

Carl Lutz, consul al Elveției la Budapesta

te, toți membrii comunității fuseseră îmbarcați în vagoane și trimiși spre Est. Deși nu știa ce înseamnă această destinație, Manoliu și-a dat seama că veștile nu sunt de bun augur.

Timp de câteva zile, a străbătut mai multe orașe din Transilvania – Cluj, Satu Mare, Dej – și peste tot a întâlnit același steag alb, cu aceeași sinistru semnificație: „Judenrein”. Pentru a afla cu exactitate ce li s-a întâmplat evreilor, s-a îndreptat, în sfârșit, spre Budapesta, neluând în seamă pericolul ce-l pândeia prin sfidarea ordinelor nazistilor. A ajuns acolo în 17 sau 18 iunie.

Manoliu a intrat într-un oraș în care domnea o liniște suspectă. Plutea bănuiala că ceva îngrozitor e pe cale să survină. După cum va descoperi repede, evreii din capitală erau terorizați de teamă, neștiind ce le rezervă viitorul imediat.

Despre această frică, consulul Elveției la Budapesta, Lutz,

va scrie în raportul redactat la sfârșitul războiului.

De la sfârșitul lunii mai, pe baza mărturiilor refugiaților, se răspândiseră informațiile privind ghetozarea și deportarea evreilor din provinciile carpatice și rutene. La câteva săptămâni după ocuparea Ungariei de către Germania [în martie 1944], mai mult de 400.000 de evrei fuseseră smulși din casele lor și expediați în lagăre. Evreii din Budapesta și-au dat seama, în sfârșit, că soarta lor va fi aceeași și că nimeni nu-i va ajuta. Consiliul Evreiesc nu putea face

nimic; de teama Gestapoului, toate organizațiile umanitare stăteau de-o parte. Chiar și Crucea Roșie păstra liniștea, iar Biserica maghiară nu reușise să adreseze guvernului un apel colectiv.

În aceste circumstanțe, animat de un profund spirit umanist, consulul Carl Lutz s-a străduit să-i ajute pe evrei. A protestat la Ministerul de Externe al Ungariei, care ă dat vina pe germani. S-a adresat atunci lui Theodor H. Grell, de la Oficiul german pentru străini, care, la început, a negat adevărul despre deportări, pretinzând că evreii au fost trimiși doar pentru a forma echipe comune cu muncitorii maghiari. Când Lutz și-a exprimat nedumerirea privind calitatea de „buni muncitori” a bătrânilor și copiilor, Grell i-a răspuns că evreii lucrează mai cu spor când au, alături, familia. ■

(Va urma)

**Prezentare și traducere
Manase RADNEV**

PE VREMURI OAMENII ÎȘI TRIMITEAU SCRISORI

Colonia românească de la Paris, numeroasă și activă în a doua jumătate a secolului XIX, îl făcea pe tânărul venit de pe malurile Dâmboviței la studii să se simtă înconjurat de prieteni. În plus, corespundea neîntrerupt cu familia. Este ceea ce și face Gheorghe Ghica, viitor diplomat, fiul marelui ban Mihai Ghica și al Ecaterinei

Crinolină de tafta, cu dantelă, la 1860

(născută Faca), student la Drept în capitala Franței. Din cele câteva zeci de scrisori trimise mamei sale ajunse până la noi se văd preocupări școlare, dar și grija pentru trusoul surorii sale Olga.

Piesele fac parte din arhiva strănepotului emitentului, Manole Filitti, și au fost traduse de noi din limba franceză.

GEORGETA FILITTI

Paris, 15 februarie 1851

Scumpă și adorată mamă,

Acum câteva zile am primit scrisoarea pe care mi-ai trimis-o prin bancherul d'Eichthal și îți mulțumesc, dragă mamă, pentru banii pe care mi i-ai trimis. Și mai mult îți mulțumesc pentru încrederea pe care mi-o arăți. Sper că ai primit scrisorile mele, dintre care ultima cuprinde cheltuielile mele. Nădăjduiesc că o vei încuviința, suma fixată de mine nu coincide cu cea pe care mi-ai trimis-o, e o diferență de 240 de franci. Mamă scumpă,

scrie-mi ce ai decis pentru aceste trei luni ca să știu cum să mă aranjez cu Eichthal pentru diferența asta. I-ai dat bancherului bani ori i-ai spus doar să-mi deschidă un credit de 274 de franci pe lună, plătibili cu scrisoare de schimb de fiecare dată când voi încasa suma? Din cât am înțeles de la bancher, ai ales ultima formulă, încât lucrul e simplu. Pe viitor o să încasez doar 250 de franci. Oricum, aștept cu nerăbdare deslușirile dumitale. Totuși, dă-mi voie, dragă mamă, să-ți atrag atenția asupra unei mici erori: 274 de

franci pe lună nu fac 360 de ducați pe an (sic!), ci exact 274 ducați, cu 11 franci și 95 de cen-time ducatul, ceea ce face aproape 12 franci. Dacă bancherul ți-a făcut socoteala asta, atrage-i atenția asupra greșelii care te-ar face să pierzi mult.

Ieri am văzut-o pe doamna Odobescu [soția lui Ion Odobescu, mama viitorului scriitor Alexandru Odobescu] și mi-a spus că i s-a scris de la București că ești foarte îngrijorată în ceea ce mă privește, fiindcă nu primești scrisori. Totuși nu-mi poți reproșa neglijența pentru că ți-am

scris în fiecare săptămână. Sper că ai primit scrisorile mele. Ești bine, nu-i așa, scumpă mamă, și dragele mele Olga și Sofia [surorile emitentului] de asemenea; dacă ai ști cât sunt de neliniștit în răstimpul de la o scrisoare la alta. Te rog din nou, mamă scumpă, scrie-mi cât de des îți îngăduie timpul, fără să te gândești cât îmi ia asta, fiindcă așa cum îți scriam în ultima scrisoare, e cea mai plăcută pierdere de timp pentru mine. Am fost din nou asigurat că Principele [Alexandru Ghica, fostul domn regulamentar, 1834-1842, frate cu tatăl emitentului] era la București ș.a. Că principele Scarlat s-ar fi dus în întâmpinarea lui la Focșani; că a fost primit cu pompă. E adevărat că principele e la București? Sper că viitoarea dumitale scrisoare va confirma faptul. Oricum, sărută-i mâinile cu respect din partea mea.

Sunt perfect sănătos și vremea splendidă pare să se opună oricărei indispoziții. Cât despre învățătură, pot spune, fără să mă laud, că merge bine. Acum o săptămână l-am văzut pe d. Paciurea, care îți trimite complimente. A fost foarte bolnav, era cât pe aci să moară, acum e bine. Sper că deja ai primit scrisori de la Vava [cumnat, principele rus Kozloff-Masalski] și de la Elena [soră, cunoscută ca scriitoare sub numele de Dora d'Istria] și că ești liniștită în ceea ce ți privește. Le-am scris zilele astea amândurora și sper să primesc curând un răspuns de la ei, pe care ți-l voi comunica, mai ales pe al Elenei, pentru că din cauza funcționării defectuoase a poștelor știu că o scrisoare ajunge mai repede de la Petersburg la București trecând prin Paris decât direct – ca să se piardă în stepă. Adio, scumpă mamă, te îmbrățișez din

tot sufletul, ca și pe Olga și pe Sofia.

Fiul dumitale devotat,

George Ghika

P.S. Dacă una din scrisorile mele se va fi rătăcit, îți trimit din nou adresa mea: Rue de Seine, Hotel de Seine no. 6, Faubourg St. Germain.

Paris, 6 iunie 1852

Adorata mea mamă,

A trecut multă vreme de când n-am nici o veste de la dumneata. Știu că treburile te

Prințesa Ecaterina Ghica

împiedică să-mi scrii, dar nu sunt prea îngrijorat, cu atât mai mult cu cât am avut vești indirecte de la persoane pe care le frecventez și de la care am aflat că, slavă Domnului, ești bine. În clipele astea trebuie să fii ocupată cu pregătirile de călătorie. Încă șapte săptămâni și îmi voi vedea mama adorată și voi gusta acele ceasuri de fericire pe care le-am visat mereu. Sper că în următoarea scrisoare îmi vei da, scumpă mamă, amănunte despre plecarea și drumul pe care intenționezi să-l urmezi. Am avut câteva zile de vacanță cu ocazia Rusaliilor. Am profitat ca

să fac ceva excursii la țară. Închipește-ți că de șapte luni n-am trecut de bariera Parisului. După asta îți poți da seama cu ce plăcere am respirat aerul de țară. Ieri am petrecut câteva ceasuri plăcute cu prințesa Eliza, care m-a invitat împreună cu Grigore Suțu, un tânăr simpatic. Am fost toți peste măsură de veseli. Miercurea trecută familia Catargi ne-a părăsit; am regretat mult când i-am văzut plecând, fiindcă au fost, cu adevărat, cum nu se poate mai draguți cu mine. Cum intenționează să se oprească în mai multe locuri pe drum, probabil îi vom întâlni.

Valahii noștri au început să vină. Din fericire nu cunosc pe nimeni din cei veniți, ceea ce mă scutește să mă duc să-i văd. Între alții, a venit doamna Băleanu cu nepotul ei d. Bibescu. Măine reîncep cursurile și urmează, fără întrerupere, până în luna august, la vremea marilor vacanțe. Tot de mâine trebuie să încep studiile pregătitoare pentru al doilea examen. N-o să fie prea greu mulțumită studiilor conștiințioase făcute până acum.

Dragă mamă, nu știu dacă vrei să-mi dau doctoratul. După programa actuală mi-ar trebui încă un an ca să obțin diploma de licență, adică sper s-o am cel puțin în august viitor. Pentru a obține diploma de doctor mi-ar mai trebui cel puțin un an, cel mai curând în luna august a anului 1854. E inutil să insist asupra avantajelor de a-mi fi trecut doctoratul și de a fi făcut studii complete. Singurul considerent ce ar putea fi pus în balanță e că ar însemna să mai petrec un an departe de dumneata. Încolo, ai să poți judeca mai bine când o să ne vedem la Ostende. Dacă vorbesc de acum de așa ceva e ca să am și acordul Principelui. Nu știu dacă Principele cunoaște programa de

studii de la Facultatea de Drept de aici; oricum, trebuie să-ți spun că ce se pretinde aici pentru licență nu e defel atât de însemnat ca ceea ce lasă să se înțeleagă la noi. Licența e de ajuns ca să practici în Franța, dar fiindcă ea îngăduie unui străin să practice într-altă țară, supusă unei legislații diferite, e necesar ca aceste studii să fie duse puțin mai departe.

Am spus doar puține cuvinte despre ceva ce necesită o amplă dezvoltare și asupra importanței căruia, în ceea ce privește influențarea viitorului meu, nu mai are trebuință să stăruie. În fiecare zi aștept ceasul poștei cu cea mai mare nerăbdare, nădăjduind că voi avea în curând știri dragi de la dumeata. Sper, de asemenea, că proiectele noastre de a înprumuta în Anglia îți vor reuși. Cu cât mă gândesc mai mult, cu atât sunt mai convins de avantajele acestei operații. Draga de Olga e leneșă cu mine: n-o poate face nici pe exigenta, fiindcă dacă nu mă înșel, eu am fost cel care a scris ultimul. Cu toată răutatea ei, căci mă lipsește de o mare plăcere pe care știe că o am, o îmbrățișez din tot sufletul, ca și pe încântătoarea Zoe [Cantacuzino, viitoarea lui soție] și pe dragățul Sofia, pe dragul Matei [frate]. Te rog să sâruiți mâna Principelui din partea mea. Adio, scumpa mea mamă, te îmbrățișez cu tot dragul.

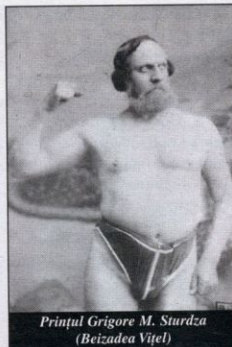
Fiul dumitale,

George

Paris,
10 decembrie 1852

Bună și adorată
mamă,

În sfârșit, îți pot da mai multe informații despre trusoul Doamna Odobescu n-a vrut să reco-

Prințul Grigore M. Sturdza
(Beizadea Vișel)

mande trusoul până n-a cules date din mai multe părți. Rezultatul a fost că e destul de greu să găsești în comerț lenjerie la un preț mai bun decât la Madame Wagner, vrând s-o faci la fel de frumoasă cum se angajează ea s-o facă. Ți-am dat cifra pentru care Casa Bressau de la Bruxelles se angajează să facă trusoul după lista pe care ai trimis-o - 22.000 de franci. E ade-vărat că cuprinde cearșafuri de pat, prosoape, cămăși bărbătești și a adăugat mai multe bonețele. Am întrebat-o pe o cumătră de aici care lucrează pentru aproape toate moldovencele, care e și lenjereasa doamnei Rosetti și a doamnei Paladi, și după spusele ei, trusoul s-ar ridica la 20.000 franci, cu cearșafurile de pat cu

tot, adăugând și câteva camizole și câteva gulere, mănuși și pălării. Dar numai în comparație cu ce cere doamna Gastaldi pentru lenjerie față de doamna Wagner diferența e de 1.800-2.000 de franci. Prin urmare, doamna Odobescu și cu mine am socotit că nu mai e cazul să căutăm în continuare și am comandat lenjeria la doamna Wagner. Lenjeria va fi magnifică, tot ce poate fi mai frumos. Am avut un eșantion și sunt încântat: broderiile sunt de o bogăție fără cusur. Trusoul va depăși cam cu 6.000 de franci, cum te-am anunțat, cam cât a costat trusoul Mariei. Nu știu dacă îți convine, dar n-am îndrăznit să mă împotrivesc părerii doamnei Odobescu, care n-a vrut să facă ceva mediocru și mi-e mi-a fost peste puțină să-i spun la ce piese să facă reducere ca să scoată trusoul mai ieftin, datorită lipsei mele de experiență în treburi de astea. Oricum, dacă diferența de preț nu îți pare prea mare, sunt convins că vei fi foarte mulțumită de trusou, care va însemna, fără îndoială, unul dintre cele mai frumoase care s-au văzut la București.

Doamna Odobescu m-a întrebat dacă n-ar trebui să comande cele 20 de cearșafuri de pe listă la București. Doamna

Wagner s-a oferit să le facă pentru 450 de franci. N-am îndrăznit să mă hotărâsc până nu aflu dacă la București se pot face mai ieftin. Doamna Odobescu n-a putut să-mi spună. Mă voi duce la doamna Cantacuzino să mă informez și să mă hotărâsc în cunoștință de cauză. Poimăine

Imagine din Paris la 1859

o să-ți putem trimite o listă exactă și definitivă a lenjeriei cu suma totală. Cât despre dantele, n-o s-o putem trimite decât mai târziu. Sper că în 15 zile întregul trusou să fie gata. Am uitat să-ți spun că ne încurcă ceva: ne lipsește măsurile principelui Grigore [viitorul ginere, G. Sturdza, fiul lui Vodă Mihail Sturdza, 1834-1849, din Moldova], ceea ce este absolut necesar pentru confecționarea cămășilor. Nu știu cum o să ieșim din încurcătura asta. Încă ceva îmi dă de gândit: să găsim mijloacele de a transporta trusoul la modul cel mai sigur și mai convenabil. Nu cred că-l voi putea lua cu mine, fiindcă toate persoanele pe care le am întrebat mi-au spus că-mi va fi imposibil să asist la deschiderea lăzilor la vămi și răscolitul va-meșilor. Lăsând de o parte cheltuielile și ținând seama doar de riscul ce există ca obiectele să se strice prin cercetarea lor prea deasă, nu cred că ar fi prudent să le iau cu mine. Oricum, am scris lui Wolkowitz rugându-l să-mi dea informațiile necesare. Eu însumi culeg fără încetare informații și noi aici, m-am consultat cu doamna Odobescu, încă n-am găsit nimic; oricum, nu va fi un obiect de toaletă, fiindcă va fi greu să găsim ceva ce ea n-are, doar dacă nu ne vom

Domnitorul Mihai Sturdza (1834-1849), după un portret de la biserica Sf. Spiridon din Iași

cipelui Grigore], care voia să mă vadă. A fost cum nu se poate mai amabilă. Și-a exprimat încântarea pentru viitoarea alianță a familiilor noastre; a fost, se pare, spunea ea, voința lui Dumnezeu să se facă această unire. Mi-a cerut mai multe informații despre Olga, între altele dacă-i place viața la țară. A doua zi a fost așa drăguță și mi-a trimis dulceață de chitră. Am uitat să-ți spun că și-a exprimat dorința să aibă un portret al Olgăi. Ar fi un cadou pe care i-l ai putea face. Cât despre ce am găsit noi aici, m-am consultat cu doamna Odobescu, încă n-am găsit nimic; oricum, nu va fi un obiect de toaletă, fiindcă va fi greu să găsim ceva ce ea n-are, doar dacă nu ne vom

arunca la niște prețuri exorbitante.

Sper că într-una din scrisorile dumitale, pe care le aștept cu nerăbdare, ai să precizezi și ai să-mi spui dacă eu trebuie să iau obiectul. În fine, până la ce preț putem merge, e absolut necesar să-mi spui, pentru că la Paris alegerea e foarte mare. Se zice că principele Dimitrie [fratele ginerelui] e aici, dar n-am încă confirmarea. Mă voi duce la doamna Paladi să mă informez; dacă e aici, am să încerc să-l vizitez ca să aflu de la el dacă trebuie să mă duc la tată [principelul Mihai Sturdza, aflat acum în exil].

N-am îndrăznit s-o întreb pe doamna Paladi, neștiind dacă îi va face plăcere. Sper, scumpă mamă, că ai primit în sfârșit scrisorile pe care ți le-am scris, sunt multe, numai de la Berlin peste 20. Profit de șederea la Paris și de timpul pe care mi-l lasă ocupațiile principale pentru care mă aflu aici, ca să-mi continui studiile, ceea ce mă face să fiu foarte ocupat. Nu m-am mutat pe celălalt mal al apei pentru că am găsit o cameră în casa unde stă Fălcoianu [viitorul general Ștefan], rue de la Madeleine 26, și aici am mai multe treburi. Sper, scumpă mamă, că ești sănătoasă acum și că a fost doar o indispozi-

ție trecătoare care te-a ținut la pat, cum mi-ai scris în ultima scrisoare. Te îmbrățișez, scumpă mamă, ca și pe draga mea Olga și pe scumpa Sofia. Sărut mâna Principelui și te rog să-l saluți din partea mea pe principele Dimitrie.

Fiul dumitale,

George ■

Bucureștii la 1859, văzuți din Dealul Mitropoliei (gravură în lemn)

Sper că la primirea acestei scrisori ai expediat deja cei 16.000 de franci cât costă trusoul. Sper că ai pus și cheltuielile de transport. Lunea trecută i-am făcut o vizită doamnei Paladi [prima soție a lui Mihai Sturdza, mama prin-

Pentru o istorie a diasporei

În numărul 8/2003 al revistei, am publicat un articol al profesorului Gligor Popi despre românii din Banatul sârbesc în perioada interbelică. Iată acum un articol al domnului Mircea Măran, din Vladimirovaț, Serbia, care tratează un alt moment al istoriei românilor de la sud de Dunăre.

„ASTRA“ ROMÂNILOR DIN BANATUL SÂRBESC

MIRCEA MĂRAN

Despărțiți de țara mamă și de puternicele centre culturale din Banatul românesc și din Ardeal, românii din Banatul sârbesc au fost nevoiți să-și păstreze identitatea națională, limba și cultura strămoșești. Au făcut-o prin asociațiile și societățile culturale ce au activat în anii interbelici. Deși de multe ori acestea nu-și sincronizau acțiunile, situându-se pe poziții contradictorii, asupra lor a acționat un factor de coeziune: Biserica Ortodoxă Română.

Pentru constituirea unei mișcări culturale, dar și politice unitare, un grup de 50 intelectuali s-au întrunit la Vârșet, la 11 octombrie 1935, formând un comitet provizoriu în vederea luptei comune pentru afirmarea naționalității și spiritualității române. La 2 martie 1936, comitetul provizoriu s-a reunit din nou la Vârșet, adoptând o proclamație trimisă tuturor parohiilor românești din Banatul sârbesc. Populația, prin intermediul

preoților, era chemată la „acționarea comună la refacerea spiritualității române“. Se solicita desemnarea unor delegați („deputați“) pentru o viitoare adunare a reprezentanților satelor, care să dezbată problemele comunității românești.

„Toți preoții, învățătorii și intelectualii împreună cu delegații țărani“ au fost convocați la o mare adunare, în ziua de 19 martie 1936. Proclamația era semnată de preoții Ioan Mităr și Lazăr Cărdă,

respectiv președintele și secretarul general al comitetului provizoriu.

Obiective peste posibilități

Adunarea a avut loc în ziua stabilită la Vladimirovaț (Petrowasâla) și au participat reprezentanți din 29 de localități, alte patru așezări confirmând în scris că susțin acțiunea. Atunci s-au pus bazele „Asociației Culturale a

forțe tinere, dar și cu ajutorul material și moral al celor care, născuți în Banatul iugoslav, se stabiliseră în România, unde dețineau funcții importante.

La adunarea de constituire au fost prezenți delegați din 28 de localități și un reprezentant al organelor de stat, „domnul Zubovici” care, după cum scrie *Foaia poporului român* din 20 decembrie 1936, „la perfecție vorbește limba română”.

Ioan Mităr, președintele Comitetului de acțiune, vorbind despre „Astra” transilvăneană și locul ei în emanciparea politică a românilor, îl evocă pe unul dintre inițiatorii și animatorii acesteia, Andrei Șaguna, întemeietorul Mitropoliei ortodoxe din Transilvania.

S-au ales atunci Comitetul central al „Astrei”, format din 20 de membri (nouă preoți, cinci învățători, doi directori de bancă, un inginer agronom, un funcționar și doi țărani). Ioan Mităr a fost ales președinte, Adam Fiștea și Nicolae Măda – vicepreședinți, Lazăr Cărdu – secretar general, Aurel Uroș – secretar literar ș.a.

Informații despre constituirea „Astrei” au apărut și în presa din România. Un reportaj despre adunarea din 10 decembrie a publicat revista timișoreană *Luceafărul* din 2 februarie 1937.

Printre problemele organizatorice stabilite s-au aflat și cele privind constituirea secțiunilor „Astrei” în localitățile cu populație românească. Au fost formate astfel șase secțiuni, la Alibunar, Biserica Albă, Vârșet, Cuvin, Panciova și Petrovgrad. Alte

filiale (despărțăminte) s-au constituit la Coștei, Petrovasăla ș.a.

Pentru strângerea rândurilor intelectualității române – întrucât mulți nu făceau parte din „Astra” – s-a constituit un Comitet de acțiune comun (condus de preotul Adam Fiștea). S-a stabilit o înțelegere cu cei de la săptămânalul *Nădejdea*, din jurul dr. Alexandru Butoarcă, și au fost organizate o serie de acțiuni comune. În cursul anului 1937 și primăvara lui 1938, „Astra” avea secțiuni în toate satele cu populație românească.

S-a reușit astfel convocarea, pentru prima dată, la 22 mai 1938, la Vârșet, a unei mari adunări a „Astrei”, cea mai impresionantă manifestare culturală a românilor din Banatul iugoslav în anii interbelici. Au participat circa 1.500 de persoane din toate localitățile românești, respectiv din cele șase secții și 40 de despărțăminte. Au fost prezenți reprezentanți ai organelor de stat locale, precum și Victor

Cădere, ministrul României la Belgrad.

A fost ales un nou Comitet Central, tot din 20 membri, cu Adam Fiștea – președinte, Ștefan Șperchez și Pantelimon Jecpea – vicepreședinți, Adam Bulic – secretar general. Au avut loc spectacole corale, de fanfare, de formații de călușari. La concertul din seara aceleiași zile, din parcul orașului, au asistat peste 4.000 de persoane, majoritatea venite din satele din împrejurimi.

În lunile care au urmat, din păcate, neînțelegerile dintre intelectualii români au dus la diminuarea activității „Astrei”. În toamna lui 1938 *Foaia poporului român* și-a încetat apariția. La sfârșitul aceluiași an a apărut un nou săptămânal, *Biruînța*, care își propunea revigorarea mișcării culturale și naționale.

Într-o întrunire a intelectualilor și activiștilor culturali români de la Vârșet, din 12 ianuarie 1939, s-a încercat o relansare, pe baza unui program comun, în 21 de puncte, a activității diferitelor grupări, dar nu s-a putut ajunge la rezultate concrete.

Practic, „Astra” și-a sfârșit activitatea la începutul celui de-al doilea război mondial. S-a mai încercat revigorarea sub ocupații germani, apoi în anii postbelici a dispărut.

Activitatea ei rămâne însă demnă de interes pentru toți cei care doresc să cunoască viața culturală a românilor din Banatul sârbesc în perioada interbelică, fiind semnificativă pentru strădaniile intelectualității, de păstrare a naționalității române în Regatul Iugoslaviei. ■

Costume populare din Voivodina
(și în p. 78)

*În numele justiției sociale au operat
și Robin Hood, și luptătorii recentului război din spațiul iugoslav*

HAIDUCII, STRĂMOȘII CRIMEI ORGANIZATE

NORBERT MAPPES-NIEDIEK

La sfârșitul anului 2003 a apărut în Germania, la Editura Ch. Links din Berlin, ediția a doua a lucrării *Balkan-Mafia* (Mafia din Balcani). Autorul, Norbert Mappes-Niediek, a fost vreme de mai mulți ani corespondent de presă în Balcani, iar între 1994 și 1995 a ocupat funcția de consilier al împuternicitului special al O.N.U. în regiune, Yasushi Akashi.

În aceste calități a fost martor la dramaticele evenimente care au zguduit zona după destrămarea fostei Iugoslavii. Într-un Post scriptum asupra izvoarelor din care s-a inspirat, autorul își asigură cititorii că nici într-un singur caz nu s-a călăuzit după descrieri dramatice, după reportaje apărute în ziare sau reviste, ci a cercetat totul la fața locului, purtând mereu discuții cu anchetatori, colaboratori ai unor instituții politice, cu reprezentanți ai serviciilor secrete din diverse țări, verificând prin propriile-i observații informațiile astfel obținute. A rezultat o carte incitantă, cu puncte de vedere noi, nu rareori surprinzătoare.

De aceea am crezut că nu ar fi lipsit de interes să pun la îndemâna cititorilor revistei *Magazin istoric* un pasaj din cartea ce va apărea curând și în românește, la Editura „Vivaldi”.

Dumitru HÎNCU

Occidentalii au crescut în ideea că statul modern a pus capăt stărilor de nesiguranță de pe drumuri și din păduri, făurind treptat o stare de drept general valabilă. În Evul Mediu a existat primitivul sistem de drept al duelului; aristocrați și cavaleri își rezolvau disputele cu propriile mijloace. Înaintea judecătorilor erau aduși doar oamenii de rând. Apoi, din secolul XV, duelul a fost mai pretutindeni interzis. Statul a năzuit către un monopol al puterii, deși a mai trebuit să treacă multă vreme până când și l-a putut cu adevărat impune.

Noua confluere între stat și criminalitate

Sud-est europenii au altă istorie îndărătlă lor. În secolele XV și XVI aproape întreaga Peninsulă Balcanică a fost ocupată de Imperiul otoman. O vreme au intrat sub autoritatea sultanului de la Istanbul și Ungaria și mari părți din teritoriul Croației de astăzi. E adevărat, turcii n-au impus noilor supuși religia lor, dar îi considerau pe creștinii din Balcani ca pe niște ființe de categoria a doua și-i supuneau la plata unui tribut. Îi lăsa, totuși, să-și rezolve singuri conflictele interne, după cum nu interveneau nici în organizarea comunităților urbane sau rurale.

Numai că în timp ce în Occident pădurile și drumurile erau curățate de tâlhari, în defileele Balcanilor se iveau așa-numiții „haiduci”, tâl-

hari ce trăiau de pe urma atacurilor asupra negustorilor în trecere. În vest, statul și cetățenii se coalizau împotriva lor; în sud-est tâlharii și cetățenii se uneau deseori împotriva statului (personificat de turci). Nu era, însă, vorba de o situație stabilă. Dacă uneori tâlharii împărțeau prada cu țăranii săraci – cum a procedat, de pildă, în Anglia legenda- rul Robin Hood – alții ei se întorceau împotriva concetățenilor și-i jefuiau. De multe ori sprijineau răscopalele țăran- nești împotriva strângătorilor de tribut veniți de pe țărmurile Bosforului. Alții, dacă le ieșea vreun câștig, intrau în

cârdășie cu turcii pentru câte o treabă murdară ca, de exem- plu, când trebuiau șantajate sate rebele sau familii de seamă.

Tradiția bandelor de haiduci e păstrată până astăzi într-o formă idealizată și cu o aureolă romantică. „Ceta”, apelativul pentru bandă, și derivația lui, „cetnik” (membru al bandedi), au fost readuse în actualitate, deopotrivă cu titlul căpeteniei, „vojvoda”, ce poate fi echiva- lat cu „duce”, dar și cu șef de bandă. În cursul recentelor răz- boaie, aceste apelative au fost adoptate de Arkan sau de poli- ticianul și comandantul de francitirori Vojslav Seseli și de formațiunile lor paramilitare.

Însă nu numai aceste noti- uni, ci și ciudata relație dintre stat și tâlhari a supraviețuit, fie și parțial, căderii Imperiu- lui otoman. Aversiunea față de ceea ce însemna statul n-a dis- părut nici îndată, și nici mai târziu, când compatrioții de aceeași credință au început să strângă biruri și să mai ia și feciorii în armată. Adevăr va- labil și pentru noile minorități etnice și confesionale apărute odată cu statele naționale și pentru care acest lucru n-a în- semnat decât înlocuirea unei dominații străine prin alta.

Astfel, logica bandelor a fost acceptată și după războaiele de eliberare, dar aceea a statului nu.

În plus, la fel ca pe timpul turcilor, și noile state s-au folosit din când în când de bande spre a le trimite împotriva propriilor concetățeni. Până și Iugoslavia mo- narhică, dintre cele două războaie, a utilizat formațiuni neregulate de

„cetnici“ spre a potoli tulburări și revolte în Croația, Muntenegru și Kosovo. Abia în Iugoslavia comunistă, de după cel de-al doilea război mondial, n-a mai fost loc pentru bande. Cu atât mai semnificativ a fost, însă, locul ocupat de ele în memoria colectivă și în propagandă. Istoria marilor bande de tâlhari a fost atunci prezentată ca luptă de clasă, ce-l legitima pe Tito și partizanii lui. Sau, cum s-a exprimat în 1970 Franjo Tudjman, istoricul militar de atunci și viitorul președinte al Croației, haiducii au fost „cele mai conștiente forțe“, promotorii ai „principiilor justiției sociale“ și „luptători, apărători și răzbuțitori ai poporului“. Dar cu toate că e păstrată încă cu mare cinste, tradiția haiducilor, răzvrătiților împotriva statului a fost socotită depășită în socialism, ceea ce a dus la crearea unei noi și moderne relații între cetățean și stat. Numai că această relativă domnie a dreptului n-a durat mult. Căci încă din anii optzeci s-a trecut, mai întâi furtivă de ochii lumii, la o nouă conlucrare între stat și criminalitate.

Se poate vorbi de „mafia“ în Balcani?

Etapa mai sus amintită a durat, totuși, destul de mult pentru a înlesni răspândirea ideii statului de drept. Iar faptul că deosebirea dintre acțiunea statului și mașinăriile criminale nu poate fi întotdeauna clar percepută nu înseamnă și că nu poate fi sesizată.

Croatul Franjo Tudjman

Cel puțin ex-iugoslavii și bulgarii știu foarte bine ce este și ce nu este legitim în conformitate cu accepția modernă a statului. Nicăieri nu se aud recriminări mai vehemente la adresa corupției, deși de teamă mulți preferă să tacă atunci când discuția riscă să devină prea concretă. Spre deosebire de ce se întâmplă în Sicilia, în Balcani toată lumea vorbește însă despre „mafia“, încât o seamă de cercetători afirmă că este o paranoia a localnicilor. Astfel, binecunoscuta savantă americană Katherine Verdery subliniază, referindu-se la Rusia, că discuția despre „mafia“ amintește parcă de cea despre vrăjitorie.

Tărani kosovari

Noțiunea ar fi atât de răspândită, pentru că permite să se pună în seama unor forțe răuvoitoare și nevăzute probleme sociale greu de înțeles. Iar colega ei Janine R. Wedel consideră că mobilul celor care procedează așa e relativizarea discuției asupra „mafiei“. Tributarii conceptului socialist despre „relativa egalitate a șanselor de a avea un venit“, mulți înși consideră că „averea și privilegiile unui mic număr de subiecți au fost dobândite ilegal“.

În același timp, în estul Europei nu există multă experiență despre criminalitate, în schimb este cu atât mai multă neîncredere în oricine și orice. Iar cuvântul „mafia“ exprimă convingerea intimă a celor ce ar vrea, dar nu-și pot explica ce interese private s-ar putea ascunde îndărătul unor anume măsuri luate de autorități sau al cutărei ori cutărei prevederi legislative. Dacă astfel de lucruri ar ieși brusc la iveală și într-o țară occidentală, eventual pentru că un partid mafiot ar prelua puterea, probabil că nici acolo nu s-ar găsi un calificativ mai potrivit.

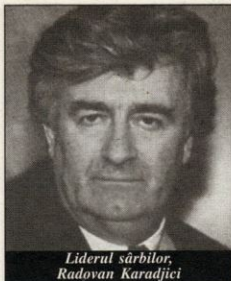
Dacă prin „mafia“ este înțeleasă, în limbajul curent, o puternică organizație secretă care decide tot ce se întâmplă într-o țară în funcție de propriile ei interese și conform unei logici necunoscute opiniei publice, sau un trust criminal cu o conducere centrală și o ierarhie bine precizată, calificativul nu prea corespunde realității. Și aceasta cu toate că și organizații similare, precum italo-americană „Cosa Nostra“, au luat

ființă în Balcani – și anume în structurile ilegale ale sârbilor și croaților din Bosnia sau din gruparea „Tajfun” a fostelor gărzii de corp ale fugarului lider al sârbilor Radovan Karadžići.

După asasinarea primului ministru sârb Zoran Djindjici, cea mai puternică organizație de acest tip a fost socotită așa-numitul clan „Zemun”. Odinioară locuit mai ales de croați, cartierul belgrădean Zemun era dominat, în mai mare măsură decât alte părți ale orașului, de o criminalitate pe jumătate de drept comun, pe jumătate politică, tipică pentru epoca Miloșevici. Propulsat de partidul lui radical, în Zemun a ajuns primar naționalistul extremist Seseli, care s-a folosit de poziția sa spre a-și finanța gruparea și a-și ocroti favoriții. Cine voia să pună la cale o afacere murdară o putea face de acolo, dar nu înainte de a ridica osanale primarului și șefului de partid și plătind tributul cuvenit.

Un clasament provizoriu

Cunoscutul scriitor italian Leonardo Sciascia (1921-1989) a definit „mafia” drept o „asociație ce se interpune între stat și cetățean, sub forma unei instanțe parazitare, uzând de metode brutale, înființată spre a comite crime și a-și îmbogăți membrii pe căi ilegale”. El și-a formulat definiția ținând seama de împrejurările din Sicilia, patria natală. Dar ea poate fi aplicată și unei bune părți a criminalității organizate din sud-estul Europei. Cine ar dori să carac-

Liderul sârbilor,
Radovan Karadžići

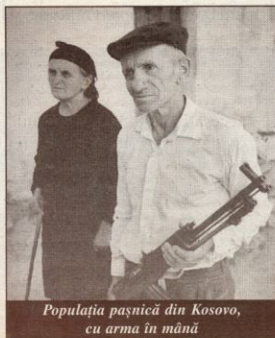
terizeze „mafia” din Balcani n-ar trebui, totuși, să o definească drept o instanță parazită între stat și cetățean, ci să sublinieze dispariția statului ca atare. O premisă necesară pentru apariția unei asemenea „mafii” în Balcani este „sentimentul antistatal”, cum este numit acesta în culturile mediteraneene. Într-adevăr, la fel ca în Sicilia sau sudul Italiei, și în Balcani pentru majoritatea populației sfera publică este „dușmănoasă, nesigură și primejdioasă”.

Ceea ce rușii și alți est-europeni cred despre „mafia” atunci când vorbesc despre ea este definit de știință drept *state capture* (capturarea statului),

adică preluarea atribuțiilor statului de către crima organizată, a „puterii, a stabilirii regulilor de bază ale jocului (legi, reglementări, ordonanțe)”. Banca Mondială a întocmit pentru statele ex-comuniste un tabel al acestui simptom de preluare. În fruntea lui se situează Republica Moldova, urmată de Ucraina, Letonia și Kirghizia, iar abia după ele este primul stat sud-est-european, Bulgaria.

Acest bilanț este doar aparent liniștitor pentru Balcani, întrucât are în vedere un tip cu totul special de „mafia”. Drept exemple de *state capture* Banca Mondială citează subordonarea față de interese private a unor decrete prezidențiale, vânzarea de voturi ale deputaților sau a unor sentințe judecătorești. Or, toate acestea există și în sud-estul Europei, fără a constitui probleme în sine. Nu întâmplător în capul amintitului tabel se află țări în care persistă tradiția sovietică a unui stat atotputernic.

Cu totul altfel stau lucrurile în Albania. Sub presiunea Uniunii Europene, care e cel mai mare donator de fonduri, parlamentul ei a aprobat tot ce i-au cerut misiunile diplomatice și alte misiuni internaționale. Dar nici una dintre legile aprobate n-a fost pusă în practică. De vină nu e atât sabotajul crimei organizate, cât slăbiciunea aparatului de stat albanez. Acesta este socotit a nu mai merita să fie dominat și nu mai prezintă interes pentru criminali, decât atunci când au nevoie de pașapoarte diplomatice și vize Schengen. ■

Populația pașnică din Kosovo,
cu arma în mână

Nu cu mult timp în urmă, o știre ne anunța îmbogățirea cu un sortiment cel puțin bizar a gamei mărcilor de bere. Compania japoneză de băuturi alcoolice Kirin a lansat pe piață un nou produs, bazat integral pe o rețetă redactată acum 4.400 ani în hieroglife, în vremea Vechiului Regat egiptean. Compania a declarat că, asemenea vechii beri egiptene, și aceasta nouă are culoarea ceaiului negru, nu face spumă, iar procentul de alcool este de 10%. Noul sortiment este făcut din orz și nu are gustul amar atribuit îndeobște berii. Pur-tătorul de cuvânt al companiei

Kirin, Takaomi Ishii, a mai declarat că lichidul are gustul întrucâtva asemănător cu cel... al vinului! Noua bere, potrivit companiei producătoare, nu va fi comercializată, ci utilizată exclusiv în scopuri de cercetare. Cu toate acestea, o sticlă denumită Old Kingdom (Vechiul Regat), a fost evaluată la 78 de dolari. Stârniți de această știre, să depănăm povestea berii și a vinului, așa cum ne-au fost ele transmise prin intermediul izvoarelor scrise din anticul Egipt.

**Așa
vă
place
istoria?**

BEREA ȘI VINUL ÎN EGIPTUL FARAONILOR

RENATA TATOMIR

Cum în Egiptul antic nu se cunoștea procedeul distilării, necesar în fabricarea băuturilor tari, berea și vinul jucau un rol important în ritualurile practicate în temple, dar și în alimentația populației. Cele două licori erau dăruite în temple ca ofrande zeilor, dar și în morminte, ca pe temple funerare pentru îmbunarea spiritelor morților. Ele dețineau și puteri benefice, atestate de utilizarea în practicile magice și medicale. Mai mult, pâinea și berea

constituiau alimentele de bază ale dietei egiptene. Textele sapientiale semnalează faptul că mama trebuia să le procure copiilor aceste două surse necesare vieții. Iar egipteanul credea chiar că alcoolul îi îmbunează pe zei, redându-le umorul.

Încă înainte de anul 6000 î.Chr., berea se producea și se consuma, cu multă bucurie, în Sumer și, mai târziu, peste câteva milenii, ea avea să fie adusă și în Babilon.

Pâine și... bere

În această lume a Egiptului antic, una dintre cerealele importante era orzul, materia primă pentru multe alimente, cum ne dovedesc și reliefurile de pe pereții mormintelor egiptene, datând din jurul anului 2400 î.Chr. Ele prezintă procedeele prin care cereala, ca atare sau doar parțial germinată, era fărâmițată, amestecată cu apă și uscată în bucăți. Se obținea astfel un extract ce urma a fi supus fermentării.

Pe bună dreptate, berea reprezenta adevărata băutură națională a egiptenilor, fiind la mare căutare nu numai pe pământ, ci și în lumea divinităților și în viața de după moarte.

Se consuma bere peste tot: acasă, în timpul muncilor agricole, în plimbările sau expedițiile cu barca ori în locurile destinate chefurilor. Memoriile egiptenilor vorbesc despre această pasiune. Iată, bunăoară, berea prezentă în povestea aventurilor lui Sinuhet (derulată în perioada cuprinsă între domnia faraonului Amenemhat I și cea a lui Sesostriș I, aproximativ între 1991-1962 î.Chr.). Acesta povestește la persoana întâi cum, grațiat fiind, se întorcea cu barca de la așa-numita Cale (Drumul/Strada) a lui Horus (o fortăreață între Egipt și Siria, azi El-Kantara) în orașul Itu (adică Iti-tauy, numele reședinței faraonilor de la începutul dinastiei a XII-a, situată la sud de Memfis). Entuziasmat, Sinuhet aprecia calitatea berii, „atât de măcinată și atât de filtrată“, pe care a savurat-o pe tot parcursul călătoriei și de care fusese privat atât amar de vreme.

La egipteni, berea se prepara cu precădere din orz, după cum am văzut, dar uneori și din grâu, la care se adăugau, pe post de îndulcitor, curmalele. Orzul era înainte de toate măcinat și malaxat pentru a se obține astfel un aluat, zis *uadjit*, adică „proaspăt“, cu care se umpleau formele fierbinți. Această „pâine“ era lăsată acolo doar cât se rumenea coaja, căci interiorul trebuia să rămână crud. Produsul se fărâmița și se macera în apa îndulcită de curmale, totul fiind amestecat apoi cu malt. După fermentare și filtrare, lichidul rezultat era turnat în

Vas descoperit în mormântul faraonului Tutankhamon (Dinastia XVIII) din Valea Regilor, singurul mormânt găsit intact (nefujit) de către arheologi în 1922

ulcioare, astupate cu capace și puțin ipsis. Analiza microscopică a reziduurilor uscate, realizată de către specialiști, a relevat faptul că berea egipteană era rezultatul îmbinării dintre două părți perfect egale: o substanță amidonieră sau chiar orz măcinat, apoi

amestecat cu malt în apă rece și din nou orz, de această dată trecut însă prin apă caldă, până la nivelul de fierbere. Piureul astfel obținut era, în final, strivit și fermentat.

Se pare că și serviciul de... distribuție funcționa bine în Egiptul antic. Recipientele pline cu bere erau prezente oriunde erau solicitate. Băutura se turna din câni de unul sau doi litri, în pahare din piatră, faianță sau metal. Tot în aceleași vremuri, nubienii (locuitori cu trăsături negroide din sudul Egiptului și de pe teritoriul actualului Sudan) mai fabricau și un alt fel de bere, procesul tehnologic fiind asemănător, numai licoarea deosebindu-se, prin gustul amar și prin alterarea rapidă. Poate tocmai de aceea unele texte funerare au păstrat menționat și acest aspect: faraonului defunct i se dăruiau ofrande în pâini, care nu se vor sfărâma, și bere, care nu se va înăcri...

Și pentru că, nu-i așa, vechile obiceiuri nu se uită, până și locuitorilor Lumii de Dincolo (defuncți dar și zei) trebuie să le fi fost dragă berea. Spre exemplu, în mitul *Distrugerii umanității*, se povestește cum zeita-leoaică Sekhmet a fost împiedicată să extermine oamenii, fiind îmbătăită cu bere colorată în roșu, pentru a o confunda cu sângele omeneș.

Berea intra adesea și în compoziția remediilor prezente în textele magico-medicale. În multe cazuri ea era folosită ca un „vehicul“ pentru ingredientele prescrise, ameliorându-le gustul și consistența. În plus, fiind mai ieftină, era adeseori prescrisă de tămăduitori. De pildă, pentru a se vindeca durerile sau răul de la stomac, trebuia recitată incantația 24 din papyrusul numit azi Leyde I, 348, în timp ce

Într-un alt mormânt theban se poate citi o inscripție sugestivă pentru femeile dinaintea cărora se află daruri de vin, bere și fructe: „adu-mi 18 măsuri de vin; iată că îmi place să beau până mă îmbăt, măruntăile îmi sunt uscate precum paiele“. Semn că femeile egiptene nu erau deloc străine de senzațiile „euforice“ ale vinului

se bea bere. Și mulți alți papyri conțin asemenea „incantații ale berii”, concepute în același scop de a îndepărta demonii ce chinuiau sufletul și trupul bolnavului. Potrivit papyrusului Berlin 8278, numai după ce a gustat din belșug din bere și vin, Zeul Seth a prins curaj să „smulgă inima” dușmanilor. Pentru egipteni, a pune stăpânire și a înlătura inima echivala cu a nimici ființa, deoarece inima era considerată sediul înțelepciunii, al emoției și chiar al conștiinței. Iată de ce actul de a bea era apreciat ca suficient pentru a expulza un demon din corp. Totodată, cărțile de vise arată că atunci când un egiptean visa că bea bere, era de bun augur. În plus, după tipul de bere consumat, persoana fie se bucura, fie trăia ori se vindea. În schimb, berea alterată era vestitoare de suferință sau ghinion.

Plăcerile darului divin

Potrivit spuselor istoricului Diodor (c.90-c.20 î.Hr.), „și ca gust și ca parfum, această bere nu este inferioară vinului”. De aici se desprinde constatarea că egiptenii prețuiau vinul în aceeași măsură ca și berea, în primul rând pentru că era considerat darul divin al zeului Osiris.

Astăzi, conform rezultatelor specialiștilor, se consideră că vița de vie a fost adusă în Egipt din Asia. Iar comerțul cu vin ajunsese o ocupație foarte extinsă. O inscripție din jurul anului 1200 î.Hr. pomenește de un funcționar al palatului regal, însărcinat cu aprovizionarea, care a sosit, în apropiere de Pi-Ramesses (noua capitală a faraonului Ramses II, în delta orientală a Nilului, amplasată pe locul mai vechiului Avaris), cu trei

În timpul Imperiului, vinul și berea ocupau un loc important pe listele de ofrande. Această statuie în grant a lui Thutmes III ține în mâini boluri cu vin, ofrande destinate să îmbunzeze forțele supranaturale (zei și spirite ale morților, deopotrivă)

corăbii proprii, dar și cu câteva șleperi provenind de la castelul lui Usir-ma-re. Prilej cu care a îmbarcat, se istorisește, 21 de persoane, 1.500 de ulcioare sigilate cu vin, 50 de ulcioare cu o băutură numită *khedeh*, 50 cu o alta intitulată *pa-ur*, apoi coșuri cu struguri și grădate și nenumărate altele.

După o legendă, o vie din zona Deltei, aparținând domeniului lui Amon, producea „atât de mult vin cât s-ar fi băut apă, fără moderație”. Această pictură din mormântul lui Nakht (Dinastia XVIII), de la Theba, reprezintă culegători strivind în picioare boabele de struguri

Din motive religioase și ritualice, preoților le era interzis consumul de alcool. Au existat totuși și excepții de la regulă și cumpătare. Ca amănunt picanț este de remarcat că textele egiptene nu trec deloc cu vederea chefurile care se țineau printre scribi, renumite în perioada Imperiului, în timpul cărora aceștia beau, cu aceeași plăcere, deopotrivă, și bere și vin.

Cea mai mare parte a podgoriilor se aflau în delta Nilului și în marile oaze din regiunile deșertice Dakhleh și Khargeh, iar vinul obținut era consumat atât în practicile ritualice, cât și ca băutură obișnuită. Denumirile prezente în inscripții, precum cea de „bun de a treia oară sau de a opta oară”, demonstrează că priticirile erau dese, prevenindu-se astfel alterarea.

Procedeele erau simple: boabele strugurilor erau strivite cu picioarele, iar fermentarea se făcea în vase fără capac. Apoi, vinul era decantat în recipiente închise, pentru a doua fermentare. Conștiințiozitatea și respectul pentru tipul de băutură se vădea prin prezența etichetelor care marcau data, originea vinului și numele producătorului. Să

mai amintim că se producea atât vin alb, cât și roșu, iar calitatea pe care o apreciau egiptenii la vin era dulceața, care trebuia să o întrecă pe aceea a mierii. Mari amatori de vinuri, egiptenii importau diverse soiuri din Palestina, Siria și din Grecia.

O ofrandă la mare căutare

Listele de ofrande către zei, compilate în perioada Imperiului (1550-1069 î.Hr.), relevă varietatea, originea, dar și cantitatea de

alcool ce intra în posesia templelor. Textele mărturisesc că libațiile cu alcool jucau un rol important în ritualurile Egiptului antic, fie că erau făcute în timpul festivalelor anuale, precum sărbătorile Nilului și ale Beției, fie în timpul ceremoniilor ocazionale, precum ridicarea unui nou edificiu.

Producția berii și vinului necesitau recolte abundente și vânzări pe măsură. Pentru acestea, egiptenii considerau că trebuie să obțină și bunăvoința anumitor zei. Iată de ce organizau sărbători în onoarea lor și le aduceau ofrande. Importanța succeselor din agricultură, obținute și datorită ajutorului zeilor, este demonstrată de prezența în mormintele particularilor a numeroase scene de recolte sau producere de băuturi. Ele reprezentau speranța în proviziile eterne, nu numai pentru defuncți, ci și pentru toți locuitorii Egiptului. Reprezentarea acțiunilor și evenimentelor particulare era pentru ei un mijloc de a se asigura, prin intermediul magiei, că acestea se vor produce și în lumea de după moarte. Astfel, ilustrând fiecare scenă a vieții cotidiene („subtitrată” în hieroglifică), nevoile fundamentale ale existenței erau recunoscute și, se nădăjduia, eternizate.

Patronul preselor de vin era zeul Sheznu, dar încă de la începutul epocii faraonice, natura băuturilor a fost reflectată și în lumea divină. Menqet (entitate divină personificând însăși ispititoarea licoare și care intervenea în Lumea de Dincolo în favoarea defunctului), și Tenemyt (zeitate minoră a orzului și mierii, care îi oferea decedatului numele produse) prezidau peste bere, numele lor derivând probabil din termenii folosiți pentru a desemna un tip de vas cu bere și berea propriuzisă (heneqet, adică „a avea puterea de a se înălța/ de a fi undeva sus în înălțuri” – ceea ce lămurește întrucâtva despre capacitatea... extatică a băuturii, despre forța ei de a ridica spiritul în lumea zeilor). Viile erau patronate de către zeița-cobră Renenutet, a Recoltei și a Abundenței.

De asemenea, vinul avea o semnificație particulară în cadrul cultului zeilor Bastet, Sekhmet, Tefnut și Hathor (ultima cea mai strâns asociată cu alcoolul și starea de beție). Un cântec înscris pe un perete al sălii hipostile din templul lui Hathor de pe insula Philae povestește despre „sărbătoarea beției”, celebrată în onoarea zeiței și, astfel, lectorul află că un an perfect trebuia să înceapă cu... o beție!

Caraghiosul zeu diform Bes era asociat cu muzica,

dansul, fertilitatea, sexualitatea și protecția familiei, dar și cu băutura. În acest sens, s-au descoperit vase cu bere și vin care îi purtau reprezentarea.

Registrele de prezență din sătutul de constructori ai mormintelor de la Deir el-Medina, la vest de Theba, ce ne-au parvenit din timpul Imperiului, lasă să se înțeleagă că nu era ceva neobișnuit pentru un om să își ia câteva zile libere pentru a sărbători o ocazie particulară cu bere. Un ostracon de la Deir el-Medina, păstrat la Muzeul egiptean din Cairo, descrie sărbătoarea regelui divinizat Amenophis I (Amenhotep I) – 1526-1506 î.Chr. –, patronul constructorilor de morminte: „Oamenii [lucrătorii necropolei – n.a.] se bucură dinaintea lui [Amenophis I – n.a.] în timpul a patru zile consecutive, bând în compania copiilor și nevestelor lor.”

Toate celebrările se petreceau parcă într-o stare de beție generalizată, considerată propice comuniunii și comunicării cu zeii. Și, probabil nu întâmplător, pe pereții mormântului lui Ahmosis, de la El-Kab (începutul dinastiei a XVIII-a, cca 1552 î.Chr.), se pot citi următoarele cuvinte: „să se bea până la beție și să se celebreze o zi de sărbătoare”. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 martie 2005, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

Concursul nu are talon.

– În ce an au apărut în România primele monete de 100 lei cu circulație efectivă?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna decembrie 2004 este:

18 hrisoave

Premiul de un abonament pe un an la revista *Magazin istoric* a fost câștigat de **Pantelimon Maria-Elena**, din Balș, jud. Olt.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2005.

Am început în numărul din luna august a anului trecut să prezentăm cele trei rapoarte expediate din Washington de către însărcinatul cu afaceri ad interim al României, Brutus Coste, la 20 decembrie 1940, 11 aprilie și 16 mai 1941. Încheiem în acest număr cel de al doilea raport. Să precizăm încă o dată că aceste documente se află în păstrare la Hoover Institution on War, Revolution and Peace, din S.U.A., și le putem publica grație sprijinului doamnei ELENA DANIELSON, directoarea Bibliotecii și Arhivelor vestitei instituții, și cu ajutorul colaboratoarei noastre LAURA COSOVANU.

Înainte de a încheia cel de al doilea raport și de a trece, din numărul viitor, la prezentarea celui de al treilea, să facem o scurtă recapitulare a avertismentelor trimise de diplomatul român și de care Ion Antonescu nu a ținut cont.

De la început, Brutus Coste subliniașe determinarea Statelor Unite ca, la momentul propice, mai ales din punctul de vedere al opiniei publice americane, în parte încă sceptică în privința intrării S.U.A. în război, să se alăture Marii Britanii, pe care o sprijineau dincolo de limitele prevederilor fixate de Congresul american. După intrarea Statelor Unite în război, acestea nu se vor mulțumi doar să împiedice înfrângerea Angliei, ci vor urmări obținerea unei situații militare care să le permită să încheie o pace conformă cu dorințele lor. Americanii așteptau doar o provocare din partea unuia dintre statele Axei pentru a intra în război.

S.U.A. și Marea Britanie urma să obțină, spre sfârșitul anului 1942, supremația aeriană, iar în 1943 să deschidă un front continental. Deși nu exista o prea mare încredere față de Rusia sovietică, se dorea foarte mult atragerea ei în coaliția antihitleristă. Diplomatul român a furnizat și foarte convingătoare cifre privind capacitatea industrială a S.U.A.

AVERTISMENTE NELUATE ÎN SEAMĂ

Cercurile oficiale americane cred că au în față cel puțin doi ani pentru pregătirea unei eventuale forțe expediționare, întrucât înainte de vara lui 1943 „nu se vor ivi rezultatele supremației aeriene care să deschidă drumul unei invaziuni a Europei”.

Experții militari străini de aci socotesc că mulțumită noțiunilor tehnice pe care fiecare recrutar american le are, armata americană dispune de un excelent material uman pentru a forma repede o armată motorizată.

Declarațiunile și actele Guvernului american dovedesc că el nu mai urmărește scopul restrâns de a salva Anglia, ci, în măsura în care timpul și mijloacele o vor permite, înfrângerea Axei, distrugerea regimurilor totalitare și înjghebarea unei organiza-

țiuni internaționale, dispunând, ca instrument principal de sancționare, de forța Statelor Unite.

Dl. Roosevelt vrea să dea lumii nu numai o organizație politică care să facă imposibil un nou război, dar și o ordine economică și

socială caracterizată prin mai multă bunăstare și mai multă dreptate. Concepțiile de socialism de stat ale ramurii „New Deal”, abandonate temporar din cauza necesității de a dobândi cooperarea deplină a căpeteniilor industriei, vor fi reluate după război și încă – așa se nădăjduiește – pe plan internațional.

Primiți vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Brutus Coste,

Însărcinat cu Afaceri a.i. ■

S.U.A. au copleșit al treilea Reich prin capacitatea de producție

ÎN BUCUREȘTI ACUM 50 ANI

În februarie 1955, Biserica Ortodoxă Română aniversează trei decenii de când Mitropolia Ungro-Vlahiei a fost ridicată la rang de Patriarhie. Evenimentul nu a fost marcat de presa comunistă. El a fost consemnat doar de publicațiile bisericești, relevându-se semnificațiile actului de la 4 februarie 1925, când Sfântul Sinod, după cum consfințește Condica Sfântă a Sfântului Sinod al Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe, „în unanimitate și cu însuflețire“, a hotărât că „se înființează în Țara Românească pentru Biserica Ortodoxă Autocefală Română demnitatea de Patriarh“.

La 4 februarie 1925, Arhiepiscopul și Mitropolitul Ungro-Vlahiei, dr. Miron Cristea, a fost ridicat, prin hotărârea Sfântului Sinod, la rangul de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, „lucru recunoscut și întărit atunci de către cărmuirea statului, prin legea nr. 699, din 25 februarie 1925“, se scria în Buletinul Oficial al Patriarhiei Române, *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 1-2 (ianuarie-februarie) 1955.

La 30 ianuarie, erau sărbătoriți și patronii Institutului Teologic Universitar, Sfinții Trei Ierarhi: Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz Teo-

logul și Ioan Gură de Aur. Se citesc fragmente din scrierile lor, între care și trei poezii ale Sfântului Grigorie de Nazianz, „în tălmăcirea versificată de P.C. Arhidiacon Vartolomeu Anania“, după traducerea făcută de P.C.Pr. Prof. Ioan Gh. Coman“.

Un *Te Deum* de mulțumire este oficiat la biserica Sfântul Spiridon Nou, Paraclis Patriarhal, la 22 februarie, cu ocazia zilei de naștere a Patriarhului Justinian (1901-1977). Participă Episcopii Vicari Antim, Teoctist (actualul Patriarh al B.O.R.), șef-rabinul Moses Rosen, împreună cu un mare sobor de preoți.

În noaptea de 14 spre 15 februarie 1955, sediul Legației Române la Berna este atacat. Este ucis Aurel Șețu, șoferul Legației în nota de protest a guvernului R.P.R. adresată guvernului elvețian, atacatorii sunt numiți „o bandă de fasciști români și alte elemente criminale“ (despre atac, vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1997).

În timpul turnării filmului *Desfășurarea*

Collectivul de artă feudală din cadrul Institutului de Istoria Artei a pregătit pentru tipar volumul *Reperoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, însoțit de o hartă și un album cu 200 reproduceri. Se află în lucru monografia mănăstirii Sucevița, monografia

artistică a oraşului Iaşi, studii privind sculptura din Ţara Românească şi Moldova în secolele XIV-XVI, arta feudală din zona Craiovei, precum şi o bibliografie generală a artei româneşti în Evul Mediu.

Consiliul de Miniştri acordă pensii personale de câte 2.000 lei (un ziar costa 0,20 lei) unor reprezentanţi ai vieţii culturale, printre care şi scriitorii Ion Agârbiceanu, Mihail Sorbu, Alexandru Cazaban, Tompa Laszlo, George Bacovia, Mihail Codreanu, Tudor Arghezi şi Hortensia Papadat-Bengescu.

Despre activitatea Filialei Cluj a Academiei R.P.R. scrie prof. Tiberiu Popovici, membru corespondent al Academiei, preşedintele Filialei, în *Scânteia* din 11 ianuarie, prezentând sesiunea ştiinţifică anuală a acesteia. În ceea ce priveşte istoria, au fost amintite „cercetările arheologice care au dus la descoperirea unor importante aşezări dacice, care reprezintă momentele unei culturi impresionante prin măreţia ei”. Au fost editate „un număr de documente privind istoria României începând cu secolul XII”.

S-a constatat, totodată, „o rămânere în urmă în ce priveşte tratarea problemelor moderne şi contemporane, precum şi în promovarea cadrelor tinere”. Este necesar „să se treacă la studierea problemelor de actualitate, legate de construirea socialismului”.

După cum am mai precizat, exista şi o Românie nevăzută, cu temniţe, cu suferinţe, cu privaţiuni de tot felul, pe

În faţa Casei de Cultură a Sindicatelor unde se află depusă sicriul lui Aurel Şeşu

care cititorul nu o putea întâlni în paginile ziarelor de acum cinci decenii. În acei ani a fost închis şi anchetat la securitatea din Calea Rahovei şi un tânăr intelectual, Bernard Politzer (n. 1927), acuzat de propagandă sionistă. În volumul *O tinereţe în Ro-*

mânia, apărut la Editura Curtea Veche, 2004, Politzer evocă şi figurile tortionarilor săi. „Tâmpenia anchetatorilor – îşi aminteşte el – nu avea limite. Scriau întrebările şi răspunsurile într-o caligrafie puerilă, plină de greşeli de ortografie. După fiecare răspuns ieşeau din încăpere şi se întorceau proferând o nouă întrebare. Erau nişte roboţi mizerabili care primeau de fiecare dată instrucţiuni din partea unor «operatori» invizibili, aflaţi într-o cameră alăturată. Din când în când, mutra mai inteligentă a unui operator apărea la uşă şi întreba: «E cuminte? Colaborează?» Odată, chiar l-am recunoscut pe unul dintre securişti cu care călătorisem în tren pe când ţineam conferinţele de popularizare. Între un răspuns şi următoarea întrebare se scurgea uneori şi jumătate de oră de binevenită odihnă, timp în care şedeam drept pe un scaun sub ochii

gardianului, când anchetatorul se întorcea în cameră şi mă anunţa ca o maşină: «Întrebare!»

În pofida celor zise, acestor imbecili brutali le datorez maturizarea mea politică. Ei reprezentau decăderea cea mai josnică a idealului comunist cu care crescusem. Singurul aspect cu care demonstrau un interes autentic îl constituiau amănuntele şi intrigile sexuale. În acest domeniu anchetatorii îşi dădeau

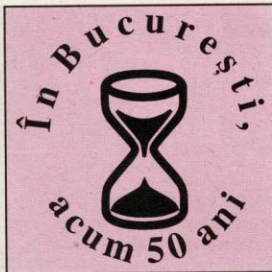
Sergentul de miliţie Ecaterina Damian

frâu liber imaginației. Care a dormit cu care dintre camaradele noastre din mișcare și cum aprecia acele băiat detaliile anatomice ale bietei fete. Acest tip de interogatoriu avea loc în general în timpul nopții, ca să-ți țină treji, îmi imaginam. Mă înșelam. Era o tactică transparentă de a scoate de la bieții pușcăriași confidențe «între noi, bărbați».

Indiscrețiile acestea le serveau apoi inchiizitorilor ca unelte extrem de periculoase. O sârmană fată putea să-și piardă stăpânirea de sine atunci când anchetatorul îi relata amănunte scabroase despre aventurile extraconjugale ale soțului ei. Cel mai dur dintre bărbați se prăbușea când afla de trădarea soției sale cu cel mai bun amic al lui.

Câteva publicații (*Steagul Roșu*, *Flacăra*) își permit să-l parodizeze pe... Eminescu, de la a cărei naștere se împlineau 105 ani. Poetul Nicolae Labiș (1935-1956) publică rânduri indignate în *Gazeta Literară* din 20 ianuarie 1955, pornind de la faptul că *Flacăra* „recurge și ea la persiflarea ușuratică, cel puțin irevențioasă, a unor versuri clasice. Strofe tulburătoare din Eminescu, Alexandrescu, Bolintineanu și Vlahuță servesc ca explicații voit hilare ale unor caricaturi cu birocrați, clovni, bețivi, somnoroși etc.

Bunacuvîință – continuă tânărul poet – obligă pe acei care poate nu apreciază literatura clasică s-o respecte măcar de ochii lumii și să nu se veselească inconștient pe seama ei. Manierele semnalate pot perverti gustul

public, semănând cu obiceiurile liceenilor necopți care lipesc adaosuri scandaloase unor versuri scrise de clasici învățați la școală”.

Date privind sălile de spectacole și prețul билетelor de intrare aflăm din *Buletinul intern* al Ministerului Culturii din ianuarie 1955. Teatrul de Operă și Balet avea 1.072 locuri cu

bilete costând între 4 și 20 lei. Teatrul Național „I.L. Caragiale” – sala Comedia (acum Teatrul Odeon), 615 locuri, cu bilete de 3-14 lei; sala Studio (Piața Amzei), 583 locuri, 3-12 lei. Aceleași prețuri erau și pentru Ansamblul de Estradă (sala Savoy), care avea 1.052 locuri; Teatrul Municipal – 561 locuri; Teatrul Evreiesc – 303 locuri; Teatrul Muncitoresc C.F.R., Giulești – 899 locuri; Filarmonica de Stat (Ateneu) – 957 locuri; Orchestra Simfonică Cinematografică, Cinema Patria – 1.544 locuri. La cinematografe prețurile variau între 4 lei biletul (Patria) și 1,50 lei (Timpuri Noi).

Din același *Buletin* aflăm că un portret al lui Gh. Gheorghiu-Dej (sau alt fruntaș comunist), înrămat (0,70/1m) costa 55,50 lei; un drapel roșu (0,70/2m) „cu inscripții vopsite” făcea 83 lei; un steag tricolor cu stemă – 111 lei.

Alte prețuri... culturale: o trompetă pentru orchestră – 3.936 lei; un violoncel – 1.774 lei; *Poezii alese* de D. Bolintineanu – 0,85 lei; o păpușă tip „Moș Gerilă” („din diftină”) – 23 lei; o agendă de buzunar 1955 – 6,75 lei.

Prețurile de intrare la muzee erau de 0,50 lei (adulți) și 0,25 lei (copii, elevi, studenți, militari). La Muzeul Peleş – 2 lei,

Două glorii ale scenei:
artista poporului Lucia Sturdza-Bulandra
și artista emerită Maria Filotti
în piesa *Citadela sfărâmată* de Horia Lovinescu

iar la altele (Artă Populară, Muzeul Satului) – 1 leu.

Bucureștenii folosesc zilnic peste 9.000 butelii de aragaz. Pentru înlesnirea schimbării acestora s-a construit o stație de umplere a buteliilor cu gaz butan pompat de la Ploiești.

Se înființează întreprinderea „Loteria”. La sistemul de joc „Loto Central” se extrag 9 numere din 90, câștigurile fiind repartizate pe șapte categorii: I – 3 din 9; II – 4 din 9 etc. Numerele câștigătoare la cea dintâi tragere Loto postbelică: 12, 48, 82, 83, 60, 8, 11, 41, 86. La categoria I au fost patru premii de câte 14.811,95 lei fiecare și unul „sfert” de 3.703 lei.

Se reorganizează sistemul de cură cu ape minerale. Cele medicinale (Malnaș, Slănic, Hebe, Căciulata) sunt eliberate numai pe baza prescripției medicale. Apele de masă (Borsec, Biborțeni, Vâlcele, Zizin, Covasna, Bodoc) se pot obține și fără prescripție medicală, atât prin centrele de cură, cât și prin magazinele Alimentara, restaurante, cooperative etc.

La fabrica „Industria Optica Română” se produc primele 900 aparate de fotografiat de fabricație românească, „Optior”.

Cooperativa „Electrotehnica”, din b-dul Magheru, asigură, din ianuarie 1955, „deservirea la domiciliu” a clienților. Pentru transportul și instalarea

O nouă șarjă de pâine la Fabrica „Steagul Roșu”

unui aparat de radio se plătesc 12 lei (antena interioară) și 18 lei (antena exterioară). Montarea unei lustre costă 12 lei. Pentru alte aparate (răcitoare, mașini de gătit, spălătoare de rufe etc.) taxa este de 18 lei.

Premieră cinematografică: filmul *Desfășurarea*,

ecranizare după nuvela cu același titlu de Marin Preda. Regizorul Paul Călinescu, vorbind despre munca la film, în *Informația Bucureștiului*, din 18 ianuarie, amintește: „Gospodăriile și ulițele unde avea să se petreacă acțiunea au fost filmate în cinci sate diferite din jurul Bucureștilor.”

Colea Răutu, interpretul rolului principal, debutează cu acest prilej în film.

Sportive. Toma Reiter, maestru al sportului din R.P.R., câștigă turneul internațional de tenis de masă al Belgiei. În finala probei de simplu femei, în cadrul aceleiași competiții, multi-campioana Angelica Rozeanu este învinsă (3-1) de Linda Werth din Austria.

Echipa C.C.A. câștigă campionatul republican de hochei, desfășurat la Orașul Stalin (Brașov), realizând 20 puncte din 10 meciuri. Urmează Avântul Miercurea Ciuc (16), Știința Cluj (11), Metalul Steagul Roșu (7), Dinamo Târgu Mureș (3), Voința București (3). ■

Salubritatea Capitalei... acționează noaptea

Rubrică de
Ioan LĂCUSTĂ

FILATELIE ȘI ISTORIE

MONEDA DIVIZIONARĂ A MĂRCILOR 1858-1867 (PL.)		TREAPTĂ ÎN IERARHIE		...POSTAL (NUMERIC)				A SCHIMBA ILEGAL RUTA DE ZBOR
SFERT (INV.)		IMPRIMĂRI		CRUSTACEU				ADEVĂRAT
						PERIOADĂ ISTORICĂ		
						PREȚUIRE ÎN CATALOG		
DINTRIALI				DOCUMENTE				
PRIMA EMISIUNE, 1858 MOLDOVA				PRIMELE EMISIUNI!				
CALĂI			ISTORIC ANTIC GREC (CASSIUS)	"TREI"				
"FOȘORUL DE..."				NICOLAE GRIGORESCU, EMIS 1938				
INCORONAT LA ALBA IULIA, 1922								
	BLUZE			A SPUNE CEVA				
	AICI APARE PRIMA MARCĂ POSTALĂ ÎN 1840			CARACTER TIPOGRAFIC				
					MIHAI EMINESCU, EMIS, 1939		A SE ALĂTURA LA CEVA	
"...CU BARBĂ" EMIS 1871, (5 BANI)			ION MINULESCU			ROMÂNIA, 50 DE ANI DE INDEPEN- DENTĂ, EMIS 1927		PICTOR ROMÂN (THEODOR) EMIS 1961
NICOLAE IORGA			CAPABILI					
		A CONFIRMA VALOAREA						
		UN LEU RĂSTURNAT						
OCTAVIAN GOGA					TAMAN LA ÎNCEPUT			
FOLOSITE DE FILATELIȘTI								
TEZAUURUL DE LA... EMIS 1973					EXPUSE ÎN STAND!			
A SE UNI								

DIALOG CU CITITORII

ISTORIA PRIN REBUS

KOLEA KURELIUK, profesor de istorie, ne scrie: La Școala generală din satul Măriței, comuna Dărmănești, județul Suceava, funcționează, de mai bine de doi ani, cercul Evrika.

Membrii cercului sunt elevii din clasele V-VIII (foto), care rezolvă rebusuri și probleme de perspicacitate apărute în diferite publicații.

Pe lângă participarea la *Blitz concurs* am început să rezolvăm și rebusurile pe teme istorice publicate de *Magazin istoric*, copiii îmbogățindu-și, în acest fel, bagajul de cunoștințe din domeniul istoriei. Revista ne-a fost pusă la dispoziție de dl. prof. Victor Cozariuc, din Măriței, care are colecția întreagă.

POȘTA CONCURSULUI

Concursul organizat anul trecut, cu temă Ștefan cel Mare – 500 a fost primit cu interes de cititorii noștri. Pe lângă răspunsuri, unii cititori ne-au trimis și câteva gânduri.

Iată ce ne-a scris domnul TIBERIU V. CIOATĂ, din Făurei:

Suntem cunoștințe vechi, din aprilie 1967 și, dacă eu îmbătrânesc, cu ridurile de rigoare, revista se face tot mai frumoasă.

Concursul acesta (dar nu numai el) – **apreciază dl. Cioată** – m-a făcut să râsfoiesc toate nu-

merele de revistă, astfel că, pentru Ștefan cel Mare, am alcătuit o bibliografie *Magazin istoric*, de la nr. 2/1967, cu date și alte aspecte ale Evului Mediu. Doar în anii 1981, 1983, 1988 nu am găsit ceva de notat!

Am făcut un fel de lucrare-teză prin care am învățat multe. Dacă la un moment dat am găsit titlatura „Io, Alexandru Voievod, domn al Moldovei”, în anii când domn era Ștefan cel Mare și mă pregăteam să vă scriu cu nedumerire, am aflat apoi de asocierea la domnie a fiului său, practică a timpului.

La rândul său, domnul IOAN CRISTEA, din Mediaș, ne scrie: Am 67 de ani, sunt pensionar și citesc revista de la apariție, în 1967, cu drag și regret că nu are pagini mai multe. Doresc *Magazinului istoric* o viață lungă, iar colectivului de redacție multă sănătate.

DE AICI AM AFLAT

Domnul VALERIU AGAPI, pensionar, din Pitești, ne-a trimis o scrisoare la redacție din care cităm:

Revista *Magazin istoric* mi-a dat răspunsuri la multe necunoscute pentru mine sau mi-a corectat păreri greșite din istoria națională și universală.

Doresc să vă prezint următorul exemplu: când eram la liceu nu ni

s-a explicat de ce Cruciada a IV-a n-a ajuns la Ierusalim, la Sfântul Mormânt, și s-a oprit la Constantinopol, unde a fost dețronat împăratul bizantin și s-a format Imperiul Latin de la Constantinopol, al cărui împărat, Balduin de Flandra, era tocmai conducătorul oștilor Cruciadei.

Profesorii ne-au spus doar că la Constantinopol erau certuri pentru tron și că menținerea lor ar fi slăbit puterea creștinilor în fața otomanilor. Nu ne-au spus că scopul a fost aducerea Bisericii Răsăritene sub sceptrul papei de la Roma.

Am reținut din *Magazin istoric* că a fost deturnată cruciada de către venețieni, cu acordul tacit al papei.

PRECIZARE

Prof. univ. **ADRIAN NICOLESCU**, autorul articolului despre Universitatea din Oxford, apărut în nr. 12/2004, face precizarea că în limba română cuvântul englez *pro-vice-chancellor* se traduce prin *prorector*, și nu *prodecan*, cum a apărut.

CERERI ȘI OFERTE

NICOLAE CIUBOTARU, Piatra Neamț, Piața M. Kogălniceanu, nr. 8, bl. I3, sc. B, ap. 16; cod 610.023, **solicită numerele 9, 12/1993; oferă numerele: 2-5/1999.**

CONSTANTIN NICORAN, Botoșani, str. Gen. Ghe. Avramescu, nr. 4, bl. O13, ap. 4, telefon 0231.519.544, **oferă numerele: 8/1967; 8/1982; 4, 5/1989.**

ALEXANDRU LĂZĂRESCU, București, str. Apusului, nr. 67, bl. 50, sc. A, ap. 17, cod 062.282, O.P. 16, **oferă colecția anilor 1967-1987 și numerele dispărate din perioada 1967-2004: 7-10, 12/1967; 1/1973; 10/1974; 8-10/1980; 1, 2, 4, 7, 9/1981; 8/1982; 3, 7-9/1983; 4, 12/1984; 1/1985; 8/1989; 7/1994; 1/2002; 1/2004.**

CONTENTS (Romanian History) A. Russo Can thieves be heroes? • I. Opreș I.I. Lapedatu – diary entries from 1944

• **V. Moga** Ancient history of Alba Iulia • **D. Matei** Cristian Popișteanu and the history of the very moment • **F. Banu** La Direction Intelligence Directorate and the Romanian emigration • **M.S. Rădulescu** La dynastie de marchands Hagi-Tudorachi • **D. Deletant** British Council, in Romania since 1937 (II) • **P. Pandrea** Being a student in the 1930's Berlin • **V. Cosma** The musician Georges Boulanger • **I. Vasiliu** Catholic missionaries in the Romanian Principalities • **A. Artimon** Towns that once were: Târgu Troțuș • **E. Chele** The story of a deported woman from Bessarabia (II) • **C. Sencovici** The 400 anniversary of „Stephan Ludwig Roth high school” in Mediaș • **B. Costache** 1937. The odyssey of a dilapidated coin • **N. Beyrak** The 26th of June, 1941. Slaughtered Jews near Edineț • **M. Radnev** The man who stopped the Hungarian trains heading to Auschwitz • **G. Filitti** Letters from former days • **M. Măran** The Romanians from the Serbian Banat • Romanian Documents at Hoover Institution (XL) • **I. Lăcustă** In Bucharest, 50 years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) A. Russo Peuvent les voleurs être des héros? • I. Opreș I.I. Lapedatu – notes de 1944

• **V. Moga** La ville Alba Iulia pendant l'Antiquité • **D. Matei** Cristian Popișteanu sur l'histoire de l'instant • **F. Banu** La Direction des Informations Extérieures et les émigrés roumains • **M.S. Rădulescu** La dynastie de marchands Hagi-Tudorachi • **D. Deletant** British Council se trouve en Roumanie dès 1937 (II) • **P. Pandrea** Être étudiant à Berlin dans les années 1930 • **V. Cosma** Le musicien Georges Boulanger • **I. Vasiliu** Missionnaires catholiques dans les Principautés Roumaines • **A. Artimon** Villes qui étaient une fois: Târgu Troțuș • **E. Chele** L'histoire d'une déportée de Bessarabie (II) • **C. Sencovici** Le lycée „Stephan Ludwig Roth” de Mediaș – 400 ans • **B. Costache** 1937. L'odyssée des monnaies détériorées • **N. Beyrak** Le 26 Juin 1941. Juifs tués, près de Edineț • **M. Radnev** L'homme qui arrêta les trains pour Auschwitz • **G. Filitti** Lettres d'autant • **M. Măran** Les Roumains du Banat serbe • Documents roumains à Hoover Institution (XL) • **I. Lăcustă** À Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) А. Руссо Могут ли быть ворами героями? • И. Оприш И.И. Лapedatu – записки 1944 г.

• **В. Мого** Древность города Алба Юлия • **Д. Матеи** Кристиан Попиштану об истории мгновения • **Ф. Бану** Управление Внешней Разведки и румынская эмиграция • **М.С. Рădulescu** Династия купцов Хаджи-Тудорачи • **Д. Делетант** Британский Совет работал в Румынии с 1937 г. (II) • **П. Пандрея** Студент в Берлине 1930 г. • **В. Косма** Музыкант Джорж Буланже • **И. Василеу** Католические миссионеры в Румынских Княжествах • **А. Артимон** Бывшие города: Тыргу-Тротуш • **Е. Келе** Повесть ссыльной из Бессарабии (II) • **К. Сенкович** Лицей „Штефан Лудвиг Рот” в Медиаше – 400 лет • **Б. Костакэ** 1937 г. Одиссея испорченных монет • **Н. Бейрак** 26 июня 1941 г. Евреи, убитые при Единеце • **М. Раднев** Человек, остановивший венгерские поезда к Аушвице • **Г. Филитти** Былые письма • **М. Мăран** Румыны сербского Баната • Румынские документы в Институте Гувера (XL) • **И. Лăкустă** В Бухаресте 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) A. Russo Können Diebe Helden sein? • I. Opreș I.I. Lapedatu – Aufzeichnungen

aus dem Jahre 1944 • **V. Moga** Die Antike der Stadt Alba Iulia • **D. Matei** Cristian Popișteanu über die Geschichte des Augenblicks • **F. Banu** Die Abteilung für Auslandsnachrichten und die rumänische Emigration • **M.S. Rădulescu** Die Händlerdynastie Hagi-Tudorachi • **D. Deletant** British Council in Rumänien (II) • **P. Pandrea** Student im Berlin der 30er Jahre • **V. Cosma** Der Musiker Georges Boulanger • **I. Vasiliu** Katholische Missionare in den Rumänischen Fürstentümern • **A. Artimon** Städte aus anderer Zeit: Târgu Troțuș • **E. Chele** Die Geschichte einer Deportierten aus Bessarabien (II) • **C. Sencovici** Das Lyzeum „Stephan Ludwig Roth” aus Mediasch – 400 Jahre • **B. Costache** 1937. Die Odyssee einiger beschädigten Münzen • **N. Beyrak** 26 Juni 1941. Getötete Juden bei Edineț • **M. Radnev** Der Mann, der die ungarischen Züge nach Auschwitz aufhielt • **G. Filitti** Briefe aus anderer Zeit • **M. Măran** Die Rumänen aus dem Serbischen Banat • Rumänische Dokumente an der Hoover Institution (XL) • **I. Lăcustă** In Bukarest vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) A. Russo Los ladrones pueden ser héroes? • I. Opreș I.I. Lapedatu – apuntes de 1944

• **V. Moga** La antigüedad de la ciudad de Alba Iulia • **D. Matei** Cristian Popișteanu sobre la historia del momento • **F. Banu** La Dirección de la Información Exterior y la emigración rumana • **M.S. Rădulescu** La dinastía de comerciantes Hagi-Tudorachi • **D. Deletant** British Council funciona en Rumanía desde 1937 (II) • **P. Pandrea** Estudiante en el Berlín de 1930 • **V. Cosma** El músico Georges Boulanger • **I. Vasiliu** Misioneros católicos en los Principados Rumanos • **A. Artimon** Ciudades que ya no existen: Târgu Troțuș • **E. Chele** La historia de una desterrada de Besarabia (II) • **C. Sencovici** Los 400 años del Liceo „Stephan Ludwig Roth” • **B. Costache** 1937. La odisea de unas monedas deterioradas • **N. Beyrak** El 26 de Junio de 1941. Judíos fusilados en las cercanías de Edineț • **M. Radnev** El hombre que detuvo los trenes húngaros de camino a Auschwitz • **G. Filitti** Cartas de antaño • **M. Măran** Los rumanos de la región del Banato • Documentos rumanos en Hoover Institution (XL) • **I. Lăcustă** En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție.

ABONNEMENTS: S.C. RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX +40-21-224.44.20 sau 224.05.58

e-mail: export@rodipet.ro

Piața Presei Libere, nr. 1, Corp B,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an – 80 dolari USA (țări europene);

90 dolari USA (țări extraeuropene)

Tiparul executat la Compania Națională a Imprimeriilor „Coreși” S.A. – București

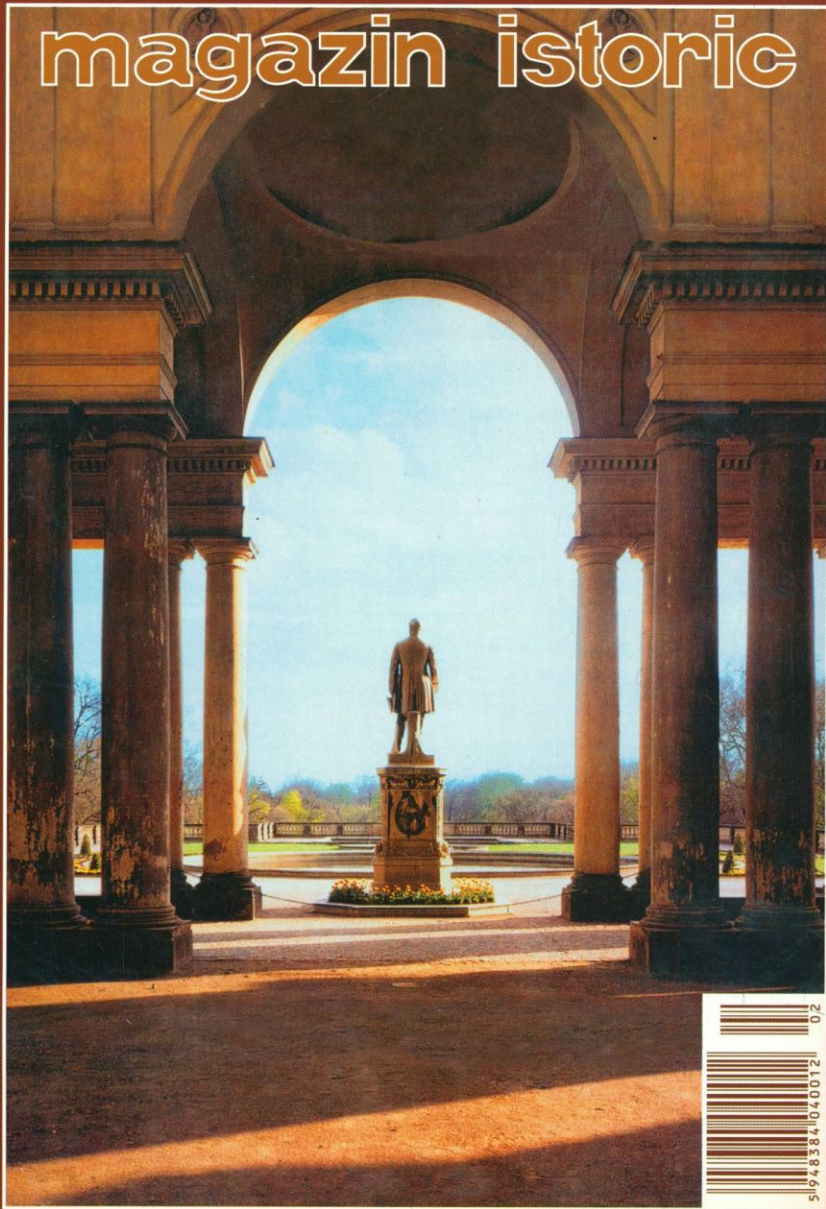
ISSN 0541-881X

Lei 22 000

magazin istoric

02